

”KOROTETTU SINUN OIKEA KÄTESI”

Vanhan testamentin ruumiinosailmausten kääntäminen kognitiivisen metaforateorian näkökulmasta

Lisensiaatintyö

Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos

Kevät 1999

Maria Kela

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta
HUMANISTINEN

Laitos
SUOMEN KIELEN LAITOS

Tekijä
MARIA KELA

Työn nimi
"KOROTETTU SINUN OIKEA KÄTESI". VANHAN TESTAMENTIN RUUMIINOSA-ILMAUSTEN KÄÄNTÄMINEN KOGNITIIVISEN METAFORATEORIAN NÄKÖKULMASTA

Oppiaine
SUOMEN KIELI

Työn laji
LISENSIAATINTYÖ

Aika
KEVÄT 1999

Sivumäärä
147

Tiivistelmä - Abstract

Lisensiaatintyössä käsitellään Vanhan testamentin ruumiinosakielikuvien (esimerkiksi *Herran käsi, valheelliset huulet, langeta kasvoilleen, sisukseni ovat repeämäsillään*) kääntämistä. Tutkimus on kvalitatiivinen analyysi eri käännösperiaatteiden vaikutuksesta raamatunsuomennosten kielikuvavalintoihin, joita tarkastellaan kognitiivisen metaforateorian viitekehyksestä käsin.

Käännösteoreettinen osuus työssä on yleiskielitieteellinen, mutta esimerkit ja empiirinen osuus on tehty suomalaisten käännösten esimerkkiaineistosta. Aineistona ovat pääasiassa tämän vuosisadan viralliset käännökset eli vuosien 1938 ja 1992 kirkkoraamatut. Näitä kahta käännöstä vertailemalla nousevat esiin traditio-naalisen ja dynaamis-idiomaattisen käännösperiaatteen erot ja molempien erityisongelmat. Muut suomalaiset käännökset esiintyvät työssä esimerkkiaineistona vain tarvittaessa. Kontrastiivisen lisän tutkimukseen tuo vertailu alkukielen eli heprean vastineisiin luvussa 5.

Tutkimus etenee yleisestä yksityiseen. Johdannoksi kognitiiviselle metaforateorialle esitellään ensimmäisessä luvussa kirjallisuudentutkimuksesta juontuvaa historiallista taustaa, jota ilman Lakoffin ja Johnsonin vuonna 1985 esittelemä metaforateoria ei olisi voinut syntyä. Kognitiivinen metaforateoria esitellään toisessa luvussa siten, että perinteisten esimerkkien rinnalle on tuotu uskonnollisen kielen esimerkkejä. Ennen varsinaisen aineiston käsittelyä pohditaan merkityksen ongelmaa kognitiivisen kielentutkimuksen näkökulmasta (luku 3). Merkityksen ongelmaan palataan aineistoanalyysin yhteydessä toistuvasti.

Aineiston käsittely (luku 4) alkaa antropomorfisista eli Jumalaa kuvaavista kielikuvista (esimerkiksi *Jumalan hyvä käsi*), jotka on koottu omaksi ryhmäkseen, vaikka ne toistuvat myöhemmin muiden ryhmien yhteydessä. Muut aineistoryhmät ovat suuntaisuutta ilmaisevat metaforat (esimerkiksi *kohotan käteni ja vannon*), säällö-mäisyyttä ilmaisevat metaforat (esimerkiksi *sisukseni ovat repeämäsillään kuin täpötäysi leili*) sekä meto-nyymit (esimerkiksi *pelasta minun sieluni valheellisista huulista*).

Työn lopuksi (luku 5) pureudutaan yhteen Vanhan testamentin kääntämisen erityisongelmaan, nimittäin heprean kielen puoliprepositioihin. Seemiläisten kielten puoliprepositiot ovat kieliopillistuneita ruumiinosan nimiä, joiden kieliopillistuminen aste on epäselvä. Formaalisti käännettynä puoliprepositio vaihtaa käännöksessä kategoriaan: siitä tulee kielikuva. Aihetta käsitellään kahden tyyppiesimerkin (*kasvojen edessä, silmien edessä*) avulla.

Työssä esitellään uskonnollisen kielen kielikuvien kääntämisen monitahoinen ongelmakenttä. Aihepiiristä kiinnostunut tutkija saa tästä laajaa aihekokonaisuutta käsittelevästä työstä aineksia uusiksi tutkimusaiheiksi.

Asiasanat

KIELIOPILLISTUMINEN, KÄÄNTÄMINEN, METAFORA,
USKONNOLLINEN KIELI, VANHA TESTAMENTTI

Säilytyspaikka

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTON SUOMEN KIELEN LAITOS

Sisällys

1 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT	1
1.1 Tutkimustehtävä	1
1.1.1 Johdatus tutkimusaiheeseen	1
1.1.2 Tutkimuksen tarkoitus	2
1.1.3 Tutkimusaineisto ja aineistolähteet	4
1.2 Uskonnollinen kieli ja kielikuvat	8
1.2.1 Uskonnollinen kieli	8
1.2.2 Raamatun kielikuvallisuus	13
1.2.3 Metaforan tutkimuksen historiaa	17
1.2.4 Metaforisuus ja metonymia tekstin tyylillisinä perusasetelminä	21
1.2.5 Uskonnollisen kielen metaforisuus ja metonyymisyys	24
2 KOGNITIIVINEN METAFORATEORIA	27
2.1 Kognitiivisen kielentutkimuksen lähtökohdat ja merkityskäsitys	27
2.2 Kognitiivisen kielentutkimuksen termistöä	30
2.3 Metaforinen käsitteenmuodostus	32
2.3.1 Strukturaalinen metaforisuus	32
2.3.2 Orientoiva metaforisuus	33
2.3.3 Ontologinen metaforisuus	37
2.4 Metonyyminen käsitteenmuodostus	41
2.5 Metaforateorian ongelmakohtia	43
2.6 Metaforateorian rajat ja mahdollisuudet	45
3 MERKITYKSEN ONGELMA ERI KÄÄNNÖSTEORIOISSA	51
3.1 Kirjaimellisen ja idiomaattisen kääntämisen keskeiset erot	51
3.2 Raamatun suomennotokset käännösteorioiden prototyyppeinä edustajina	53
3.3 Kielikuvien kääntäminen kirjaimellisen ja idiomaattisen käännösperiaatteen mukaan	58
3.4 Kognitiivisen merkityskäsityksen vaikutus käännöstyön teoriaan	61
4 VANHAN TESTAMENTIN SUOMENNOSTEN RUUMINOSAKIELIKUVIEN KOGNITIIVINEN ANALYYSI	64
4.1 Kehon hahmottamisen lähtökohtana	64
4.2 Antropomorfiset kielikuvat	68
4.3 Metaforiset ilmaukset Vanhan testamentin ruumiinosas-aineistossa	79
4.3.1 Suuntaisuus Vanhassa testamentissa	79

4.3.2 Säiliömäisyys Vanhassa testamentissa	89
4.4 Metonyymiset ilmaukset Vanhan testamentin ruumiinosa-aineistossa	93
4.4.1 Metonyymiset ruumiinosailmaukset	93
4.4.2 Metonyymin kirjaimellinen tulkinta	94
4.4.3 Metonyymin kääntäminen uudella kielikuvalla	95
4.4.4 Metonyymin poisto ilman uutta vastinetta	100
4.4.5 Uusi konteksti	101
4.4.6 Kognitiivinen näkökulma metonyymien kääntämiseen	102
5 HEPREAN PUOLIPREPOSITIOT - LÄHTÖKIELEN KIELI- OPILLISTUMASTA KOHDEKIELEN KÄÄNNÖSLAINAKIELIKUVAKSI	105
5.1 Hebrean käänöslainojen lähteenä	105
5.2 Hebrean puoliprepositiot ja niitä vastaava ilmiö suomen kielessä	106
5.3 Puoliprepositioiden suomentaminen	109
5.4 <i>Kasvojen/silmien edessä/edestä/eteen</i> tyypiesimerkinä puolipreposition kääntämisestä	114
5.4.1 <i>Kasvojen edessä/edestä/eteen</i> suomalaisissa käänöksissä	114
5.4.2 <i>Kasvojen edessä/edestä/eteen</i> -tyypin lähtömuodot Biblia Hebraicassa	120
5.4.3 <i>Silmien edessä/edestä/eteen</i> -tapaukset	129
5.5 Käänöslainan säilymisen syyt	131
6 PÄÄTELMÄT	134
LÄHTEET	142

1 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT

1.1 Tutkimustehtävä

1.1.1 Johdatus tutkimusaiheeseen

Ihmisruumis on ihmisen sielun paras kuva.

Ludwig Wittgenstein

Kehon toiminta ja liikkeet eivät ole ainoastaan fyysisen ihmiselämän keskus, vaan ihmiskeho jäsenineen ja toimintoineen on läsnä myös ajattelussa ja kielessä. Ihminen käsittelee ympäristönsä suhteessa itseensä. Kyky hahmottaa suuntia perustuu fyysiseen kokemukseen oman kehon ja ympäröivän maailman välillä vallitsevista suhteista. Tämä näkyy kielessä lukuisissa ruumiinosien nimistä muodostetuissa ilmauksissa, joita suomen kielessä ovat esimerkiksi *olla matkan päässä, kulkea perässä, edetä rinnakkain, pysytellä kannoilla* tai *olla niskan päällä*. Ruumiinosan nimestä on niissä muodostettu konkreettinen suunnanilmaus.

Konkreettisista ilmauksista siirrytään abstraktimpiin aivan samoilla aineksilla: fyysiseen kokemukseen pohjautuvilla ilmauksilla. Ihminen ei muodosta ainoastaan konkreettisia ilmauksia omasta kehostaan käsin, vaan kaikkein abstrakteinkin aihe on jäsennettävä samoilla fyysisestä olemisesta lähtöisin olevilla ilmauksilla. Ihmiskeho toimii myös abstraktien käsitteiden muodostamisen ytimenä.

Kenties abstraktein ajateltavissa oleva kielenkäytön laji on uskonnonfilosofia, joka pyrkii luomaan rationaalista kuvaa aistihavaintojen ulkopuolella olevasta näkymättömästä maailmasta. Kun uskonnonfilosofian perusteos (Hick 1992: 23) lainaa Anselm Canterburyläisen sinänsä yksinkertaista jumalakuvan kaavaa ”*olento, jota suurempaa ei voida kuvitella*”, sen on heti lisättävä kielenkäyttöä täsmentävä lause: ”On selvää, että Anselm tarkoittaa ‘suuremmalla’ täydellisempää eikä tilavuudeltaan kookkaampaa.” Yksinkertainen fyysinen merkitys ‘tilavuudeltaan kookkaampi’ on niin helposti tarjolla, että on ollut tarpeen tähdentää adjektiivin merkityksen abstraktisuutta. Vaikka kaava olisikin alun perin esitetty muodossa **olento, jota täydellisempää ei voida*

kuvitella, sen käsittäminen olisi kuitenkin riippuvainen ihmisen fyysisesti muovautuneesta *olennon* tai *täydellisen olennon* kokemuksesta.

Uskonnollisten käsitteiden muodostus ei perusluonteeltaan poikkea muusta inhimillisestä käsitteenmuodostuksesta. Sekin pohjautuu ihmisen tapaan tehdä yleistyksiä ihmiskehon jäsenten kesken tai kehon ja sitä ympäröivän maailman välillä vallitsevista suhteista. Tutkimukseni lähtökohtana pidän ajatusta, että uskonnollista kieltä voi tutkia ja analysoida samalla tavalla kuin mitä tahansa muuta kielimuotoa.

1.1.2 Tutkimuksen tarkoitus

Tutkimuksessani analysoin Vanhan testamentin **ruumiinosakielikuvia**, joita ovat esimerkiksi *Herran käsi*, *valheelliset huulet*, *langeta kasvoilleen*, *sisukseni ovat repeämäsillään*, ja vertailen eri aikoina eri käännöksissä esitettyjä suomennosvaihtoehtoja. Tutkimusmenetelmäni on kvalitatiivinen. Ruumiinosakielikuviksi nimitän edellä mainittujen esimerkkien kaltaisia ilmauksia, joissa esiintyy jonkin ruumiinosan nimi kuvallisessa käytössä. Termiä **kehokeskeiset ilmaukset** käytän laajemmassa merkityksessä kattamaan sekä ruumiinosakielikuvat että muut ilmaukset, joissa jokin kehon osa on lähtökohtana. Tällaisia ovat monet suunnanilmaukset, kuten *tännepäin* ja *täältä käsin*, joissa esiintyy kielipillistunut ruumiinosan nimi.

Teoreettisena perustana työssäni on **kognitiivinen kielentutkimus ja erityisesti sen metaforateoria** (Lakoff - Johnson 1980 ym.), jonka esittelen luvussa 2. Olen valinnut tämän viitekehyksen, koska kognitiivisen metaforateorian perusajatuksena on osoittaa käsitteellisen ajattelun fyysinen kokemuserusta. Ruumiinosailmauksista muodostetuissa kielikuvissa (kuten *kallista korvasi puoleeni*) ja suunnanilmauksissa (kuten *kasvokkain*) tämä ajattelun fyysinen tausta on nähtävissä erityisen selkeästi, osaksi jopa itsestäänselvyytenä. Koska aineistoni on Raamatun kieltä ja siksi uskonnollista kieltä, otan jo teoriataustan esittelyvaiheessa mukaan uskonnollisen kielen esimerkkiaineistoa.

Kognitiivisen metaforateorian esittely on pohjana myös **käännösteorioita ja raamatunkääntämisen erityisongelmia** käsittelevälle luvulle 3. Tarkastelen erilaisia käännöstraditioita kognitiivisesta kielentutkimuksesta nousevan merkityskäsityksen kautta. Tässä luvussa siirryn muusta uskonnollisesta kielestä kokonaan Raamatun kielen

ongelmiin. Käsittelen Raamatun kielikuvien kääntämistä yleisellä tasolla vertaillen eri käännösperiaatteita toisiinsa. Arvioin kirjaimellista ja idiomaattista käännöstraditiota kognitiivisen kielentutkimuksen kannalta.

Esittelen ydinaineistoni, ruumiinosakielikuvat, työni neljännessä luvussa. Aineiston olen kerännyt Vanhan testamentin eri suomennoksista, ja jaan kielikuvat kolmeen pääryhmään: **Jumalaa kuvaaviin antropomorfisiin kielikuviin, metaforiin ja metonyymeihin**. Ryhmät ovat osaksi päällekkäisiä, koska antropomorfiset kielikuvat voivat olla metaforisia tai metonyymisiä. Jumalaa kuvaavat kielikuvat hahmottuvat kuitenkin selvästi omaksi kokonaisuudekseen, niin että on selkeämpää esittää ne muista erillään. Metaforien osuuden jaan metaforateorian mukaisesti suuntaisuuden ja säiliö-mäisyyden ilmauksiin. Sen sijaan metonyymien ryhmittely on kokonaan aineistolähtöinen, ja kognitiivinen näkökulma käsitellään niiden analyysin lopussa. Tämä ero johtuu siitä, että metaforateoria keskittyy nimensä mukaisesti metaforiin ja antaa vähemmän aineksia metonyymien analyysiin.

Kielikuvien esittelyn ohessa neljäs luku on tarkoitettu myös käännösten välisten erojen havainnollistamiseksi. Osoitan siinä, kuinka luvussa 3 esitetyt käännösperiaatteiden erot ovat toteutuneet suomalaisissa käännöksissä.

Viides luku käsittelee yhtä Vanhan testamentin käännöksissä esiintyvää erityisongelmaa, **käännöslainatyyppejä**, jossa alkutekstin suunnanilmauksesta ('edessä') on käännöksissä muodostunut kielikuva (*kasvojen edessä*). Tämän luvun aineistona on siis itse asiassa ryhmä heprean adverbeja, jotka voidaan käsitellä myös kielikuviksi. Aihe liittyy kiinteästi metaforateorian perusajatuksen eli siihen, että ihmisen kognitiivisilla toiminnoilla on fyysinen tausta. Kognitiivisen tutkimuksen viitekehyksessä ei ole yllätys, että kielikuvan ja suunnanilmauksen raja osoittautuu hämäräksi ja liukuvaksi. Myös tässä luvussa teen joitakin havaintoja käännösten välisistä eroista.

Työni etenee yleiseltä teoriatasolta luku luvulta yksityiskohtaisempaan suuntaan. Taustaluvussa (1.2) esitellään uskonnollisen kielen ja kielikuvien tutkimuksen historiaa. Tämän jälkeen valitaan yksi tutkimussuunta, johon työn analyysi on sidottu, nimittäin kognitiivinen kielentutkimus ja sen metaforateoria (luku 2). Kolmas luku on jo teoriaa soveltava, sillä sovellan siinä kognitiivista teoriaa käännöstyöhön ja erityisesti raamatunkääntämiseen. Seuraavassa eli neljännessä luvussa näkökulma tarkentuu suomalaisen

Vanhan testamentin ruumiinosakielikuviin, ja viidennessä luvussa on näistä mukana vain yksi erikoistyyppi.

Yleisestä yksityiseen eteneminen näkyy myös aineistoesimerkeissä siten, että teorian selvittämiseksi otan toisen luvun aluksi esimerkkejä kaikesta kielenkäytöstä ja uskonnollisesta kielestä laajasti. Kolmannessa luvussa siirryn raamatuesimerkkeihin ja neljännessä luvussa pelkästään Vanhan testamentin esimerkkeihin.

Päätavoitteenani on **tarkastella eri raamatunsuomennosten ratkaisuja kognitiivisen merkitysnäkemyksen kautta ja selvittää, mitä uutta käännosten vertailusta nousee esiin tästä näkökulmasta.** Toinen keskeinen tavoite on **tuoda esille Vanhan testamentin ruumiinosakielikuvien eri tyyppisiä ja pohtia niiden ymmärrettävyyttä suomalaisessa kulttuurikontekstissa.** Näiden tavoitteiden ohessa kiinnostavaa on myös soveltaa kognitiivista metaforateoriaa Raamatun kielikuvien analyysiin. Yhteiskunnallisena tavoitteenani on syventää suomalaista raamatunkäännöskeskustelua antamalla sille lisäaineita merkitysnäkemyksen pohdintaan.

1.1.3 Tutkimusaineisto ja aineistolähteet

Tutkimusaineisto on kerätty Vanhan testamentin suomennosten ruumiinosakielikuvien joukosta. Aineiston rajaamista ruumiinosien nimiin olen perustellut edellä lähinnä käyttämäni kielentutkimusteorian kannalta. Ruumiinosien nimet ovat metaforantutkimukseen sopiva valinta myös siksi, että ne ovat kielissä sanaston vanhinta ainesta eli ne kuuluvat kielen perussanastoon. Perussanastoon kuulumisen tarkoittaa tässä yhteydessä sitä, että suurin osa ruumiinosien nimistä on johtamattomia sanoja, joilla on vakiintunut perusmerkitys ja jotka toimivat uusien sanojen motivoijina (ks. Sipőcz 1996: 216, 217). Ruumiinosien nimillä on paljon käyttöyhteyksiä, ja erityisen runsaasti niistä on muodostettu erilaisia kielikuvia.

Tutkimuksen tausta-aineisto on laaja. Kvalitatiiviseen analyysiin valitsen kuitenkin vain kysymyksenasettelun kannalta tarkoituksenmukaisia ruumiinosailmauksia tai niihin liittyviä fyysisesti motivoituneita kielikuvia. Kaikki analysoitavat ilmaukset ovat kuvallisesta kielestä. Selvitän tarkemmin aineiston ryhmittelyä ja valintaa metaforateorian esittelyn jälkeen luvussa 4.1, koska valinta perustuu metaforateoreettiseen lähesty-

mistapaan. Kvalitatiivisen tutkimusotteeni lisänä käytän aineiston kvantifiointia luvussa 5, jossa esitän puoliprepositioiden käännösvastaineita taulukoiden avulla. Samassa luvussa vertailen heprean puoliprepositioita ja suomen adpositioita, mikä tekee työstäni eräässä mielessä myös kontrastiivisen.

Aineistolähteinä ovat kaikki suomalaiset virallisen aseman saaneet raamatunkäännökset: vuoden 1642 Biblia (R 1642), vanha kirkkoraamattu (VKR 1776), uusi kirkkoraamattu (KR 1938) ja uusin suomennos (KR 1992).

Mikael Agricolan käännöstyöhön sisältyy noin kaksi viidesosaa koko Raamatusta. Hän suomensi siis laajoja osia myös Vanhasta testamentista. Ennen Uutta testamenttia (*Se Wsi Testamenti* 1548) julkaistuun Rukouskirjaan (*Rucouskiria* 1544) sisältyy 41 psalmia. Rukouskirjan psalmeja ei kuitenkaan sellaisinaan siirretty Psalttariin (*Dauidin Psaltari* 1551), vaan niihin on joko tehty paljon muutoksia tai ne ovat eri kääntäjän työtä. Psalttarin esipuheessa Agricola kertookin, että kääntäjiä on ollut useita. Psalttarin kanssa samana vuonna julkaistiin myös *Weisut ja Ennustoxet Mosesen Laista ia Prophetista Wloshaetut* (1551), joka sisälsi otteita Mooseksen ja Samuelin kirjoista sekä Jesajan, Jeremian, Hesekielin ja Danielin kirjoista ja pikkuprofeetoista. Erikseen ilmestyi vielä viimeisten pikkuprofeettojen suomennos *Ne Prophetat. Haggai. Sacharja. Maleachi* (1552). Suomennosten tiivis ilmestymistähti antaa myös aiheen olettaa, että Agricolan apuna on työskennellyt hepreantaitoinen kääntäjä tai käännösryhmä. (Häkkinen 1994: 81, 84 - 86.)

Vuonna 1602 aloitti työnsä piispa Eerik Sorolaisen komitea. Sen työtä jatkoi vuonna 1638 tuomiorovasti Eskil Petraeuksen johtama käännöskomitea, joka tarkasti ja korjasi olemassaolevat raamatunsuomennoksen osat ja käänsi vielä puuttuvat tekstit. Työ valmistui vuonna 1642, jolloin julkaistiin ensimmäinen suomenkielinen koko Raamattu eli *Biblia, Se on Coco Pyhä Ramattu*. Vanha Biblia oli kookas ja kallis laitos. Siitä tarvittiin kevyempi ja edullisempi painos, ja siksi vuonna 1685 otettiin Bibliasta rovasti Henrik Florinuksen uudelleen toimittama painos, jota nimitettiin sotaraamatuksi. Florinus teki muutoksia myös kieliasuun: hän esimerkiksi lisäili tekstiin etuliitteitä, joita Petraeuksen komitea oli pitänyt epäsuomalaisina. (Häkkinen 1994: 86, 87.)

Seuraavalla vuosisadalla Antti Lizelius toimitti ja tarkisti Raamatun tekstin kahden kertaan. Hänen työnsä tuloksena julkaistiin kaksi uutta laitosta Raamatusta, ensimmäinen vuonna 1758 ja toinen vuonna 1776. Näin syntyi vanha kirkkoraamattu

(VKR 1776), joka oli käytössä laajasti koko 1800-luvun ajan ja jonka tekstistä on otettu useita kielellisesti korjailtuja uusintapainoksia vielä 1900-luvullakin.

Uuden kirkkoraamatun valmistelu alkoi jo vuonna 1861, jolloin sitä varten asetettiin ensimmäinen komitea. Komiteaa vaihdettiin kesken työskentelyn, ja vasta 77 vuoden kuluttua kirkkoraamattu oli kokonaan valmis (KR 1938). Vanha testamentti oli saanut kirkolliskokouksen hyväksynnän aiemmin, vuonna 1933 (VT 1933)¹. Käännöstyötä viivästytti muun muassa kirjasuomessa käynnissä oleva muutosprosessi. Käännöstyön hitaus ja käännöksessä tietoisesti suosittu juhlava ja arvokas kielenkäyttö saivat aikaan sen, että vuoden 1938 kirkkoraamatun kieli oli pian ajastaan jäljessä. Kului vain 34 vuotta käännöksen valmistumisesta, kun vuonna 1972 asetettiin uusi raamatunkäännöskomitea valmistamaan nykykielistä raamatunsuomennosta. Tällä kerralla nykykielisyys asetettiin keskeiseksi käännöstyön tavoitteeksi ja käännösperiaatteeksi tuli Eugene Nidan 1960-luvulla luoma dynaamisen ekvivalenssin eli sisällöllisen vastaavuuden käännösperiaate (tästä tarkemmin luvussa 3). Uusi suomennos hyväksyttiin kirkolliskokouksessa vuonna 1992.

Uusin raamatunsuomennos (KR 1992) on siis suomalaisen Raamatun historian neljäs koko Raamattu. Se on kuitenkin ensimmäinen, joka olennaisella tavalla poikkeaa Agricolan aloittamasta suomennosperinteestä. Seuraava psalmiesimerkki antaa tästä käsitystä. Rytmii, sanajärjestys ja sananvalinta poikkeavat uusimmassa suomennoksessa merkittävästi kolmesta aiemmasta suomennoksesta. En analysoi esimerkkiä tässä yhteydessä tarkemmin, sillä käsitelen sitä luvussa 4.4 (esimerkki 84).

Ps. 55: 10

R1642: Secoita HERra ja turmele heidän *kielens*

VKR 1776: Turmele Herra, ja sekoita heidän *kielensä*;

KR 1938: Sekoita, Herra, tee eripuraiseksi heidän *kielensä*

KR 1992: Herra, saata heidät sekasortoon, sekoita heidän *neuvonpitonsa*.

Vaikka esittelen vanhojenkin suomennosten vaihtoehtoja useissa yhteyksissä, ovat tutkimukseni pääasiallisina materiaalilähteinä tämän vuosisadan kirkkoraamatun suomennokset (KR 1938 ja KR 1992). Syynä on edellä kuvailtu seikka: vasta uusin suomennos on tuonut olennaisen muutoksen raamatukieleemme. Tavoitteeni kannalta ei ole useinkaan tarpeen esitellä monien vanhojen käännösten variantteja. Vuoden 1938 kirk-

¹ Viitataan tavallisesti vuonna 1938 ilmestyneeseen kirkkoraamattuun lyhenteellä KR 1938. Käytän kuitenkin lyhennettä VT 1933 silloin, kun on tarpeen tähdentää, että Uuden testamentin aines ei sisällä kommenttiin.

koraamattu esiintyy siis tässä tutkimuksessa kirjaimellisen kääntämisen prototyyppisenä tapauksena, ja vuoden 1992 kirkkoraamattu puolestaan edustaa dynaamis-idiomaattisen kääntämisen perustyyppiä. Vuoden 1938 raamatunsuomennos muistuttaa usein enemmän Agricolan 1500-luvulla tekemää käännöstä kuin vuoden 1992 käännöstä. Erot käännöksissä johtuvat ensisijaisesti käännösperiaatteiden erilaisuudesta eivätkä vuosisa-doista, joita eri suomennosten välillä on.

Joitakin jakeita vertaan Biblia Hebraica Stuttgartensiaan, joka on meillä yleisimmin käytetty hepreankielisen alkutekstin yksiin kansiin toimitettu laitos. Biblia Hebraican tekstiin viitataan lyhenteellä BHS, ja ilmaus *alkuteksti* tarkoittaa tässä tutkimuksessa sitä heprealaista tekstiä, joka kulloinkin on ollut suomalaisen käännöksen lähdetekstinä. Vaikka Biblia Hebraican uusin painos, Biblia Hebraica Stuttgartensia, on voinut olla vain uusimman käännöksen lähdetekstinä, se eroaa aikaisemmin käytetyistä Biblia Hebraican painoksista niin vähän, ettei eroilla ole merkitystä tässä tutkimuksessa. Esimerkkijakeista teen toisinaan heprean sanajärjestyistä noudattavia interlineaarisuomennoksia, joilla pyrin havainnollistamaan heprealaisen tekstin ilmaisutapaa. Käytetyistä hepreankielisistä annan pelkän konsonanteista koostuvan sanajuuren, koska sanojen vokalisoitu asu vaihtelee päätteiden mukaan. BHS:n ja suomalaisen Raamatun jaenumeroinnit poikkeavat joskus hiukan toisistaan, mutta ilmoitan jaenumerot aina suomennosten mukaan.

Epävirallisista suomalaisista käännöksistä viitataan toisinaan Psalmit nykysuomaksi -käännökseen (PsN 1973). Muunkielisistä käännöksistä esillä ovat englanninkieliset King James Version (KJ), New International Version (NIV) ja Good News Bible (GNB) sekä saksankielinen ns. Lutherin käännös (Die Bibel).

1.2 Uskonnollinen kieli ja kielikuvat

Tämän luvun tarkoituksena on toimia johdatuksena tutkimukseni viitekehykseen ja peruskäsitteisiin. Varsinaisen teoriaperustan käsitteinen esittelen luvuissa 2 ja 3. Sitä ennen valotan kuitenkin uskonnollisen kielen, Raamatun kielen ja kielikuvien tutkimusta niiltä osin kuin työni tavoitteiden ja teoriaperustan ymmärtämisen kannalta on olennaista.

1.2.1 Uskonnollinen kieli

Uskonnollinen kieli voidaan määritellä laajasti uskonnollisissa tilanteissa ja uskonnollisista asioista puhuttaessa käytetyksi kieleksi. Suomessa uskonnollinen kieli on Agricolan Uuden testamentin suomennoksen (1548) julkaisemisesta lähtien ollut tiukasti sidoksissa Raamatun kieliasuun, ja uskonnollinen kieli on siten ollut kristillisen kirkon kieltä (Mielikäinen 1998a: 14). Päivikki Suojasen mukaan uskonnollisessa kielessä on laajemmin käsitettynä keskeistä tilanteen ja aihepiirin sakraalius (Suojanen 1975: 230 - 231):

Uskonnolliseksi kieleksi käsitän sen järjestelmän, jota puhutaan, luetaan, kirjoitetaan tai/ja tulkitaan sakraaliksi koetussa tapahtumassa tai sellaisessa tilanteessa, missä kosketellaan sosiaalisen ryhmän ja yksilön pyhiksi ja uskonnollis-sisältöisiksi mieltämiä tajunnansisältöjä ja aiheita. Sen elementtien valintaa säätelevät puheyhteisön uskonnollinen traditio sekä sen sosiaalisten suhteiden verkosto. (Suojanen 1975: 231.)

Suojasen mukaan uskonnollista kieltä olisi tutkittava viestintätilanteiden kannalta. Suomen tapauksessa olisi sosiolingvistinen uskonnollisen kielen tutkimus erityisen tarpeen, sillä ”Suomen uskonnollisen kielen kielioppi kirjoitetaan vasta kun esimerkiksi Suomen uskonnollisten puheyhteisöjen puhesäännöt on kartoitettu”. (Suojanen 1975: 252 - 256.)

Ajatukseen suomen uskonnollisen kielen kieliopin kirjoittamisesta eivät muut uskonnollista kieltä tutkineet ole meillä puuttuneet, mutta muualla on tällaisia hankkeita ollut. Norjalainen raamatunkääntäjä ja tutkija Kjell Magne Yri pitää turhina yrityksiä luoda teoria uskonnollisesta kielestä, koska uskonnollisen kielen fonologia, morfologia ja syntaksi noudattavat samoja lainalaisuuksia kuin muun yleiskielen kielioppi. Hän kat-

soo uskonnollisen kielen olevan tavallista inhimillistä kieltä, jota käytetään uskonnollisten asioiden viestimiseen ja jossa käytetään uskonnollisia käsitteitä. (Yri 1998: 17, 18.)

Filosofi Ludwig Wittgensteinia (1889 - 1951) pidetään analyttisen filosofian keskeisimpänä ajattelijana. Hänen elämäntyönsä jakautuu selkeästi kahteen kauteen. Varhaisvaiheen pääteoksesta (*Tractatus Logico-Philosophicus* 1918) tuli ns. loogisen positivismiin eli loogisen empirismin lähtökohta. Wittgensteinin myöhäiskauden tuotanto taas on ollut ns. lingvistisen filosofian tärkein innoittaja. Ludwig Wittgenstein on myöhäiskautensa tuotannossa puuttunut myös uskonnollisen kielen ongelmaan. Myöhäisfilosofian pääteos *Filosofisia tutkimuksia* (alkuteos *Philosophische Untersuchungen* 1953) alkaa **kielipelin** käsitteen selvittämisellä. Kielipeli on ”koko sanojen käytön tapahtumasarja kielessä” (Wittgenstein 1981: 27).

Reijo Työrinoja on etsinyt Ludwig Wittgensteinin myöhäisfilosofiasta vastausta uskonnollisen kielen olemassaolon ongelmaan. Wittgensteiniläisen ajattelun mukaan uskonnollista kieltä ei voi eristää muusta kielen käytöstä. Wittgenstein ei suoraan käytä ”uskonnollisen kielipelin” käsitettä, mutta hänen kirjoituksensa kielen uskonnollisesta käytöstä ovat loogisessa yhteydessä siihen, mitä hän muualla sanoo kielipeleistä. Hän on tarkastellut myös ”uskonnollisen uskon” ja muun uskon tai uskomusten eroa, joka tulee esiin uskonnollisen uskon yhteydessä käytettyjen ilmausten omituisena tai erityislaatuisena käyttönä. Uskonnollista uskoa ilmentävää sanan ja lauseen käyttöympäristöä ja kontekstia, jossa tietyillä sanoilla ja lauseilla on käyttö ja merkitys, voidaan kutsua ”uskonnolliseksi kielipeliksi”. Sanalla ei koskaan ole irrallista merkitystä, vaan sana on aina johdettu kieleen kielipelissä. Sanan merkitystä voidaan tutkia vain katsomalla, millaisten esimerkkien kautta eli missä kielipeleissä se on tuotu kieleen. Kielipelin ulkopuolella sanan merkitys häviää, muuttuu tai vääristyy. Myöskään uskonnollisella termillä ei siis ole irrallista uskonnollista merkitystä vaan esimerkiksi sanan *kuolema* käytöllä uskonnollisessa kielipelissä täytyy olla yhteys sen käyttöön muualla kielessä. Kun uskonnollisessa kielessä puhutaan *hengellisestä kuolemasta* tai *sielun kuolemasta*, annetaan sanan *kuolema* käytölle uusia sääntöjä, jotka toimivat analogisesti vanhojen sääntöjen kanssa. (Työrinoja 1984: 103, 106, 107, 130, 131, 149, 151.)

Kielen rakenteesta on vaikea löytää erityisiä uskonnollisen kielen tuntomerkkejä, jollei sellaisiksi lueta vanhahtavia taivutusmuotoja ja johdostyyppisiä, käänöslainoja ja

vierasmallisia lauserakenteita tai erityissanastoa ja fraaseja (Mielikäinen 1999). Primääriä uskonnollista kieltä nämä piirteet eivät olekaan, vaan ne ovat tavallisesta yleiskielestä tai käännosten kautta sakraalikontekstiin siirtyneitä muotoja ja ilmauksia, joita ei ole tai jotka ovat harvinaisia muussa kielenkäytössä. Nykyhetken ja nykykielen kannalta ne tosin ovat juuri niitä konventioita, joista kielimuoto tunnustetaan uskonnolliseksi.

Uskonnollinen tyyllilaji voi joskus säilyä, vaikka tilannekontekstissa ja keskustelun aihepiirissä ei olisi mitään pyhäksi mielletävää. Tästä kertoo muun muassa mahdollisuus käyttää uskonnollisen kielen konventioita ei-sakraaleissa tilanteissa, humoristisesti tai ironisoivasti. Aleksis Kivi tunsikin hyvin prototyypin uskonnollisen kielimuodon, saarnatyylin, ja ironisoi sitä Seitsemän veljeksien Laurin kuuluisassa saarnaparodiassa. Vastaavia esimerkkejä löytyy kirjallisuudesta enemmänkin. Myös nykypuhekieltä voidaan lähestyä samasta näkökulmasta. Muun muassa kristilliseen yhteisöön kuuluvan sisäpiirin arkikielessä voi olla piirteitä kyseisen yhteisön uskonnollisesta kielenkäytöstä. Kielenkäyttöä motivoi tällöin ryhmään kuulumisen osoittaminen. Näissä esimerkeissä ei täyty uskonnollisen kielen määritelmän vaatimus tilanteen sakraaliudesta eikä edes aihepiirin uskonnollisesta sisällöstä. Sakraalius kuitenkin osaltaan motivoi myös tällaisen näennäisuskonnollisen kielen käyttöä. Ironia toimii vain niin kauan kuin uskonnollinen kieli säilyttää sakraalin luonteensa: jos saarna lakataan mieltämästä pyhäksi, ei saarnaparodialla enää ole pontta, tai jos Raamattu menettää asemansa pyhänä tekstinä, eivät raamatunlauseiden arkisiteeraukset enää säilyä.

Omaleimainen sanasto ja sen käyttö erilaisissa fraaseissa on uskonnollisen kielen selvin tuntomerkki. Sanasto uskonnollistuu toisaalta metaforisaation kautta: esimerkiksi yleiskielen sana *taivas* on metaforisesti saanut merkityksen 'Jumalan asuinpaikka'. Toisaalta sanasto uskonnollistuu myös kielenkäyttötradition, usein raamatunsuomennosten valintojen, myötä. Niinpä Agricolan käyttämä käännoislaina *opetuslapsi* on nykykielessä säilyttänyt vain ideologisen merkityksensä 'Jeesuksen/uskonnollisen johtajan oppilas', kun muu yleiskieli vaihtoi sen Volmari Kilpisen luomaan uudissanaan *oppilas*. (Mielikäinen 1998a: 14, 15; 1999.)

Käsitteiden uskonnollistumista pohtinut Yri (1998: 17) määrittelee uskonnollisen käsitteen ("religious concept") sellaiseksi juutalais-kristillisen tradition käyttämäksi konkreettiseksi tai abstraktiksi käsitteeksi, joka löytyy Raamatusta ja on myöhemmin

käytössä siitä riippuvainen, läheisesti tai kaukaisesti sidoksissa raamatullisen korkeimman jumaluuden kulttiin:

a concrete or abstract concept within the Jewish/Christian tradition as found in the Bible, and in subsequent usage depending on it, closely or remotely connected to the cult of the biblical supreme deity (Yri 1998: 17).

Uskonnon järjestäytyessä käsitteiden kansanmääritelmistä (folk categorisation) siirrytään objektiivisina pidettyihin asiantuntijamääritelmiin (expert categorisation). Järjestäytyneen uskonnon piirissä varsinaiset uskonnolliset käsitteet ymmärretään yleisesti normatiivisiksi käsitteiksi, jotka voidaan käsittää oikein tai väärin. (Yri 1998: 30, 31.) Teologilta voidaan kysyä, mitä *vanhurskaus* oikeastaan merkitsee tai mikä on sanan *armo* oikea määritelmä.

Asiantuntijamääritelmiin pitäytyminen eri elämänaloilla on tyypillistä länsimaisille koulutusyhteiskunnille. Koulutuksen ja asiantuntijuuden arvostus on erityisen näkyvää suomalaisessa yhteiskunnassa. Tämä piirre näyttää tulevan esiin myös uskonnollisen kielen nykyaikaistamiseen tähtäävissä hankkeissa, kuten raamatunsuomennoksissa ja kirkollisen kielen uudistustyössä. Tieteen kielen auktoriteetin vaikutusta uusimpaan raamatunkäännökseen kuvaa esimerkiksi sanojen *kirkko* ja *seurakunta* käyttö. Näiden kahden sanan eroa ja käyttötapoja teologisessa kielenkäytössä ja puhekielessä on selvitetty sanastoanalyysin ja kyselytutkimuksen avulla (Mielikäinen 1996). Sanojen merkitykset eroavat teologisessa kielenkäytössä siten, että koko kristikuntaa merkitsevänä laajana käsitteenä käytetään sanaa *kirkko* ja koolla olevaa kristittyjen joukkoa tai paikallisseurakuntaa nimitetään käsitteellä *seurakunta*. Erottelu on teologisen tutkimuksen luoma, mutta tämä tieteellisen kielen tekemä merkitysero on tuotu uusimpaan raamatunkäännökseen kahteen usein käytettyyn kohtaan (Matt. 16:18, Ap.t. 9:31). Yleiskielessä *kirkko* merkitsee 1) rakennusta (kaupunginkirkko), 2) tilaisuutta (iltakirkko), 3) laitosta tai järjestelmää (valtionkirkko) ja 4) ihmisyyhteisöä (Kristuksen kirkko). *Seurakunta* taas merkitsee lähinnä 1) hallinnollista järjestelmää (Leppävaaran seurakunta) tai 2) ihmisyyhteisöä (Kristuksen seurakunta, seurakunnankokous). Nämä sanakirjojen antamat variantit vastaavat tutkimuksen mukaan hyvin ainakin suurehkon kaupunkiseurakunnan työikäisen aktiivijäsenistön kielitajua, kuitenkin niin että sanan *seurakunta* katsotaan yleisesti paremmin sopivan merkitykseen 'kristittyjen joukko'. Yleiskieli ei siis tunne sanojen teologista merkitysjakoa, vaan sana *seurakunta* käsitetään usein myös

universaalia kristittyjen joukkoa merkitseväksi käsitteeksi. (Mielikäinen 1996: 9, 20, 58 - 62, 78.)

Mielikäisen (1998a: 17) mukaan on vaarallista, jos kirkon kielelliseksi auktoriteetiksi nousee kirjallis-esteettisen pipliasuomen jälkeen tieteen kieli, jonka ymmärtäminen vaatii asiantuntijaselityksiä yksinkertaisissakin sisällöissä. Uskonnollinen kieli elää erilaisina variaatioina käyttäjistä ja tilanteista riippuen. Tieteen kieli olisi liian rajaava auktoriteetti kielimuodolle, jolla on voitava tulkita sekä yhteisöllisiä että yksilöllisiä tunteja. Erikoiskieli ei sovi jumalanpalveluskäyttöön, vaikka se olisi teologista erikoiskieltä. (Mielikäinen 1996: 87.)

Uskonnollisen kielenkäytön teologisoituminen on toisaalta nyky-yhteiskunnassa ymmärrettävä suuntaus. Toisaalta individualistinen aikamme antaa yksilölle luvan olla piittaamatta asiantuntijamääritelmistä asioissa, jotka koskevat hänen henkilökohtaisimpia tuntejaan kuten uskonnollisia kokemuksia. Ihmisen kokemuksia ei kuvailla tieteen kielellä. Tieteellisen tai käsitteellisen tyylilajin käyttäminen on omiaan erottamaan yksilön kokemusmaailmaa uskonnollisten yhteisöjen arvomaailmasta. Tällainen tyylilaji koetaan helposti vieraannuttavaksi.

Tässä työssä termillä *uskonnollinen kieli* tarkoitetaan juutalais-kristillisen tradition piirissä uskonnollisesta aiheesta puhuttaessa käytettyä kieltä, joka on läheisessä yhteydessä Raamatun kielen kanssa. Raamatun kieli muodostaa kaiken uskonnollisen kielenkäytön ytimen, ja muu uskonnollinen kielenkäyttö on siihen eri tavoin sidoksissa. Uskonnollisten yhteisöjen käyttämät kielimuodot ovat kaikki saaneet vaikutteita Raamatun kielestä. Uskonnollisten yhteisöjen väliset kielenkäytön erot ja erikoisuudet eivät kuitenkaan kuulu tutkimukseni piiriin, sillä niiden selvittäminen vaatisi sosiolingvististen menetelmien käyttöä. Ilmauksella *teologian kieli* viitataan teologisessa tutkimuksessa käytettyyn kielimuotoon, jota hallitsevat tieteenalan omat erikoistermit ja tarkkarajaiset määritelmät. Teologian kieli on pääasiassa osa *tieteen kieltä*, vaikka sillä on yhteistä alaa myös uskonnollisen kielenkäytön kanssa. Termillä *uskonnollinen kieli* tarkoitan siis mieluummin metaforista, uskonnollista kansankieltä kaikkine variaatioineen kuin teologian määritelmäkieltä, joka kuuluu uskonnollisen kielenkäytön piiriin vain osaksi. Pidän työssäni erillään myös termit *Raamatun kieli* ja *uskonnollinen kieli*, vaikka katson jälkimmäisen kattavan edellisen. Tämä on tarpeen muun muassa aikaperspektiivin hah-

mottumisen takia: Raamatun kieli on merkittävästi vanhempaa ja kulttuurisesti kaukaisempaa kuin muu uskonnollinen kieli, jota työssäni esiintyy.

1.2.2 Raamatun kielikuvallisuus

Tarkastelen seuraavaksi Raamatun, erityisesti Vanhan testamentin kielen kielikuvallisuutta esimerkkien avulla.

Uskonnollinen tyyli syntyy uskonnollisista kielikuvista. Käytän tässä termiä **kielikuva** perinteisten runousoppien tapaan yläkäsitteenä kaikille sellaisille ilmauksille kuin **vertaus**, **personifikaatio**, **metafora**, **metonymia**, **synekdokee** ja **allegoria** (esim. Kupiainen 1960: 20). Kaikista näistä kielikuvista löytyy paljon esimerkkejä Vanhasta testamentista. Psalmi 19:6 käyttää vertausta ilmauksessa *aurinko nousee kuin sulhanen hääteltästään*. Personifikaatiota eli elottoman elollistamista käytetään samassa psalmissa: *taivaat julistavat Jumalan kunniaa* (Ps. 19:2). Myös abstraktia asiaa voidaan personoida: *synti kuiskii väärintekijän sydämessä* (Ps. 36:2). Metafora on kyseessä ilmauksissa *minä olen maan mato* (Ps. 22:7) ja *Herra on minun paimeneni* (Ps. 23:1). Metonymia eli nimityksenvaihto esiintyy esimerkiksi rukouksessa *ota sanani suopeasti vastaan* (Ps. 19:15), jossa *sanani* merkitsee samaa kuin ‘ajatukseni’. Myös rukoukseen *Jumala, vapauta Israel* (Ps. 25:22) sisältyy metonyymi *Israel*, jolla tarkoitetaan Israelin asukkaita. Eräänlainen nimityksenvaihtotapaus on synekdokee, jossa kokonaisuutta nimitetään sen osalla. Synekdokee-ilmauksessa *minä luotan sinun nimeesi* (Ps. 52:11) esiintyy *nimi* Jumalan sijaan. Paimenpsalmi 23 (*Herra on minun paimeneni*) on kokonaisuudessaan esimerkki allegoriasta eli vertauskuvallisesta kertomuksesta. Tämä selviää hyvin jakeesta 23:4: *Vaikka minä kulkisin pimeässä laaksossa, / en pelkäisi mitään pahaa, / sillä sinä olet minun kanssani. / Sinä suojelet minua kädelläsi, / johdatat paimensauvallasi*. Paimenkertomus kuvaa tässä ihmisen uskonnollisen elämän vaiheita. Kertomuksen eri elementeille on löydettävissä vastineet ihmisen elämästä.

Kielikuva on ainoa väline, jolla voidaan nimetä ja kuvata näkymätöntä todellisuutta: Jumala on *Isä*, *Herran käsi* suojaa hurskasta, *Israel on tehnyt liiton* Jumalan kanssa, sielujen *vihollinen* on *vanha käärme*. **Antropomorfistisissa kielikuvissa** Jumalan olemusta kuvaillaan ihmisen kaltaiseksi. Vanha testamentti on täynnä antropo-

morfismeja, vaikka toisaalla sanotaankin, että Jumala on henki. Kuitenkin Jumala saa Raamatun teksteissä kädet, silmät, sieraimet, isällisen luonteen, morsiamen ja kiivauspuuskan. Monet Vanhan testamentin antropomorfismeista ovat synekdokeetapauksia. Käsittelen antropomorfismeja tarkemmin luvussa 4.2.

William Chomskyn (1986: 48) mukaan Vanhan testamentin tyyli on ilmeisesti ollut oma kirjallinen **genrensä**, kirjallisuudenlaji, jota harjoitettiin tietoisesti. Ensimmäiset profeetat ja runoilijat loivat klassisen tradition, jota myöhemmät kirjoittajien sukupolvet seurasivat. Tätä tyylisuuntaa opiskeltiin ja opetettiin profeetanoppilaiden kouluissa. Profeetankutsumuksen saaneet oppilaat opastettiin pukemaan sanomansa ja tuntemuksensa tiettyyn tyylilliseen asuun. Ehkäpä Jesaja viittaa tähän seuraavassa jakeessa: ”Herra, Herra on antanut minulle opetuslasten kielen, niin että minä taidan sanalla virvoittaa väsynyttä” (Jes 50:4, KR 1938). King James Version (KJ) toistaa alkukielen kielikuvan tarkemmin: ”The Lord God hath given me the tongue of them that are taught”. (Chomsky 1986: 48.)

Toisaalta ei voida puhua vain yhdestä ”Vanhan testamentin tyylistä” tai ”Vanhan testamentin genrestä” vaan oikeastaan joukosta erilaisia tyylilajeja. Yksistään Jesajan kirja sisältää runsaan tyylilajien kirjon, sillä sen runojaksoista voidaan erottaa ennustuksia (13 - 23), pilkkalaulu (14:4 - 23), apokalypsi eli maailmanlopun kuvaus (24 - 27), viisauruno (28:23 - 29), rakkauslaulu (5:1 - 7), ylistyslauluja (12:1 - 6; 38:10 - 20) sekä valitusvirsi (63:7 - 64:12). Näiden lajien vaikutuksia voidaan löytää kaikista kielistä, joille Vanha testamentti on käännetty. (Schökel 1988: 13 - 14.)

Suuri osa Vanhasta testamentista on siis kirjoitettu tyylillä, joka ei liene koskaan ollut arkikieltä. Jokapäiväisen keskustelukielen ei voida olettaa sisältävän näin runsaasti ja harkitusti retorista toistoa, rinnastuksia, kielikuvia ja tiivistettyjä sanontoja. Pfeiffer (1948) toteaaakin, että Vanhan testamentin alkutekstin sanasto on suppeudessaankin konkreettista ja eloisaa, sillä asioita esitetään harvoin pelkkinä abstraktioina. Niinpä esimerkiksi *Kanaanin huuli* merkitsee 'heprean kieltä', *talo* merkitsee usein 'perhettä, hallitsijasukua', *Herran pelko* on nykykielellä 'uskonto' ja merkitysisältö 'moraali' kuvataan ilmauksella *kääntyä pahasta pois päin*. Adjektiiveja on vähän, koska laatua ilmaistaan konkreeteilla substantiiveilla: *Jumalan mies* tarkoittaa samaa kuin 'pyhä mies', *Nooa oli viidensadan vuoden poika* eli hän oli 500 vuotta vanha (1. Moos. 5:32) ja *hedelmällinen vuorenrinne* olisi kirjaimellisesti käännettynä ”vuorenrinne - öljyn poika”

(Jes. 5:1). Klassinen heprea visualisoi tavalliset toiminnot: *hän avasi suunsa ja sanoi, hän nosti silmänsä ja katsoi; hän ojensi kätensä ja otti.* (Pfeiffer 1948: 15.) Myös mielenliikkeet visualisoidaan fyysiseksi toiminnaksi: *kuljen rauhattomana murheessani ja huokaan* on nykysuomeksi 'ahdistus painaa mieltäni, olen suunniltani pelosta', *kompassuminen* taas on nykykäännöksessä 'huonosti käymistä' (Kela 1991: 35, 37).

Ihmisen esineympäristö saa Vanhan testamentin kielikuvissa inhimillisiä piirteitä: väärällä voitolla rakennetussa talossa *seinäkivi huutaa ja syyttää, ja kattohirsi yhtyy huutoon* (Hab. 2:11). Myös luonto personoituu: *Taivaat julistavat Jumalan kunniaa, -- päivä ilmoittaa ne päivälle, yö julistaa yölle* (Ps. 19:2, 3). *Taputtakoot virrat käsiään, yhtykööt vuoret niiden iloon* (Ps. 98:8) *kun aamun tähdet riemuiten karkeloivat* (Job 38:7). Toisaalta Jumala ja ihminen esitellään muusta luomakunnasta otetuin kuvin. Kun Jumala oli vihainen, *hänen sieraimistaan nousi savu* (Ps. 18:9). Äärimmäisen pelon vallassa oleva ihminen toteaa näin: *Voimani valuu maahan kuin vesi, luuni irtoavat toisistaan./ Sydämeni on kuin pehmeää vahaa, se sulaa rinnassani.* (Ps. 22:15.) Raivos-tuneen ihmisen *hahmo synkistyy* (1. Moos. 4:5, v. 1933 käännös). Israelin ja Syyrian kuninkaita, jotka uhkasivat hyökätä Juudeaan, pilkataan *savuaviksi kekäleenäpätkiksi* (Jes. 7:4, v. 1933 käännös), jotka siis saavat aikaan tulen sijasta vain savua. Jumalansa hylännyt Israel on kuin *jalosta viiniköynnöksestä villiintynyt kelvoton villipuu, kiimainen villiaasi* tai *sinne tänne laukkaava kamelintamma* (Jer. 2:21, 23, 24). Kielikuvien saadaan aikaan vapisuttavia eskatologisia näkyjä. Jumalan suuruutta kuvataan usein vertaamalla konkreettisesti Luojan kokoa luomakunnan kokoon. Jumalan saapuessa tuomitsemaan maata *vuoret sulavat hänen jalkojensa alla kuin vaha tulen hohteessa* (Miika 1:4), mutta sovituksen päivänä *vuoret tihkuvat rypäleitten mehua, kukkulat vuotavat maitoa* (Joel 4:18). (Chomsky 1986: 46 - 47.)

Monet kielikuvat ovat säilyneet erikielisissä raamatunkäännöksissä ja siirtyneet sitä kautta maailmankirjallisuuteen. Joitakin kielikuvia taas on poistettu käännöksistä, kun kääntäjät ovat pelänneet niiden johtavan väärintulkintoihin. Useissa sivistyskielissä on kuitenkin käynyt kuten suomen kielessä: kielikuvien höystetty raamattutyylillä on eriytynyt omaksi tyylilajikseen, jota voidaan käyttää rukouksissa, saarnoissa, hengellisissä puheissa ja kirjoituksissa sekä uskonnollisessa lyriikassa. Raamattutyylin ilmausten siirtäminen arkiseen kontekstiin mielletään koomiseksi, mikä jo sinänsä kertoo raamattutyylin eriytyneisyydestä.

Teologisessa kirjallisuudessa on useita esimerkkejä klassisen retoriikan mukaisista kielikuvaluokitteluista, joissa analysoidaan Raamatussa esiintyviä kielikuvia. Yksi perusteellisimmista luokitteluista esitetään E.W. Bullingerin teoksessa *Figures of Speech used in the Bible* (1989, alkuteos 1898), josta on otettu lukuisia uusintapainoksia viime vuosikymmeninä. Siinä erotellaan koko Raamatusta yhteensä 217 erilaista kielikuvatyyppeä. Termi "puheen kuvio" tai "figuuri" (figure of speech) tarkoittaa tässä teoksessa mitä tahansa kirjallisuuden tyylikeinoja, joka ilmenee millä tahansa kielen tasolla: äänteellisellä (kuten loppuheitto), rakenteellisella (kuten parallelismi) tai semanttisella (kuten personifikaatio). Bullinger ryhmittelee Raamatun tekstien tyylikeinot kolmeen pääryhmään sen mukaan, onko kyseessä jonkin elementin poisto (esimerkiksi ellipsi), lisäys (esimerkiksi toisto) vai vaihto (esimerkiksi metafora tai metonyymi). Jaottelu on pikkutarkka ja perustuu alkutekstin kielikuviin. Esipuheessaan Bullinger mainitsee lähenteensä siitä ajatuksesta, että tyylikeinot eivät ole *vain* kielikuvia tai *vain* kuvaannollista puhetta vaan sinällään tärkeitä tekstin osia. Tämän lähtökohdan mukaisesti retoriikka toimii hermeneutiikan tukena. Kielikuvien detaljoitu erittely on traditionaalisen retoriikan näkökulmasta katsottuna mielekästä tekstin tarkan ymmärtämisen kannalta.

Uudemman ja laaja-alaisemman katsauksen heprealaisen runouden tyylikeinoinhin on tehnyt Luis Alonso Schökel (1988). Hän tyypittelee ensin erilaiset poeettiset genret eli lajit ja tutustuttaa sen jälkeen lukijan näille lajeille ominaisiin tyylikeinoinhin. Runon genreiksi hän mainitsee muun muassa rakkauslaulut (Jes. 5:1 - 7), satiirit (Jes. 28:7 - 13), elegiat (2. Sam. 1:19 - 27), voittolaulut (Tuom. 5), juomalaulut (Jes. 22:13) ja faabelit (2. Kun. 14:9). Kaikkea Vanhan testamentin runoutta ei voi luokitella tiettyyn genreen kuuluvaksi, sillä ajan kuluessa traditio on ottanut vastaan vieraitakin vaikutteita ja genret ovat sekoittuneet. Schökel käsittelee ensin runon fyysisen tason (äännetaso, rytmi) tyylikeinot ja esittelee sitten tärkeimmät rakenteelliset tyylikeinot (parallelismi; synonymia, toisto ja merismi; antiteesi ja polarisointi). Mielikuville on omistettu oma luku, ja kaikki muut retoriset kuviot on eritelty otsikon "puheen kuviot" (figures of speech) alla. Schökel lähestyy kielikuvia tekstin osina ja painottaa näin runouden lajien ymmärtämisen keskeisyyttä. (Schökel 1988.)

Raamatun kielen keskeinen piirre siis on kielikuvallisuus. Tämän piirteen havaitseminen ei tuota ongelmia tottumattomallekaan raamatunlukijalle. Yhtä väistämätön on kuitenkin kielikuvien tulkinnan ongelmallisuus. Raamatun tekstin kirjoittajan ja lu-

kijan välillä on aina suuri ajallinen ja kulttuurinen kuilu, ja koska kielikuvaan kuuluu kulttuurisidonnaisuus, se voi jäädä Raamatun kulttuuria tuntemattomalle lukijalle arvoitukseksi. Voiko raamatunkääntäjä auttaa lukijaa tämän kuilun yli? Tätä ongelmaa esittelen käännösteorioiden kannalta tarkemmin luvussa 3, ja erityisesti luvussa 3.3. Seuraavaksi on kuitenkin paneuduttava keskeisimpien kielikuvatyyppien, metaforan ja metonyymien esittelyyn.

1.2.3 Metaforan tutkimuksen historiaa

Retoriikka on 1970-luvulta lähtien alkanut uudelleen kiinnostaa kielen- ja kirjallisuudentutkijoita sekä semiootikkoja. Antiikin kirjallisuusteorian synnyttämä termi *retoriikka* tarkoitti antiikin aikana ja keskiajalla toisaalta proosakielen taidetta, toisaalta oppia puhetaidosta ja proosatekstin tuottamisesta. Perinteisessä retoriikassa kehitettiin laaja ja monihaarainen kielikuvien luokitus. Aristoteleen koulukunta jakoi figuurit "puheen" ja "ajatuksen" kielikuviiin, mutta myöhemmin antiikin ja keskiajalla systeemi kasvoi muodostuen yksityiskohtaisen pikkutarkaksi. Raamatun tekstejä käytettiin aineistona, josta käsin retoristen kielikuvien eli trooppien lajiominaisuuksia määriteltiin. Tähän perinteeseen kuuluu myös edellisessä luvussa mainittu Bullingerin teos, jossa Raamatusta eritellään 217 kielikuvatyyppiä.

Juri Lotmanin mukaan nykytutkimus käyttää termiä "retoriikka" kolmessa perusmerkityksessä: 1. Lingvistinen retoriikka tutkii puheen rakentamisen sääntöjä ja kerroksen rakennetta lauseen ylittävällä tasolla. 2. Retoriikaksi nimitetään myös poeettisen semantiikan eli kuvaannollisen merkityksen tyyppien - kielikuvien - tutkimusta. 3. Laajimmassa merkityksessä retoriikka on "tekstin poetiikkaa" eli tekstien sisäisten suhteiden ja sosiaalisen toiminnan muodostamien semioottisten rakenteiden tutkimusta. (Lotman 1989: 265 - 266.)

Metafora on klassisen retoriikan kielikuvista kenties keskeisin trooppi. Termiä näkee toisinaan käytettävän väljästi tarkoittamaan jopa kielikuvaa yleensä. Nykysuomen sanakirjankin mukaan termiä käytetään "laajimmassa merkityksessä yleensä kielikuvan vastineena", vaikka varsinaisesti "metafora on kielellinen kuvailmaus, jonka pohjana on vertaus".

Raili Elovaara (1992) käsittelee metaforan tutkimuksen historiaa teoksessaan *Olen tyhjä huone*. Hän erottaa klassisessa retoriikassa kaksi traditionaalista metaforan-tulkintaa: korvaamisteorian ja vertaamisteorian. Korvaamisteoria pohjautuu Aristoteleen runousopissa (1967: 48) esitettyyn metaforan määritelmään:

Metafora syntyy kun asialle annetaan nimi, joka varsinaisesti kuuluu jollekin muulle; merkityksen siirtyminen voi tapahtua joko yleisestä erityiseen, erityisestä yleiseen, erityisestä erityiseen tai analogian kautta.

Korvaamisteorian mukaan metafora korvaa jonkin tarkoitteen kirjaimellisen merkityksen, joten merkitys voidaan ilmaista kirjaimellisesti - joskin siitä menetetään ”eloisuutta, charmia ja henkevyyttä”. Metaforan tehtäväksi jää olla sanaston täydentäjä, tyyllillinen lisuke ja aistimuksellisuuden tuoja. Korvaamisteorian ongelma näkyy parhaiten tilanteessa, jossa metaforaa ei voikaan ilmaista toisin eli jossa metafora ei korvaa konventionaalista kirjaimellista vastinetta, koska tällaista ei ole. Elovaara käyttää tästä esimerkkinä metaforaa *lähteen silmä*, jossa *silmä* korvaa puuttuvan sanan. Metaforaa ei kuitenkaan voi tässä korvata millään. (Elovaara 1992: 9 - 13.)

Vertaamisteorian mukaan metafora on lyhennetty vertaus - vertaus, josta *kuin*-sana on jätetty pois. Vertailu on metaforassa implisiittistä, kun se vertauksessa on eksplisiittistä. Metafora toimii kuvan ja kuvattavan samankaltaisuuden, analogian avulla. Metaforan merkityksen katsotaan näin riippuvan metaforisesta kuvasta, eikä metaforaa pidetä pelkkänä tyylikuviona. Ongelmaksi jää analogia-käsitteen epämääräisyys. Metaforaa ei hyödytä analysoida kaltaisuuteen vetoamalla, koska ”kaltaisuus ei ole metaforaa selkeämpi”. (Elovaara 1992: 14, 15, 21.)

1920-luvun lopulla I. A. Richards alkoi etsiä selkeämpää näkemystä metaforasta. ”A better understanding of metaphor is one of the aims which an improved curriculum of literary studies might well set before itself.” Hänen mukaansa kirjoittaja voi toki käyttää metaforaa ja lukija ymmärtää metaforan oikein ymmärtämättä silti kuinka se toimii. (Richards [1929] 1964: 223.) Elovaara (1992: 21) katsoo Richardsin aloittaneen uuden kauden metaforantutkimuksessa 1930-luvulla. Tätä metaforanäkemyttä voidaan kutsua vuorovaikutusteoreettiseksi, sillä sen mukaan metaforan merkitys on tulosta kahden ajatuksen vuorovaikutuksesta. Metafora ei siis ole sanojen kirjaimellisen ilmauksen korvaamista kuvailmauksella vaan kahden kontekstin välistä kanssakäymistä. (Elovaara 1992: 22, 23.)

Vuorovaikutusteoreettista metaforakäsitystä on syytä tarkastella lähemmin, koska se on pohjana myös kognitiivisen metaforateorian metaforakäsitykselle. Elovaara selvittää Blackin metaforakäsityksen kolmikerroksisuutta esimerkin *Ihminen on susi* avulla (1992: 25 - 30). Sovellan tässä hänen esitystään metaforan *Minä olen ovi* analyysiin. Siinä kuvan (ovi) ja kuvattavan (minä) vuorovaikutus toimii seuraavaan tapaan. 1) Kuvattavan tietyt ominaisuudet heräävät ilmauksessa muita ominaisuuksia vahvemiksi. Ovi konnotoi sisään- ja ulospääsyä, siirtymistä toiseen tilaan, kauttakulkua, väylää ja sitä kautta mahdollisuutta tai jopa uutta alkua. 2) Kuvattavaan heijastetaan kuvan ominaisuuksia. Esimerkkimetaforassa ”minä” alkaa toimia kuvan ehdoilla eli siitä korostuvat ne ominaisuudet, jotka kuva tuo esille: minä olen sisään- ja ulospääsy, väylä toiseen tilaan, ja minä mahdollistan uuden alun. 3) Myös kuvassa tapahtuu muutoksia. Esimerkissä ”ovi” menettää merkitystään fyysisenä objektina ja saa henkisen karakterin.

Vuorovaikutusteoreettinen metaforanäkemyksen korostaa metaforan ja vertauksen eroa. Metafora on kokonaisvaltaisempi ilmaus kuin pelkkä vertaus. Metaforaa käytetään arkikielessä esimerkiksi huudahduksessa *Sinäpä olet aarre!* Sen sijaan ilmaus *olet minulle kuin aarre* ei ole metafora vaan vertaus. Sekä metafora että vertaus ovat kahden eri kategoriaan kuuluvan entiteetin osittaista rinnastamista, mutta metaforinen rinnastus tapahtuu ilman vertailusanaa, ja se on siksi tyyliältään vertausta tiiviimpi ja intensiivisempi. Metaforaa ja vertausta ei voi asettaa saman jatkumon eri kohtiin niin, että metafora nähtäisiin vain ”tiiviksi vertaukseksi” tai vertausta pidettäisiin ”löyhänä metaforana”. Metafora ja vertaus ovat laadullisesti erilaiset kielikuvat. Metaforassa on kyse samastamisesta eikä vertailusta. Niinpä sanonnaksi muodostunutta vertausta *ilma on kuin morsian* ei voi muuttaa samanmerkityksiseksi metaforaksi vain pudottamalla vertailusana pois. Sama pätee myös toisin päin: metaforasta ei voi muodostaa vertausta *kuin*-sanana lisäyksellä niin, että merkitys säilyisi samana. Luontevien hellittelymetaforien *Miina on äidin tahmatassu ja kultaperhonen* sävy muuttuu, jos niistä tehdään vertauksia *Miina on kuin tahmatassu* tai *Miina on kuin kultaperhonen*.

Metaforan kaava, jossa metaforaa ja vertausta ei erotella, ei perustu vuorovaikutusteoreettiseen ajatteluun (vrt. Koski 1992: 13 - 14) vaan vertauksen kaavassa

(1) X on ikään kuin Y, suhteessa Z.

X on kuvattava, Y on kuva ja Z on peruste eli kuvattavaa (X) verrataan kuvaan (Y) tietyssä suhteessa (Z). Vertauksessa kuvattava ja kuva pysyvät toisistaan erillään, ja kuvattavan ominaisuuksia selitetään kuvan avulla. Jos metaforaa ylipäättään ollenkaan hyödyttää esittää kaavan muodossa, olisi metaforan kaava ilmaistava toisin,:

(2) X on Y, suhteessa Z. (Tai: X on osittain sama kuin Y.)

Kuvattava (X) samastetaan kuvaan (Y) tietyssä suhteessa (Z). Se ilmaisee, että X on osittain sama kuin Y. Metafora ei erota kuvaa ja kuvattavaa vaan esittää, että kuvattavassa ja kuvassa esiintyy täsmälleen sama ilmiö tai ominaisuus jossakin tietyssä suhteessa Z. Kaavamainen esitys on joka tapauksessa puutteellinen. Paremmin metaforan luonnetta ilmentää ajatus kahdesta läpikuultavasta, päällekkäin asetetusta kuvasta, jotka sulautuvat tietyissä oloissa yhdeksi erottamattomaksi kokonaisuudeksi.

Metafora ei ainoastaan sano jotakin konkreettisesti ja aistivoimaisesti (korvaamisteoria) tai vertaile kahta käsitettä joiltakin osin toisiinsa (vertaamisteoria) vaan se sanoo uuden asian. Metaforan avulla voidaan tehdä päätelmiä. Tähän perustuu uuden metaforantutkimuksen näkemys, jonka mukaan metafora on kognitiivisen ajattelun väline. Päättely taas voi parhaimmillaan tuottaa uutta tietoa ja näkemyksiä pääsubjektista. Metaforaa ei voi helposti korvata parafrasilla: parafraasi sanoo joko liikaa tai liian vähän, jollei suorastaan väärin. (Ks. Elovaara 1992: 30 - 34.)

Metaforan uusia maailmoja luova ominaisuus tulkitaan kuitenkin väärin, jos hukataan tietoisuus metaforisen paradoksin olemassaolosta. Metaforantutkijat ovat puhuneet ”teeskentelystä” (”pretense”) metaforan kriteerinä: yhteen lajiin kuuluva esitetään ikään kuin se kuuluisi toiseen lajiin (Elovaara 1992: 68, 69). ”Minä olen ovi” -metaforassa elollinen esitetään ikään kuin elottomana objektina. Jollei tätä paradoksia nähdä, voidaan metafora tulkita liian kirjaimellisesti eli jäädä metaforan uhreiksi (Elovaara 1992: 70 - 74). Islamilaiselle yleisölle Raamattua kääntävien ongelmana on Uuden testamentin keskeinen metafora ”Jeesus on Jumalan Poika”, koska se saa islamilaisessa yhteisössä helposti liian kirjaimellisen tulkinnan: Jumala käsitetään biologiseksi isäksi, joka on vaimoonsa yhtymällä saanut pojan (ks. Kuningas-Autio 1998: 20, 21). Tällöin on jääty metaforan uhreiksi.

Tosiasiassa kysymys on mutkikkaampi ja liittyy toisaalta kulttuuriperintöön ja toisaalta uskontojen keskeiseen substanssiero. Islaminusko ei tunne juutalais-kristillistä Isä Jumalan tai Taivaan Isän metaforaa lainkaan. Jumalan kutsuminen isäksi nähdään Jumalan arvoa alentavaksi metaforaksi, jumalanpilkaksi. Kyse on uskontojen välisestä todellisesta sisällöllisestä erosta: kristinuskolle Jumalan isyys on jo enemmän kuin metafora, sillä se on maailmankuvaa hallitseva uskomus, malli. Sitä, että ”Isä Jumala” ei ole enää vain metafora, kuvaa parhaillaan kristinuskon sisällä käytävä keskustelu siitä, voiko Jumala olla yhtä hyvin äiti kuin isä. Metaforat ”Taivaan Isä”, ”Jumalan Poika” ja ”Jumalan lapsi” ovat kristinuskon maailmankuvaa hallitsevia piirteitä. Juuri nämä metaforat sisältävät keskeisen osan sitä sanomaa, jota kristillinen lähetystyö haluaa islamilaisessa kulttuurissa julistaa. ”Jumalan Poika” -metaforan kääntämisen ongelma näyttää kiteyttäneen kristinuskon ja islamilaisuuden välisen dialogin keskeisen ongelman.

1.2.4 Metaforisuus ja metonymia tekstin tyylillisinä perusasetelmina

Metaforan ohella keskeinen retorinen kielikuva eli trooppi on **metonyymi**. Metonymiassa varsinainen käsite korvataan toisella käsitteellä, joka on sen kanssa ajallisessa, paikallisessa tai muussa yhteydessä. Esimerkiksi lauseessa *Oppilaat lukivat Kiveä* on tuotteen nimi (Seitsemän veljestä) korvattu tuottajalla (Kivi). Tyypillinen metonymian alatrooppi on **synekdokee**, jossa kokonaisuus korvataan sen osalla. Huudahduksessa *Korjaa luusi täältä!* viitataan ihmisen koko olemukseen halventavasti yhden kehon osan nimellä (luut). Metonyymi voi olla myös tyyppiä ”kokonaisuus osan sijaan”: esimerkiksi urheilukielessä on tavallista sanoa *Suomi voitti Ruotsin*, kun tarkoitetaan Suomen jääkiekkjoukkueen voittaneen Ruotsin joukkueen.

Figuurien luokittelu klassisen retoriikan tapaan kymmeneen alalajeihin on uusretoriikan kannalta ”metarakenteiden liikakasvua” (Lotman 1989: 268). Roman Jakobsonin tekemän kahtiajaon mukaan keskeisiksi ovat nousseet vain metafora ja metonymia, jotka edustavat kielen paradigmaattista ja syntagmaattista perusakselia. Jakobson (1987: 109 - 114) pitää metaforisuutta ja metonymiaa kirjallisuuden kahtena vastapoolina, joista ensimmäisessä elementit liittyvät yhteen samankaltaisuuden ja jälkimmäisessä jatkuvuuden kautta. Kirjallisuutta hallitsevat joko metaforiset tai metonyymiset raken-

teet. Tyyliuunnista romantiikka pohjautuu metaforisuuteen ja realismi metonymiaan. Romantiikan lempilaji, lyriikka on useammin metaforista kuin metonymistä: metaforisen runon osat eivät nivoudu kokonaisuudeksi kerronnallisen jatkumon tavoin vaan kokonaisuus luodaan eri tasoja yhdistävien samankaltaisuuksien avulla. Niinpä runon fyysinen taso - äännemaalailu, rytmi, soinnut - toistaa merkitystason ominaisuuksia, niin että kokonaisuus muodostuu yhtenäiseksi. Kerronta taas vaatii jatkuvuutta, joten kertomakirjallisuus ja eepinen runous ovat luonteeltaan metonymisiä. Metonymyminen perusasetelma voi näkyä kertomakirjallisuuden rakenteessa esimerkiksi siten, että kertomus sisältää useita toisiinsa liittyviä itsenäisiä kokonaisuuksia, kuten vaikkapa taakumia, ennakoiteja, lisätarinoita tai juonen käännekohtiin sijoitettuja merkityksellisiä luonnonkuvauksia, jotka kuitenkin saavat täyden merkityksen vasta kerronnan kokonaisuuden selvittyä. Myös elokuvatuotantoa hallitsee kerronnallinen metonymisyys, mutta Jakobson mainitsee Charlie Chaplinin tuotannon esimerkiksi metaforisten siirtymien varassa toimivista elokuvista.

Metaforisuus/metonymia-suhteen tutkimuskohteena on Jakobsonin (1987: 110 - 111) mukaan erityisen otollista **parallelismia** tyylikeinonaan käyttävä kirjallisuus, kuten raamatullinen runous. Termi on peräisin Robert Lowthin Jesaja-tutkimuksista vuodelta 1778, ja sillä tarkoitetaan kahden säkeen tai säkeistön vastaavuutta - joko synonyymistä, antiteettistä tai synteettistä vastaavuutta (Jakobson 1987: 146). Parallelismi säilyy käänöksissä hyvin, kuten seuraavista suomalaisen Raamatun (KR 1992) esimerkeistä on nähtävissä.

(3) Synonyyminen vastaavuus (Jes. 9:1)

AB Kansa, joka pimeydessä vaeltaa, / näkee suuren valon.

AB Niille, jotka asuvat kuoleman varjon maassa, / loistaa kirkkaus.

Tässä jakeessa *pimeys* ja *kuoleman varjon maa* ovat synonyymisiä ilmauksia samoin kuin *valo* ja *kirkkaus*. Kontrasti, joka syntyy ensimmäisessä säeparissa *pimeyden* ja *valon* yhdistämisellä, toistetaan toisessa säeparissa temaattisesti synonyymisenä yhdistämällä *kuoleman varjon maa* ja *kirkkaus*.

(4) Antiteettinen vastaavuus (Jes. 35:10)

A Ilo ja riemu astuvat portista,

B huoli ja huokaus pakenevat kauas.

Antiteettinen vastaavuus on vastakohtien asettamista peräkkäisiin säkeisiin. Tässä jaksossa parataktinen sanapari *ilo ja riemu* saa seuraavassa säkeessä vastakohtakseen sanaparin *huoli ja huokaus*. Myös verbit ovat vastakohtaiset: myönteiset tunteet *astuvat portista*, kun kielteiset *pakenevat kauas*.

(5) Synteettinen vastaavuus (Jes. 44:6)

AB Minä olen ensimmäinen ja minä olen viimeinen,
C ei ole muuta Jumalaa kuin minä.

Synteettinen vastaavuus saadaan tässä aikaan luomalla ensin vastakohtien avulla teesi-antiteesi -rakenne (*ensimmäinen ja viimeinen*), joka sulautetaan yhteen synteetiksi seuraavassa säkeessä: *ei ole muuta Jumalaa kuin minä*.

Parallelismi kuuluu kansanperinteeseen eri puolilla maailmaa, muun muassa seemiläiseen, kiinalaiseen ja suomalais-ugrilaiseen perinteeseen, ja elävänä sitä tavataan edelleen lähinnä uralilais-altailaisella kielialueella ja joissakin venäläisissä kansanlauluissa (Jakobson 1987: 149 - 152).

Jakobson katsoo, että trooppien tutkimus on keskittynyt metaforisuuteen, koska siihen on olemassa yhtenäisemmät metakielen välineet kuin metonymian periaatteiden käsittelyyn. Metonymia näyttää "uhmaavan tulkitsemista". Romantiikan ja runouden metaforisuus on yleisesti tunnettua, mutta realismin ja proosan metonymisuus jää helposti tutkijalta huomaamatta, koska trooppien ja figuurien katsotaan kuuluvan runouteen eikä proosaan. (Jakobson 1987: 113 - 114.)

1.2.5 Uskonnollisen kielen metaforisuus ja metonymisuus

Uskonnollisen kielen metaforisuus on yleisesti tunnettu asia. Esimerkiksi virsirunoudessa eri elämänalueilta nousevat metaforat sulautuvat yhteen muodostaen monimerkityksiä mutta luontevia kokonaisuuksia. Suurin osa metaforista on peräisin Raamatusta, jonka metaforat kuvaavat usein ihmisen arkielämää, kuten syömistä, juomista ja liikkumista. Uudemmassa virsirunoudessa ja hengellisissä lauluissa on tavallista myös käyttää muista yhteyksistä peräisin olevia metaforia. Suomalaisessa kontekstissa on toiminut hyvin esimerkiksi Jaakko Löytyn tekemän hengellisen laulun sanoitus: *"Lunta on niin paljon, että / vain yksi tie / on aurattu, ja sitä mennään, / se kotiin vie."* Suomalaisen

maalaismaiseman näkymistä *lumi* ja *auraus* on siinä yhdistetty Uuden testamentin *tie*- ja *koti*-metaforiin. Säkeet *vain yksi tie ja se kotiin vie* riittävät yhdistämään myös *lumen* ja *aurauksen* hengelliseen kontekstiin. Laulun perussanoma on pelkistettynä: 'kuljetaan yhdessä aurattua tietä kotiin', ja kääntäen: 'se joka ei kulje aurattua tietä, joutuu tarpomaan lumihangessa itsensä väsyksiin'.²

Seuraavissa virsissä esiintyy useita erilaisia *Kristus*-metaforia peräkkäin jopa samassa virrensäkeistössä.

- (6) Hän itse, leipä elämän / ja armon lähde syvä, / suo Hengen voiman väkevän, / on riemu enentyvä. / Jos tieni kulkee pimeään, / en väisty hänen jäljistään, / hän ohjaa, Paimen hyvä. (VK 392:3)
- (7) Se nimi kallioni on / ja linna luja Herran. / Sen rikkaus on loputon, / muu kaikki viedään kerran. // Oi Jeesus, veli, ystävä / ja paimen, kuninkaani / ja tieni, koko elämä, / sua kiitän, auttajaani. (VK 42:3, 4)

Samassa virressä voidaan siis kuvata Kristusta *leiväksi*, *lähteeksi* ja *paimeneksi* tai *veljeksi*, *ystäväksi*, *paimeneksi*, *kuninkaaksi* ja *tieksi*. Tämä on mahdollista siksi, että nämä *Kristus*-metaforat ovat peräisin Raamatusta ja ne ovat konventionaalistuneet.

Vaikka metaforisuus on uskonnollisen kielen keskeinen ominaisuus, uskonnollinen sanataide on myös metonymististä. Wellek ja Warren (1969: 242) toteavat, että uskonnollinen runous näyttää aluksi väistämättömän metaforiselta ja enimmäkseen sitä onkin, mutta siitä huolimatta virsirunoudesta löytyy esimerkkejä myös metonymiasta. Metonymiaa ei siis voi pitää vain proosan ja eepisen runouden ominaisuutena. Uskonnollinen symbolismi näyttää olevan luonteeltaan metonymististä. Esimerkiksi kristinuskon keskeisimmän symbolin, *ristin*, ympärille on syntynyt runsaasti metonymiaan perustuvaa runoutta, jossa subjekti *ristiinnaulittu Kristus* korvautuu objektilla *risti*. Seuraavan suomalaisen hengellisen laulun perusasetelma on metonyminen, vaikka toisessa säkeessä *ristiä* verrataan metaforisesti *valoon*. Teemana on "ristiinnaulitun Kristuksen merkitys ihmiselle", ja koko runon aiheena on metonymisen *risti*-symbolin eri puolien valottaminen.

² Sanomaa on vaikea ilmaista käyttämättä metaforia. Jos sen yrittää kääntää ilman kielikuvia, tarkoittaisi "kuljetaan yhdessä aurattua tietä kotiin" ehkä samaa kuin "palvellaan yhdessä Jumalaa koko elämämme ajan" ja "joka ei kulje aurattua tietä, joutuu tarpomaan lumihangessa itsensä väsyksiin" samaa kuin "joka ei palvele kanssamme Jumalaa, joutuu hengellisesti eksiin". Toisaalta ilmauksia *palvella Jumalaa* ja *hengellinen eksymys* voidaan myös pitää kielikuvina. Tämäkin esimerkki osoittaa, että hengellisen kielen kääntäminen kielikuvattomaksi ei ole mahdollista, koska asian ydin on ilmaistavissa vain kuvallisesti.

- (8) Oi Golgatan ihana risti, Sinä rauhan mun sieluuni toit./ Olet valoni maailman yössä, minut synnistä pelastaa voit. - - Vain ristiltä rauhan mä löydän, siellä yhtyvät taivas ja maa./ Siellä hiljentyy rauhaton sydän, mi on väsynyt harhaillessaan. (HL 397)

Myös Jeesuksen aikaisen Palestiinan paikannimiä *Golgata* ja *Getsemane* sekä Vanhan testamentin tapahtumien keskeistä nimeä *Siion* käytetään uskonnollisessa runoudessa metonyymisesti - näissä tapahtuma (kärsimyshistoria) tai instituutio (seurakunta) korvataan paikannimillä.

- (9) Golgatalle saavuin synteineni, sinne painoi tyhjiys maailman. Rauhatonna kuljin taakkoineni, kunnes kuulin tiestä Golgatan. (HL 228)
- (10) Siion, apus ainoastaan on vain Herra Jumala (VK 179)

Psalmeissa yleinen metonymiatyyppi on *osa kokonaisuuden sijaan* -tyyppi eli **synekdokee**, ja se on tavallinen myös psalmien mallin mukaan syntyneissä virsissä ja hengellisissä lauluissa. Psalmeissa *sielu*, *kieli* ja *mieli* kuvaavat usein ihmisen koko olemusta - joko yhdessä tai erikseen käytettyinä. Samaa kielikuvaa käytetään virsissä.

- (11) Kiitä Herraa, sieluni, / kieleni ja mieleni, / hän on hyvä, armias, / muuttumatta laupias. (VK 333)
- (12) Herrasta veisaa kieleni, / ylistää armoansa, / ei unohtaa voi sieluni / hyviä tekojansa. (VK 340)

Metonyyminen runous "perustuu lajisukulaisuuden synnyttämille assosiaatioille ja liikkuu yhdessä ainoassa esityksellisen maailman piirissä", kun taas metaforinen runous "perustuu vertailun synnyttämille assosiaatioille ja yhdistää monia maailmoja" (Wellek - Warren 1969: 242 - 243). Termeillä metonyyminen tai metaforinen runous tarkoitetaan siis runon tyylillistä perusotetta. Metonyymisessä runossa voi olla yksittäisiä metaforia ja metaforisessa runossa metonyymisiä kielikuvia. Niinpä myös esimerkeistä 6 ja 7 voidaan nähdä metonyyminen perusasetelma: metaforia on käytetty, mutta niillä ei ole luotu koherenttia analogiavastaavuutta kahden erilaisen esityksellisen maailman välille. Molemmat virret toimivat viime kädessä assosiaation perusteella. Elämän eri alueilta (näkyvästä) poimitut metaforat johtavat niissä samaan suuntaan

(näkymättömään), ja jokainen yksittäinen metafora (*veli, ystävä, paimen, kuningas, tie, elämä, auttaja*) on osa kokonaisuutta (ihmisen suhde Jumalaan).

2 KOGNITIIVINEN METAFORATEORIA

2.1 Kognitiivisen kielentutkimuksen lähtökohdat ja merkityskäsitys

Kognitiivisen kielentutkimuksen merkityskäsitys luo pohjan tutkimukselleni. Tässä luvussa selvitän kognitiivisen kielentutkimuksen filosofista taustaa ja sen merkityskäsityksen perusajatuksia.

Kognitiivinen kielentutkimus on kiinnostunut kielen ja kognition välisestä vuorovaikutuksesta eli siitä, miten kieli toimii informaation järjestäjänä, prosessoijana ja siirtäjänä. Näin ollen tämän suunnan keskeisiä tutkimuskohteita ovat kielen ja ajattelun suhteet, kielten universaalit ja spesifit piirteet, kielenkäytön kokemuksellinen ja kulttuurinen tausta sekä prototyypit, kognitiiviset mallit, metaforat ja kuvakieli kielellisinä kategorioina.

Mark Johnson selvittää kognitiivisen kielentutkimuksen filosofista taustaa teoksessaan *The body in the mind: the bodily basis of meaning, imagination, and reason* (1987). Aluksi hän kritisoi *objektivismiksi* kutsumansa länsimaisen tietokäsitystradition rajallisuutta, joka ilmenee nimenomaan kyvyttömyydessä nähdä mielikuvien ja kokemusten keskeistä asemaa inhimillisessä ymmärtämisessä. Karrikoidun objektivistisen ajattelun mukaan todellisuus on rationaalisesti strukturoitunut kokonaisuus ja sanat ovat oikeasti olemassaolevien asioiden mielivaltaisia symboleita. Näin ollen merkitys on symbolisen representaation ja objektiivisen todellisuuden välinen suhde - ja siksi luonteeltaan objektiivisesti totta. Myös käsitteiden on katsottu olevan sellaisinaan olemassa riippumatta mistään kontekstisidonnaisesta tavasta mieltää inhimillisiä kokemuksia. Kaikkien kulttuurivariaatioiden alta on objektivistisen ajattelutavan mukaan löydettävissä universaali käsitejärjestelmä, joka sopii maailman kuvaamiseen kaikkialla. Tästä seuraa, että tiede on tiedon lisäämistä, ja "objektiivisen" empiirisen datan avulla tieteen progressio kulkee lähelle todellisuuden lopullisen oikeaa kuvausta. Sellaiset ilmiöt kuin metafora tai polysemia eivät ole objektivistiselle ajattelulle ilmiöinä merkittäviä. Metaforan on ajateltu olevan yksinkertaisesti tyylillinen kuvio - oikeastaan kielellinen anomalia, joka ilmaisee kiertäen sen, mikä on ilmaistavissa myös normaalityyillisesti joukolla kirjaimellisia väittämiä (set of literal propositions). (Johnson 1987: ix - xiii.)

Metaforan nostaminen yhdeksi kognitiivisen kielioppisuuntauksen peruskäsitteistä on jo sinänsä vastalause objektivistiselle näkemykselle. Käsitteellä 'metafora' ei tarkoiteta vain runouteen tai fiktiiviseen kielenkäyttöön kuuluvaa retorista kuviota vaan kaikessa inhimillisessä käsitteenmuodostuksessa läsnäolevaa ajattelun perusrakennetta. Tällainen metaforanäkemyks on ollut nähtävissä jo 1920-luvulla I.A. Richardsin tuotannossa (ks. lukua 1.2.3).

Metaforia ei siis esiinny vain esteettisesti suuntautuneessa kielenkäytössä vaan ennen muuta arkikielessä. Abstrakti ajattelu on konkreettisten havaintojen kytkemistä käsitte maailmaan metaforien avulla. Tällaisen metaforakäsityksen esittelivät George Lakoff ja Mark Johnson teoksessaan *Metaphors we live by* (1980; ks. myös Johnson 1987: 60), ja heidän aloittamaansa tutkimusperinnettä on alettu kutsua metaforateoriaksi. Nimitys on siinä mielessä yksipuolinen, että Lakoff ja Johnson katsovat metaforan olevan vain yksi kielellisen kategorisoinnin malleista. Kielen kategorisointiin tarvitaan neljäntyyppisiä kognitiivisia malleja: **propositionaalisia, mielikuvaskemaattisia, metaforisia ja metonyymisiä malleja**. Propositionaaliset mallit erittelevät elementtejä, niiden ominaisuuksia ja elementtien välisiä suhteita. Propositionaalinen malli, joka luonnehtii tietämystämme *tulesta*, sisältää muun muassa tiedon siitä, että ”tuli on vaarallinen”. Mielikuvaskemaattiset mallit erittelevät mielikuvaskemoja, kuten vaikkapa ratoja tai säiliöitä. Niinpä mielessämme olevaan rataskeemaan kuuluu esimerkiksi pesäpallokenttä tai metrokartta, ja säiliöskeeman olemassaoloa osoittaa esimerkiksi ihmisruumiin hahmottaminen säiliömäiseksi objektiksi. Metaforiset mallit taas kytkevät eri käsitteistyksen aloja toisiinsa eli ne voivat yhdistää propositionaalisen mallin toiseen propositionaaliseen malliin tai mielikuvaskeman toiseen mielikuvaskemaan. Jos *ihmistä* kutsutaan *astiaksi*, on kyseessä metaforinen ajattelu, jossa kaksi mielikuvaskemaa (*keho*-skeema ja *säiliö*-skeema) kytketään toisiinsa. Metonyymiset mallit voivat kuulua yhteen tai useampaan mainituista tyypeistä. Käsite ja sen metonyymi kuuluvat samaan käsitteistyksen alaan, ja niillä on jokin yhteinen elementti. Pejoratiivinen ilmaus *luukasa* on metonyymi, jos sillä tarkoitetaan *ihmistä*, ja yhteinen elementti on tässä tapauksessa ruumiinosan nimi *luu*. (Lakoff 1987: 113 - 114.)

Kognitiivisen kielentutkimuksen merkityskäsitys on holistinen. Lakoffin ja Johnsonin (1980: 106) mukaan suurin osa inhimillisestä käsitesysteemistä on metaforisesti rakentunutta, ja metaforilla on aina fyysinen perusta. Inhimillisellä käsitteenmuo-

dostuksella on siten ruumiillinen ja kokemuksellinen tausta. Fyysisesti motivoituneita käsitteitä syntyy muun muassa tasapainon, rajojen tai vertikaalisuuden kokemisesta. Lakoff ja Johnson eivät hyväksy käsitystä, jonka mukaan merkitykset/käsitteet ovat eri tavoin reaalistuvia abstraktioita ("the abstraction view", mts. 107 - 110). Metaforan olemassaolo jo sinällään vastustaa tällaista näkemystä. Myöskään homonymia ei selitä leksikaalisen yksikön erilaisia merkityksiä ("the homonymy view", mts. 107, 110 - 114). Esimerkiksi 'sisällä' olemisen merkitystä ilmaistaan suomessa monissa yhteyksissä inessiivillä *-ssa*. Abstraktionäkemys mukaan *-ssa*-päätteellä on kontekstista riippumaton vakituinen merkitys 'sisällä', jota voidaan liittää eri yhteyksiin tarpeen mukaan.³ Samoin on olemassa esimerkiksi abstrakti käsite *kieli*, joka reaalistuu ilmauksissa "Älä näytä kieltäsi!" ja "Maailmassa on noin 10 000 kieltä". Nämä ilmaukset ovat saman abstraktin *kieli*-käsitteen ilmentymiä. Homonymianäkemys mukaan tällaista neutraalia abstraktiota ei ole olemassa, vaan *kieli1* ja *kieli2* ovat toisistaan riippumattomia homonyymejä, joista toinen ei ole keskeisempi kuin toinen. Sanojen *Espoossa*, *suomessa*, *kalassa*, *katsomassa* ja *pulassa* sijapäätteet eivät myöskään ole ymmärtämisen kannalta toisiinsa sidoksissa niin, että vaikkapa paikannimi+*ssa* (*Espoossa*) auttaisi ymmärtämään mitä *-ssa* merkitsee yhdistettynä *kala*-substantiiviin (*kalassa*).

Koska käsitteenmuodostus Lakoffin ja Johnsonin mukaan perustuu kokemuksellisuuteen ja kokemuksellisuus on aina kontekstisidonnaista, merkityksiä ei voi koskaan määrittellä ilman kontekstia. Merkitykset ovat siis kokemuslähtöisiä, subjektiivisia ja kontekstisidonnaisia. Merkitysten kontekstisidonnaisuus ulottuu kielellisten ilmausten lingvistiseen muotoon. Kielellisten ilmausten säännönmukaisuuksia ei voi selittää yksinomaan formaalien termien avulla, vaan kielen metaforisuus näkyy myös formaaleissa säännöissä. Esimerkiksi englannissa toimii sääntö, jonka mukaan kysymyslauseiden intonaatio on nouseva, mutta poikkeuksellisesti WH-kysymyslauseiden intonaatio on laskeva kuten väitellauseissa. Tällainen säännönmukaisuus osoittaa Lakoffin ja Johnsonin mukaan sitä, että metaforinen spatiaaliorientaatio vaikuttaa myös syntaksissa ja että syntaksikin on siis aina sidoksissa merkitykseen (mts. 137 - 138).

³ Suomen sijamuotojen traditionaaliset kieliopilliset nimitykset perustuvat abstraktionäkemukseen. Tämä on osoittautunut ongelmalliseksi sekä äidinkielen opetuksessa että erityisesti suomi toisena kielenä -opetuksessa, koska sijamuotoluokitus houkuttelee käsittämään sijasyntaksin erilliseksi lokerikoksi, jonka voi opetella ulkoa irrallaan syntaktisesta, semanttisesta ja pragmaattisesta kontekstista. Kognitiivinen lähestyminen suomen sijajärjestelmään korostaa muodon yhteyttä eri konteksteissa reaalistuviin merkityksiin (ks. Kieli ja sen kieliopit 1994: 208 - 214).

Johnsonin esittelemä eksperientialismi poikkeaa traditionaalisista kielifilosofisista näkemyksistä, minkä vuoksi se on sekä viehättänyt että herättänyt uusia kysymyksiä. Laajempaan historialliseen kontekstiin asetettuna Johnsonin ajattelun voidaan nähdä olevan kartesiolaisen lähestymistavan peilikuva - siinä ruumiilliset kokemukset ovat henkisen kehityksen valitettava este (Corradi Fiumara 1995: 121). Corradi Fiumara katsoo teorian kuitenkin sivuuttavan dialogisen ja interpersonaalisen aspektin, joka väistämättä kuuluu osana ihmisen käsitejärjestelmän muodostumisprosessiin. Käsitejärjestelmän spatiaalis-fyysisen rakenteen löytäminen ei yksinään selitä rationaalisen käsitteistön syntymekanismia, sillä olennainen osa inhimillisten kokemusten muovaamisessa on kommunikointi. (Corradi Fiumara 1995: 121 - 124.)

2.2 Kognitiivisen kielentutkimuksen termistöä

Kognitiivisen kieliopin termistö ei ole täysin vakiintunutta. Myöskään termien suomenkieliset vastineet eivät ole siten voineet vielä asettua uomiinsa. Seuraavassa selvitetään tässä tutkimuksessa käytetyt kognitiivisen kielentutkimuksen termit.

Kognitiivista lähestymistapaa suomen kieleen on hahmotellut Pentti Leino teoksissa *Suomen kielen kognitiivista kielioppia 1: Polysemia - kielen moniselitteisyys* (Leino 1993) ja *Suomen kielen kognitiivista kielioppia 2: Näkökulmia polysemiaan* (Leino ja Onikki [toim.] 1994). Ensimmäisen osan aluksi Leino tiivistää Ronald W. Langackerin kognitiivisen kieliopin pääkohdat. Leinon määritelmän mukaan "kognitiivinen kielioppi on konventionaalisten kielellisten yksikköjen järjestynyt luettelo" (1993: 61). Keskeisiä termejä ovat siis **yksikkö** ja **konventionaalistuminen**. Konventionaalinen kielellinen yksikkö on mikä tahansa kielenpuhujien käyttämä valmis kokonaisuus, joka voi itsessään olla kompleksinen mutta jonka käyttö on automaattista. Esimerkiksi *polkupyörä* ja *laiva* ovat kielellisiä yksiköitä, samoin kuin *polkea pyörällä* ja *matkustaa laivalla*. Sen sijaan *matkustaa pyörällä* tai *polkea laivalla* eivät ole yksikön asemassa, vaan puhuja joutuu kokoamaan nämä ilmaukset erillisistä yksiköistä. Yksiköt ovat konventionaalisia, kun niitä käyttää toistuvasti riittävä määrä kielenpuhujia. Näin ollen yksikön ja epäyksikön välillä on ainoastaan aste-ero, ja kieleen vakiintuu koko ajan uusia yksiköitä. Kognitiivisen kieliopin kannalta muunlaisia kielellisiä raken-

teita ei ole olemassa, vaan kaikki kielen rakenteet ovat luonteeltaan konventionaalisia kielellisiä yksiköitä. (Langacker 1991: 57, 58, 60 - 66; Leino 1993: 61; Tuggy 1998: 2.)

Kognitiivisen metaforateorian keskeisin termi on kuitenkin **metafora**. Lakoffin ja Johnsonin kielenkäytössä tämä on ymmärrettävä laajasti **metaforiseksi käsitteeksi**, **metaforiseksi ilmaukseksi** tai **metaforiseksi malliksi** (Lakoff - Johnson 1980: 6). "Metaforinen käsite" on sellainen keskeinen metafora, jonka ympärille on syntynyt "metaforisia ilmauksia". Esimerkiksi HERRA ON MINUN PAIMENENI on metaforinen käsite, joka ilmenee metaforisissa ilmauksissa *Herra ohjaa minut oikealle tielle tai vihreille niityille hän vie minut lepäämään*. Mainitut ilmaukset ovat peräisin **allegorisesta** psalmista 23. Allegoriassa luodaan metaforisten ilmausten avulla kokonainen yhtenäinen kuvakertomus, jolla on symbolinen merkitys.

Metaforinen käsite on siis luonteeltaan kognitiivinen, ja on tärkeää erottaa se metaforisesta ilmauksesta, joka on metaforisen käsitteen konkreettinen kielennös (ks. Lakoff - Turner 1989: 50). Metaforiset käsitteet ovat aina tyyppiä X ON Y. Tässä tutkimuksessa nämä predikaatiivilauseet erotetaan Lakoffin ym. tapaan typografisesti kirjoittamalla ne kapiteelikirjaimin. Metaforisista käsitteistä käytän jatkossa myös ilmausta **ydinmetafora**.

Lakoff ym. pukevat ydinmetaforat osaksi keinotekoisien kuuloisiksi iskuesimerkkilauseiksi, joista osa olisi suomennettuina absurdeja MORE IS UP > *ENEMMÄN ON YLHÄÄLLÄ, HIGH STATUS IS UP > *KORKEA STATUS ON YLHÄÄLLÄ, FUTURE IS UP > *TULEVAISUUS ON YLHÄÄLLÄ. Tällaisten abstraktioiden nimittämistä "metaforiksi" on kritisoitu (kritiikkiä käsittelen luvussa 2.6). Tässä tutkimuksessa pyrin esittämään vain luonnollisia metaforia. Käytän esimerkkilauseina vain autenttisia lauseita, joko sanakirjojen fraasistosta poimittuja tai muuten tunnettuja ja luontevia ilmauksia. Jos itse luodun esimerkin käyttö on välttämätöntä, se on merkitty tähdellä.

"Metaforiset mallit" samoin kuin "metonyymiset mallit" toimivat Lakoffin ja Johnsonin mukaan abstraktin käsitteenmuodostuksen peruskategorioina. Seuraavissa luvuissa (2.3 - 2.6) pyrin selvittämään, mitä tällaisella väittämällä tarkoitetaan.

2.3 Metaforinen käsitteenmuodostus

Esittelen Lakoffin ja Johnsonin käsitystä metaforisesta käsitteenmuodostuksesta kolmessa seuraavassa alaluvussa. Tavallisimmat arkielämän metaforat eivät ole irrallisia ja sattumanvaraisia, vaan ne ovat järjestäytyneet kokonaisuuksiksi. **Strukturaalinen metaforisuus** (2.3.1) on metaforan perustapaus, se mitä yleensä käsitetään metaforaksi. **Orientoiva metaforisuus** (2.3.2) on spatiaalisten suhteiden varassa tapahtuvaa käsitteistöjen keskinäistä järjestäytymistä. **Ontologinen metaforisuus** (2.3.3) taas kuvaa kiinnesteettisen hahmottamisen keskeisyyttä ihmisen ajattelussa.

2.3.1 Strukturaalinen metaforisuus

Strukturaalinen metafora on sellainen ydinmetafora, jossa käsite strukturoituu toisen käsitteen ehdoilla. Useimpien arkikielen kuvailmausten alta on löydettävissä jokin ydinmetafora eli metaforinen käsite. Niin englannissa kuin suomessakin tunnetaan länsimaisille kulttuureille tyypillinen metafora AIKA ON RAHAA (Lakoff - Johnson 1980: 7). Sitä kuvaavat seuraavat Nykysuomen sanakirjan antamat esimerkit.

- (13) AIKA ON RAHAA
- a. Aikaa voi säästää, voittaa, kuluttaa, hukata, tuhлата.
 - b. Aika on kallista.
 - c. Aika loppuu kesken.

Esimerkiksi metaforinen ilmaus *Aika on kallista* (13b) kuuluu metaforiseen strukturiin, jota jäsentää strukturaalinen metafora AIKA ON RAHAA. Lakoff ja Johnson toteavat, että aika on teollistuneissa yhteiskunnissa rahaa monella tavalla: on tuntipalkat, sykäysmittarit, vuosibudjetit jne. Ajan käsittäminen rajalliseksi, arvokkaaksi resurssiksi on täysin kulttuurisidonnainen käytäntö - ja tässä tapauksessa elämisen tapoja vankasti ohjaileva käytäntö. Tätä kulttuurin piirrettä kuvaa tiivis metaforisten käsitteiden järjestelmä (coherent system of metaphorical concepts) ja sitä vastaava tiivis metaforisten ilmausten järjestelmä (coherent system of metaphorical expressions). Metaforiset käsitteet AIKA ON RAHAA, AIKA ON RAJOITETTU RESURSSI, AIKA ON ARVOKAS HYÖDYKE toimivat länsi-

maisen aika-metafioriikan ytimenä luoden ympärilleen systemaattisen metaforisten ilmausten (esimerkiksi *älä tuhlaa aikaasi*) kentän. (Lakoff - Johnson 1980: 7 - 9.)

Metaforiset ilmaukset korostavat tiettyjä puolia kohdekäsitteistä jättäen toiset varjoon. Jos aktivoidaan metaforakenttä JUMALA ON SOTAPÄÄLLIKKÖ käyttämällä ilmausta JUMALA KOHOTTA KÄTENSÄ, halutaan jättää Jumalan muut ominaisuudet vähemmälle huomiolle. Metaforisen käsitteen ehdoton ominaisuus on, että lähde- ja kohdealueet vastaavat toisiaan vain osittain. Metafora auttaa ymmärtämään käsitettä toisen avulla, ja totaalinen vastaavuus merkitsisi käsitteiden samuutta. Jos siis käsite on rakentunut metaforisesti, se on rakentunut osittain (partially structured). (Lakoff - Johnson 1980: 10 - 13.)

Lakoff ja Johnson nimittävät AIKA ON RAHAA -tyyppisiä metaforia strukturaaliksi metaforiksi, koska niissä käsite rakentuu metaforisesti toisen käsitteen ehdoilla.

2.3.2 Orientoiva metaforisuus

Toinen metaforatyyppi muodostuu spatiaaliorientaatioon liittyvistä orientoivista metaforista, joissa ei ole kyseessä yhden käsitteen uudelleenstrukturointi toisen käsitteen ehdoilla, vaan joissa kokonainen käsitteistö järjestyy keskinäisten suhteidensa varassa. Tällä tarkoitetaan muun muassa sellaisia spatiaalisia suhteita kuin ylös - alas, eteen - taakse, sisään - ulos, keskelle - reunalle, syvällä - matalalla. Näitä metaforisia orientaatioita ei voi pitää mielivaltaisina, vaan niillä on fyysinen ja osaksi myös kulttuurinen perusta. Fyysiseen kokemukseen perustuvia metaforia ei voi kuitenkaan ilman muuta pitää universaaleina, sillä ne ovat osaksi myös kulttuurisidonnaisia: joissakin kulttuureissa esimerkiksi tulevaisuus on edessä, toisissa se hahmotetaan taakse. (Lakoff - Johnson 1980: 14.)

Tuntuu luonnolliselta olettaa, että jos metaforisen käsitteen fyysinen motivaatio on läpinäkyvä, metaforinen ilmaus on helpommin ymmärrettävissä universaalisti kuin jos fyysinen motivaatio on vain heikosti havaittavissa. Lakoff ja Johnson (1980: 57) eivät kuitenkaan väitä mitään metaforista ilmausta universaaliksi vaan huomauttavat kaikkein fyysisimminkin motivoituneen käsitteen saavan tulkintansa aina jonkin tietyn

kulttuurin kautta. Universaalia voi olla vain ihmiskunnalle yhteinen kognitiivisen kokemuksellisuuden kyky.

Seuraavassa on kerätty Nykysuomen sanakirjasta lekseemien *alas*, *alhaalla*, *alhainen*, *alentaa*, *alentua*, *ylös*, *ylhäällä*, *ylhäinen*, *ylentää* käyttöä kuvaavien fraasien joukosta vertikaaliorientaatioon liittyviä kuvailmauksia tai "metaforisia ilmauksia", jotka motivoituvat fyysisesti, fyysisesti ja sosiaalisesti sekä fyysisesti ja kulttuurisesti (vrt. Lakoff - Johnson 1980: 15 - 17).

- (14) Fyysinen motivaatio
- a. Painaa pänsä *alas*.
 - b. Käsi valahti *alas*.
 - c. Nosti nenänsä *ylös*.
 - d. Pettymykset painavat *alas*.
 - e. Mieliala on painunut *alas*.
 - f. "Herra painaa *alas* hänen ylpeytensä." (VT)
 - g. Hinnat painuvat *alas*.
 - h. Lämpö määrä pysyy liian *alhaalla*.
 - i. Emäntä oli ollut *ylhäällä* jo aamuvarhaisesta.

Kohdat 14a - 14c edustavat NS:n mukaan konkreettista käyttöä, mutta ne ovat mukana, koska niillä voi olla myös kuvallista merkitystä: fyysinen ele kuvastaa henkistä tilaa. Lauseissa 14d - 14f ei ole suoraan ilmaistu fyysistä toimintaa tai elettä, mutta *painaa/painua*-verbit vahvistavat fyysistä motivaatiota. Lauseiden 14g ja 14h fyysinen motivaatio ei liity ihmiskehoon vaan havaintoon aineen käyttäytymisestä: kun substanssia lisätään, taso nousee ylös ja päinvastoin. Lauseessa 14i on konventionaalistunut tapa ilmaista henkilön olevan 'jalkeilla' - konventionaalistumisesta kertoo sekin, että vastaakohta *alhaalla* ei voi käyttää merkityksessä 'makuulla'. Vaikka lauseen 14i motivaatio on läpinäkyvän fyysinen, se on selvästi kulttuurisidonnainen.

- (15) Fyysinen ja sosiaalinen motivaatio
- a. *Alas* herrat! *Alas* hallitus! *Alas* taantumuksellinen pakkovalta!
 - b. "hän kyllä haki apua sekä *ylhäältä* että *alhaalta*. Kaupungissa hän puhutteli lääkäriä ja maalla lyöttäytyi läheiseksi pyykkimuijan kanssa." (Sillanpää)
 - c. Naisen asema oli *alhainen*.
 - d. Kätteli *alentuvasti* vahtimestaria.
 - e. "joka itsensä *ylentää*, se *alennetaan*, ja joka itsensä *alentaa*, se *ylennetään*" (UT)
 - f. Jumalan poika *alensi* itsensä ja tuli ihmiseksi.
 - g. "sillä *ylhäistä* vartioitsee vielä *ylhäisempi*, ja sitäkin *ylhäisemmät* heitä molempia" (VT)

h. *Ylentäkää* sydämenne Jumalan puoleen!

Kaikissa näissä esimerkeissä on kyse sosiaalisen elämän hierarkioista ja vallasta tavalla tai toisella. Lauseet 15f ja 15h ovat sikäli erikoistapauksia, että niissä on Jumala sosiaalisen hierarkian ylimmällä tasolla. Sanat *alistaa*, *alainen*, *alamainen*, *alaluokka* ja *ylenys*, *ylimystö*, *yläluokka* kuvaavat sosiaalisia suhteita tai statusta.

- (16) Fyysinen ja kulttuurinen motivaatio
- a. Joutua *alas* helvettiin.
 - b. Tamperelaiset joutuivat ensin *alas* ('pesäpallossa ulkokentälle').
 - c. Täällä *alhaalla*, missä kaikki on vajavaista.
 - d. Elää *ylhäisessä* yksinäisyydessä.
 - e. "mun on vain totuus *ylhäinen*, / jääkylmä, ikuinen" (Hellaakoski)

Näitä esimerkkilauseita ei selitä pelkkä fyysinen motivaatio vaan lauseen mielekkyyden ymmärtää vain kontekstuaalisen lisätiedon avulla: täytyy tietää jotakin helvetin luonteesta (16a), pesäpallokentän topografiasta (16b), hahmottaa maanpäällinen elämä suhteessa taivaalliseen (16c), nähdä yksinäisyydessä ihailtavia piirteitä (16d) tai kyetä hahmottamaan totuus abstraktiksi olioksi, jolla on ominaisuuksia. Esimerkit 16d ja 16e ovat kulttuurisesti motivoituneita myös ironisen tulkintamahdollisuutensa vuoksi - ironiahan on aina kulttuurisidonnaista.

Esimerkkilauseet 14a - 14e ja 14h edustavat kaikkein läpinäkyvintä fyysistä ja ruumiillista motivaatiota. Eri kulttuureista tehdyt nonverbaalin kommunikoinnin tutkimukset osoittavatkin, että esimerkiksi nöyrytmistä osoitetaan lähes kulttuurista riippumatta jollakin alasiainilla: kumartamalla, kyyristymällä tai niiaamalla (esim. Argyle 1988: 203, 204). Niiden lähtökohdaksi voisi ajatella jo eläinkunnasta tutun elekielen: kulttuurista riippumatta iloinen ja varma koira nostaa häntänsä ja korvansa, kun taas alistuva ja epävarma koira painaa häntänsä koipien väliin ja luimistaa korvansa. Muidenkin elollisten kuin ihmisten "hyvä" on ylhäällä ja "paha" alhaalla. Sen sijaan konventionaalistuneissa ilmauksissa, kuten 14i, fyysinenkin motivaatio on selvästi samaan aikaan kulttuurisidonnainen.

Vertikaaliorientaatio on jatkuvasti produktiivinen metaforisten ilmausten lähde. Tähän samaan käsitteistöön kuuluu lukuisia kuvailmauksia, jotka liittyvät sanueisiin *laskee*, *matala*, *painuu* tai *kasvaa*, *kohoaa*, *korottaa*, *nousee*, *pystyssä*. Viimeksi mainittua *pystyssä*-metaforiikkaa on kognitiivisen kieliopin kannalta analysoinut Tiina

Onikki (1992: 33 - 59). Uskonnollisista termeistä tähän käsitteistöön liittyvät suomen kielessä sellaiset keskeiset termit kuin *ylistää* (vir. *ülistada*, ru. *lova*, engl. *praise*) ja *ylösnousemus* (vir. *ülestõusmine*, ru. *uppståndelse*, engl. *resurrection*).

Metaforien kokemukselliseen taustaan ei traditionaalisessa kielen- ja kirjallisuudentutkimuksessa ole juuri kiinnitetty huomiota. Lakoffin ja Johnsonin metaforateorian keskeinen väite on, että kaikki metaforinen ajattelu perustuu kokemuksellisuuteen, vaikka tietoisina tutkimusaineiston puutteellisuudesta he esittävät väitteen pehmeästi:

In actuality we feel that no metaphor can ever be comprehended or even adequately represented independently of its experiential basis (1980: 19).

Esimerkiksi vertikaalisuus vaikuttaa kokemuksiimme niin monella tavalla ja tasolla, että siihen liittyvät metaforat kuuluvat moniin eri elämänalueisiin. Esimerkkilauseet 14 - 16 osoittavat senkin, että yläsijainnit eivät aina merkitse positiivisuutta ja alasijainnit negatiivisuutta, vaan esimerkiksi 14g ja 14h ilmaisevat yläsijainnin merkitsevän substanssin paljoutta ja alasijainnin substanssin vähyyttä - ja lauseessa 16d ajatus yläsijainnin positiivisuudesta suorastaan kyseenalaistetaan ironian keinoin.

Lakoff ja Johnson esittävät lisäksi, että useiden koherenttien käsittestruktuurien muodostuminen on metaforista. Metaforat muodostavat kulttuurissa koherentteja käsite-rakenteita esimerkiksi siten, että saman metaforan (esim. vertikaalisuuteen liittyvän) eri ilmentymät liittyvät toisiinsa. Niinpä jos yläsijainti merkitsee toisaalta positiivisuutta ja toisaalta myös substanssin paljoutta, substanssin paljous hahmotetaan positiiviseksi asiaksi. (Ks. Lakoff - Johnson 1980: 22.) Seuraavat suomen kielen fraasit valottavat asiaa.

- (17) Metaforisten rakenteiden koherenssi
- a. *enempi parempi*
 - b. **vähempi parempi*
 - c. Hän oli *suurin ja kaunein*.
 - d. *Pieni on kaunista*.

17a on suora esimerkki tästä: substanssin paljous on positiivinen asia. 17b ei sovi systeemiin lainkaan vaan kuulostaa suorastaan kielenvastaiselta, koska koherenssi rikkoutuu. Vähän monimutkaisempi tilanne on esimerkeissä 17c-d. Lauseessa 17c *suuri* ilmaisee substanssin paljoutta ja *kaunis* positiivista tilaa. Superlatiivipari *suurin ja kaunein* on siis tämän metaforisen rakenteen koherentti osa. Sen sijaan lauseen 17d sananparsin *pieni on kaunista* ei näytä sopivan koherentisti systeemiin, koska siinä yhdistyvät sub-

stanssin vähyys ja positiivinen tila - mutta kuten sananparsissa usein on laita, sen idea perustuu juuri systeemin rikkomiseen tietoisien hätkähdyttämisen kautta. Toisaalta sen voi ajatella edustavan myös tietyn kulttuurinsisäisen alakulttuurin arvoja (ks. 1980: 23 - 24). Samassa alakulttuurissa voitaisiin pitää lausetta 14c kyseenalaisen mielentilan ilmauksena ja sen sijaan pitäytyä lauseen 15e arvomaailmaan.

2.3.3 Ontologinen metaforisuus

Ontologiset metaforat perustuvat kokemuksiimme fyysisten objektien, erityisesti ihmiskehon, toiminnasta. Fyysisistä objekteista saamamme kokemukset mahdollistavat sen, että hahmotamme kokemuksiimme erillisiksi kokonaisuuksiksi. (Lakoff - Johnson 1980: 25.) Tavallisia ontologisia ydinmetaforia Lakoffin ja Johnsonin mukaan ovat THE MIND IS A MACHINE eli IHMISMIELI ON KONE ja THE MIND IS A BRITTLE OBJECT eli IHMISMIELI ON HAURAS ESINE. Näihin liittyvät metaforiset ilmaukset ovat monitulkintaisia, kuten seuraavista esimerkeistä ilmenee (NS, PS s. v. *murtua, rikkiäinen, särkeä*).

- (18) IHMISMIELI ON KONE
- a. *Ajatella konemaisesti.*
 - b. *Sisäisesti rikkiäinen ihminen.*
 - c. *Alkoholistin psyyken rikkiäisyys.*
- (19) IHMISMIELI ON HAURAS ESINE
- a. *Lapsen mieli murtui kyyneliin asti.*
 - b. *Tehnyt olen väärin ma sulle / siitä mun sydämeni murtui.* (Leino)
 - c. *Murtuneena miehenä hän luopui yrityksestä.*
 - d. *Suru särki hänen sydämensä.*
 - e. *Jumalalle kelpaava uhri on särjetty henki; särjettyä ja murtunutta sydäntä et sinä, Jumala, hylkää.* (VT)
 - f. *tuntoja särkevä herätyssaarna*

Suomen kielessä mielen ja hauraan esineen analogialla näyttää olevan pidemmät perinteet kuin mielen ja koneen analogialla. Esimerkit 18b ja 18c voisi yhtä hyvin tulkita myös ydinmetaforan 19 ilmauksiksi: sekä esine että astia voivat olla rikkiäisiä. *Astia*-kielikuva on staattinen verrattuna *kone*-metaforaan. Kone on dynaaminen, toimiva ja tuottava. Kone-metaforiikkaa onkin syntynyt viime aikoina runsaasti lisää tietokoneiden

yleistettyä. Ihminen rinnastetaan tietokoneeseen puhumalla muun muassa ajatusten *prosessoinnista* ja itsensä *ohjelmoinnista*.

Erityinen metaforisten käsitteiden ja ilmausten tihentymä liittyy Lakoffin ja Johnsonin (1980: 29 - 32) mukaan ajatukseen asioiden ja ilmiöiden **säiliöomaisuudesta**. Näillä metaforilla on fyysinen tausta, sillä ihmiskeho toimii säiliön tavoin: ihmiskeho on ihon rajaama säiliö jossa keskeistä on sisään - ulos -orientaatio. Tavallinen säiliömetafora on tyyppiä IHMISRUUMIS ON SÄILIÖ. Ihminen projisoi tätä säiliökokemustaan hahmottamalla erilaiset käsitteet säiliöiksi. Esimerkiksi rajatut alueet kuten valtiot tai vaikka näkökenttä hahmotetaan säiliöiksi: "Suomessa on paljon järviä", "Hän hävisi näkyvästäni".

Uskonnollisen kielen säiliöilmauksista ovat herättäneet keskustelua *olla Kristuksessa* ja *iloita Herrassa* -tyyppiset fraasit, joista edellinen on Uuden testamentin kirjeiden keskeinen ilmaus ja jälkimmäinen taas esiintyy usein muun muassa Vanhan testamentin psalmeissa. Raamatunsuomennostyön aikana keskusteltiin siitä, onko tällainen sisäsija vain heprean tai kreikan erilainen tapa ilmaista läheistä yhteyttä, joka suomen kielessä voidaan ilmaista toisin, esimerkiksi *olla Kristuksen yhteydessä* tai *iloita Herrasta*. Keskustelussa keskityttiin näistä kahdesta teologisesti merkittävämpään eli *en Kristo* -rakenteen suomennosvarianttien pohdintaan. Vuoden 1992 suomennosta valmistelleen komitean yleinen mielipide oli, että näille ilmauksille on löydettävä idiomattinen suomalainen vastine. Jotkut kuitenkin näkivät kyseessä olevan kielikuvan, jossa "Kristus 'sisältää' uskovat - niin kuin vaate sen joka on siihen pukeutunut, tai niin kuin ruumis sisältää jäsenensä" (Räisänen 1990: 225). (Keskustelusta ks. Itkonen-Kaila 1985: 453 - 460; Peura 1989: 486 - 492; Räisänen 1990: 223 - 228.) Suomen kielen kannalta asiaa on pohtinut Marika Välisaari (1998: 86 - 104). Hänen mukaansa Uuden testamentin kielikuvat, joissa Kristusta verrataan *ruumiiseen* ja *viinipuuhun*, voivat toimia inessiivin laajemman käytön perustana (Välisaari 1998: 103).

Metaforateorian kannalta Uudessa testamentissa esiintyy siis ainakin seuraavanlaisia säiliömetaforia.

- (20) KRISTUS ON IHMISRUUMIS (1. Kor. 12:27)
- (21) KRISTUS ON VIINIPUU
- (22) KRISTUKSEN SEURAAJA ON VIINIPUUN OKSA (Joh. 15:1 - 7)

Myös Vanhan testamentin *iloita Herrassa* -tyyppisiä ilmauksia (esim. KR 1938 Ps. 5:12, 9:3, 33:1, 37:4) voidaan tarkastella säiliömetaforina. Niiden taustalta löytyvät muun muassa seuraavat metaforat, jotka tekevät sisäsijan käytöstä luontevan.

- (23) HERRA ON LINNA (Ps. 9:10, 18:3)
- (24) HERRA ON KALLIO (Ps. 18:3, 18:32, 19:15)
- (25) HERRA ON VALKEUS (Ps. 27:1)
- (26) HERRA ON TURVA (Ps. 27:1)

Lakoff ja Johnson (1980: 33, 34) pitävät **personifikaatiota** luonteenomaisimpana ontologisen metaforisuuden ilmentymänä: persoonaton entiteetti saa persoonallisia piirteitä. Kirjallisuudessa toistuva esimerkki tästä on *kuoleman* käsitteen personointi. Lakoffin ja Turnerin (1989: 15 - 16) mukaan kuolemaan liittyviä personointeja on kahta tyyppiä. Osa niistä kuuluu ydinmetaforan ELÄMÄ ON MATKA käsitekenttään siten, että ydinmetaforasta johdetaan metaforinen ilmaus KUOLEMA ON LOPULLISEEN PÄÄMÄÄRÄÄN SAAPUMISTA (DEATH IS GOING TO A FINAL DESTINATION), ja *kuolema* käsitetään hiljaiseksi saattajaksi. Osa personoinneista taas kuuluu ydinmetaforaan ELOSSA PYSYMINEN ON TAISTELU (STAYING ALIVE IS A CONTEST), jonka johdannainen olisi KUOLEMA ON TAISTELUN HÄVIÄMISTÄ VIHOLLISELLE (DYING IS LOSING A CONTEST AGAINST AN ADVERSARY). Jälkimmäisen tyyppin esimerkkinä on mainittu Ensimmäisen korinttilaiskirjeen 15:55: "Missä on voittosi, kuolema? Missä on pistimesi, kuolema?" (Lakoff - Turner 1989: 15 - 17.)

Teollistuneissa yhteiskunnissa tyyppillisiä toimijoita ovat *inflaatio*, *lama*, *tulosvastuu* tai *kansainvälinen kilpailukyky*. Pirjo Karvosen (1996: 155 - 159) mukaan taloustekstien abstraktit toimijat ottavat teksteissä itsenäisen roolin, ja ne saavat paitsi ihmisillisiä myös jumalallisia piirteitä. Sanomalehtien taloussivuilla kuvataan jumalolentojen tavoin suvereenisti maailmaa hallitsevien *devalvaation*, *markkinavoimien* tai *työttömyyden* edesottamuksia. Karvonen toteaa, että devalvaatioon on todella suhtauduttu kuten arvaamattomaan henkiolentoon: siitä ei saa puhua, koska "varomaton puhe voi saada pahat voimat liikkeelle" (mts. 159). Taloustestit luovat oman todellisuuden, jossa toimii talouselämää koskevissa puheissa ja kirjoituksissa luotu merkitysjärjestelmä. Yh-

den elämänpiirin metaforista koostuva merkitysjärjestelmä voi alkaa jäsentää yksilöiden ajattelua muillakin elämänalueilla. (Mts. 163 - 166.)

Ominaisuudennimet ovat erityisen alttiita personoinnille. *Totuus* ja *rakkaus* ovat toimijoita seuraavissa yleiskielen fraaseissa (PS s. v. *rakkaus, totuus*).

- (27) TOTUUS ON HENKILÖ.
 a. Alaston *totuus*.
 b. Julma *totuus*.
 c. Katsoa *totuutta* silmiin.

- (28) RAKKAUS ON HENKILÖ.
 a. Intohimoinen *rakkaus*.
 b. Onneton *rakkaus*.
 c. *Rakkauten* teot.

Juuri nämä ominaisuudennimet ovat myös uskonnollisessa kielessä tyypillisiä toimijoita, sillä Uusi testamentti pitää niitä keskeisinä jumalallisina ominaisuuksina jopa samastaen *totuuden* ja *Kristuksen* ("Minä olen tie, totuus ja elämä", Joh. 14:6) tai toisaalla *rakkauten* ja *Jumalan* ("Jumala on rakkaus", 1. Joh. 4:8, 16). Tunnettuun rakkauten lukuun 1. Kor. 13 sisältyy rakkauten ylistys (jakeet 4 - 7), jossa *rakkaus* saa henkilöpiirteitä.

- (29) RAKKAUS ON HENKILÖ
 d. *Rakkaus* on kärsivällinen, *rakkaus* on lempeä. *Rakkaus* ei kadehdi, ei kersku, ei pöyhkeile, ei käyttäydy sopimattomasti, ei etsi omaa etuaan, ei katkeroidu, ei muistele kärsimäänsä pahaa, ei iloitse vääryydestä vaan iloitsee totuuden voittaessa. Kaiken se kestää, kaikessa uskoo, kaikessa toivoo, kaiken se kärsii. (1. Kor. 13:4 - 7)

Rakkauten ylistys päättyy jakeeseen "*Rakkaus* ei koskaan katoa" (1. Kor. 13:8), jossa *rakkaus* on taas pelkkä personoimaton ominaisuudennimi.

Ominaisuudennimien personointia on myös Vanhassa testamentissa. Seuraavassa psalminkohdassa on personoitu *laupeus, oikeus* ja *rauha*.

- (30) OMINAISUUS X ON HENKILÖ
Laupeus ja *uskollisuus* kohtaavat, / *oikeus* ja *rauha* suutelevat toisiaan. / *Uskollisuus* versoo maasta / ja *oikeus* katsoo alas taivaasta. - - Herran edellä kulkee *oikeus*, / se valmistaa Herralle tien. (Ps. 85:11 - 12, 14)

Kolmannessa säkeessä tosin toimii metaforinen käsite USKOLLISUUS ON KASVI eikä USKOLLISUUS ON HENKILÖ. Ominaisuudennimien henkilöintiä on Vanhassa testamentissa useassa kohdassa.

2.4 Metonyyminen käsitteenmuodostus

Lakoff ja Johnson omistavat metaforia käsittelevässä teoksessaan metonymialle vain yhden lyhyen luvun (1980: 35 - 40). Siinä he kuitenkin nostavat metonyymin merkittävyydessä metaforan rinnalle, sillä kyseessä ei heidän mukaansa ole vain retorinen kuvio tai kielellinen asia vaan inhimillistä käsitteenmuodostusta muovaava struktuuri.

Metonyymisessä ilmauksessa käytetään entiteettiä viittaamaan siihen läheisessä suhteessa olevaan toiseen entiteettiin. Metonymia aktivoi erilaisen kognitiivisen prosessin kuin metafora: metaforan funktiona on johtaa analogian *oivaltamiseen* kun taas metonyymissä entiteetti korvaa toisen ja sen funktio on siksi *viittaava* (referential). Lakoff ja Johnson toteavat kuitenkin, että ymmärtämisen kannalta metonyymin tehtävä on osittain sama kuin metaforan: yksi käsite ymmärretään toisen kautta. Metonyymillä on näin ollen samoja tehtäviä kuin metaforalla, mutta se kiinnittää selvemmin huomion tiettyihin referentin ominaisuuksiin. (Lakoff - Johnson 1980: 36 - 37.)

Myöhemmin he toteavat vielä selvemmin, että metonyyminen ja metaforinen käsitteenmuodostus ovat kognitiivisina prosesseina kokonaan erilaisia: metafora perustuu kahden eri käsitteistyksistä peräisin olevan käsitteen analogiaan kun taas metonymiassa yhdistetään kaksi samaan käsitteistykseen kuuluvaa käsitettä (Lakoff 1987: 113 - 114; Johnson 1987: 100).

Metaforan ja metonymian ero ei aina ole selvä, ja niiden vuorovaikutuksesta onkin joskus haluttu käyttää omaa termiä. Louis Goossens nimittää metaforan ja metonymian yhdistymistä **integroituneeksi metaftonymiaksi** ja metaforan juontumista metonymiasta tai metonymian juontumista metaforasta **kumulatiiviseksi metaftonymiaksi** (Goossens 1990: 323, 338). Esimerkiksi integroituneesta metaftonymiasta sopii metaforinen sanonta *purra kielensä poikki* ('harmitella sitä mitä tuli sanottua'), jonka sisällä on metonyymi *kieli puheen sijaan*. Metaforisuus ja metonyymisyys ovat ilmauksessa samanarvoisia: metonyymin poisto veisi sanonnasta sen sisällön (**purra puheensa*

poikki) eikä metonyymi toimisi ilman metaforaa (**harmitella kieltään*). Kumulatiivista metaftonymiaa edustaa sanonta *olla sinetöidyin huulin*, jossa kollokaatio *sinetöidyt huulet* kuvaa metonyymisesti 'vaitioloa'. Sanontaa voidaan käyttää metaforisesti, jos ei haluta kuvata henkilön hiljaisuutta yleensä vaan vaikenemista jostakin tietystä, merkittävästä asiasta. Henkilö voi esimerkiksi vakuuttaa salaisuuden kertojalle, että "huuleni ovat sinetöidyt" tarkoittaen sillä nimenomaan, että '*salaisuus* ei leviä kauttani eteenpäin'. (Ks. Goossens 1990: 332 - 334.)

Lakoff ja Johnson (1980: 38 - 39) luettelevat seitsemän metonymian tyyppiä ja esittävät niistä arkikielen esimerkkejä (31 - 37, a-kohdat). Heidän mainitsemistaan tyypeistä on helppo löytää myös uskonnollisen kielen esimerkit (31 - 37, b-kohdat).

- (31) *Osa kokonaisuuden sijaan* (eli *synekdokee*)
 a. Korjaa *luusi* täältä!
 b. - - minun *luuni* ovat peljästyneet. (Ps. 6:3, v. 1933 suomennos)
- (32) *Tuottaja tuotteen sijaan*
 a. Lukea *Kiveä*.
 b. Jos te uskoisitte *Moosesta*, uskoisitte myös minua. (Joh. 5:46)
- (33) *Esine käyttäjän sijaan*
 a. *Bussit* ovat lakossa.
 b. Murtunut on vahva *valtikka*, loistava käskijän *sauva*. (Jer. 48:17)
- (34) *Kontrolloija kontrolloidun sijaan*
 a. *Napoleon* hävisi Waterloon taistelun.
 b. *Saul* kaatoi miehiä tuhansin, *Daavid* kymmenintuhansin. (1. Sam. 18:7)
- (35) *Instituutio ihmisten sijaan*
 a. *Hallitus* ei nauti *eduskunnan* luottamusta.
 b. *Seurakunta* kuunteli ja noudatti uskollisesti apostolien opetusta. (Ap.t. 2:42)
- (36) *Paikka instituution sijaan*
 a. *Hollywood* on säilyttänyt asemansa eurooppalaisilla TV-kanavilla.
 b. Iloitkoon *Siionin vuori*. (Ps. 48:12)
- (37) *Paikka tapahtuman sijaan*
 a. *Persianlahdesta* oli tulla uusi *Vietnam*.
 b. Kuulkaa Herran sana, te *Sodoman* johtajat, kuuntele Jumalamme puhetta, sinä *Gomorran* kansa. (Jes. 1:10)

Viimeisessä esimerkissä (37b) profeetta puhuu jerusalemilaisille käyttäen metonyymia *Sodoma* ja *Gomorra* merkityksessä 'syntinen'.

Lakoff ja Johnson mainitsevat kulttuurisen ja uskonnollisen *symbolismin* olevan metonymian erikoistapaus. Heidän mukaansa symboliset metonyymit (esimerkiksi *kyyhkynen Pyhän Hengen* sijaan), joiden perustana on fyysinen kokemusmaailma, auttavat ymmärtämään kulttuurisia ja uskonnollisia käsitteitä. (Lakoff - Johnson 1980: 40.)

2.5 Metaforateorian ongelmakohtia

Metaforinen koherenssi ei aina näytä toimivan (Lakoff - Johnson 1980: 41 - 45), mutta vaikka metaforat eivät ole yhteensopivia (*consistence*), järjestelmä on koherentti (*coherent*), jos yhteensopivat metaforiset käsitteet voidaan järjestää koherentin järjestelmän osiksi. Ongelmallisia ovat myös niin sanotut **kuolleet metaforat**, jotka eivät muodosta yhtenäisiä metaforisten ilmausten ryhmittymiä eli käsiteskeemoja. Kuolleen metaforana voidaan pitää ilmausta, joka on vakiintunut kieleen ja muuttunut kiinteäksi kielelliseksi yksiköksi, niin että sen pohjana olevaa mielikuvaa ei ole enää mahdollista hahmottaa (ks. Leino 1993: 126). Tällaisia ovat muun muassa *tuolin jalka*, *lähteen silmä* ja *pullon kaula*. Nämä eivät kuulu mihinkään laajempaan metaforisten ilmausten joukkoon, sillä esimerkiksi *lähteen silmä* on ainoa metaforinen ilmaus, joka saattaisi kuvastaa metaforista käsitettä *LÄHDE ON ELÄVÄ OLENTO. (Vrt. Lakoff - Johnson 1980: 54 - 55). Myös *PÖYTÄ ON ELÄVÄ OLENTO on suomen kielen kuollut metafora, vaikka sitä voidaan kuvata useammalla kuin yhdellä metaforisella ilmauksella.

- (38) *PÖYTÄ ON ELÄVÄ OLENTO.
- a. *Pöydässä on neljä jalkaa.*
 - b. *Pöydänjalka / pöydän jalka meni poikki.*
 - c. *Kirja on pöydän päällä.*
 - d. *Isäntä istui pöydän päässä.*

Esimerkissä 38a ulkopaikallissija ei ole mahdollinen, koska suomen kieli - toisin kuin viro - erottaa elottoman ja elollisen omistajan ilmaisemisen *l-* ja *s-*sijojen välisellä työnjaolla (ks. Leino 1993: 206). Tämä seikka itse asiassa osoittaa, ettei ydinmetaforaa 38 ole suomen kielessä olemassa, sillä jos *pöytä* voisi metaforisesti olla elollinen, pitäisi lauseen **pöydällä on neljä jalkaa* olla mahdollinen nimenomaan omistusrakenteena,

yhtä mahdollinen kuin on lause *koiralla on neljä jalkaa*. Kognitiivisen kieliopin kannalta ilmaus *pöydän päällä* on suomen kielessä yksikön asemassa, jota puhuja ei joudu kokoamaan osista *pöytä, -n, pää, -lla* vaan joka on olemassa konventionaalistuneena kognitiivisena rutiinina (ks. Leino 1993: 61 - 62).

Kuolleiden metaforien ohella uudet, tuoreet metaforat eivät voi toimia käsitesysteemin perustana. Tuoreet metaforat pitävät runokielen hengissä mutta ne eivät vielä jäsennä kenenkään muun kuin runoilijan ajattelua, koska ne eivät ole konventionaalistuneet. Lakoffin ja Johnsonin (1980: 145) mukaan uudet metaforat voivat kuitenkin jopa luoda uutta todellisuutta ja laajentaa tai muuttaa kokemusmaailmaa. Siten esimerkiksi kulttuurin länsimaistumisen voidaan katsoa alkavan siitä, kun kulttuuri omaksuu metaforan AIKA ON RAHAA.

Käsitteet ovat usein vain osaksi metaforisia. Periaatteessa on olemassa kahdenlaisia käsitteitä: suoraan fyysis-spatiaalisista kokemuksista nousevia (ylös - alas, sisään - ulos, substanssi, objekti jne.) tai metaforisesti kokemusperäisiä (NÄKÖKENTTÄ ON SÄILIÖ jne.). Käsitteitä ei voida kuitenkaan jakaa selvästi kuuluviksi vain jompaankumpaan tyyppiin, vaan ne ovat usein osaksi suoraan ja osaksi metaforisesti kehittyneitä. Käsitteiden kahtalainen perusta tulee hyvin esiin minkä tahansa syy - seuraussuhteisiin eli kausaatioon perustuvan tapahtumaketjun kautta. Syy-yhteyksiä voidaan parhaiten ymmärtää tarkkailemalla jokapäiväistä suoraa manipulointia. Voidaan sanoa, että kausaation prototyyppitapaus on suora manipulointi. Prototyypin laajentamista osittaiseksi metaforaksi kuvaavat *tehdä*-verbin erilaiset merkitykset. Manipuloimalla lumikasaa voidaan saada aikaan lumipallo: *Lumesta voi tehdä lumipallon*. Manipuloimalla vettä voidaan saada aikaan jäätä: *Vedestä voi tehdä jäätä jäädyttämällä*. Elatiivi osoittaa näissä esimerkeissä ilmeneviä säiliömetaforia LUMI ON SÄILIÖ / VESI ON SÄILIÖ. Toisaalta niissä todentuu tilanmuutosta kuvaava metaforinen ilmaus *substanssista tulee objekti*. Verbi *tehdä* on **osaksi metaforinen**, sillä se ilmentää sekä suoraa manipulaatiota (substanssia eli *lunta / vettä* manipuloidaan) että tilanmuutosta (substanssi muuttuu objektiksi *lumipallo / jäätä*). (Ks. Lakoff - Johnson 1980: 69 - 76.)

2.6 Metaforateorian rajat ja mahdollisuudet

Lakoffin ja Johnsonin teos *Metaphors we live by* on kirjoitettu kiinnostavaksi ja yleis-tajuisiksi kuvaukseksi amerikkalaisen yhteiskunnan metaforista. Leino (1983: 114 - 115) muistuttaa, etteivät Lakoff ja Johnson ole tavoitelleetkaan metaforien lingvististä kuvausta vaan teos on pikemminkin ymmärrettävä "filosofiseksi esseeksi", joka saa lukijan tarkastelemaan maailmaa uudella tavalla. Teos ei esitä mullistavaa teoriaa vaan on "yksi näyte siitä suuntauksesta, joka kieltä koskevassa tutkimuksessa tuottaa tällä hetkellä lupaavia tuloksia". Se on aloittanut yhä jatkuvan keskustelun mielikuvien osuudesta käsitteenmuodostuksessa, mutta aukotonta metaforateoriaa ei ole luotu Lakoffin tutkijapiirin myöhemmissäkään teoksissa (mm. Johnson 1987, 1990, Lakoff 1987, Lakoff - Turner 1989).

Ajatus metaforista kaikessa kielenkäytössä läsnäolevana periaatteena ei ole Lakoffin ja Johnsonin luoma, ja sen ongelmista on keskusteltu aiemminkin. Jo 1920-luvulla I. A. Richards esitti, että metafora on kaikelle kielelle ominainen ja välttämätön esittämistapa. Ajatusten tueksi hän esitteli kuolleita metaforia. Wellek ja Warren (1969: 243 - 244) toteavat, että tällainen arkikielen metafora on pidettävä erillään runoudelle ominaisesta metaforasta jo siitäkin syystä, että niillä voi olla aivan vastakkaiset funktiot: "lingvistinen metafora" eli arkikielen metafora tähdentää esineen hallitsevaa piirrettä, kun taas "esteettinen metafora" antaa esineelle uuden ilmeen.

Lakoffin ym. metaforateoriaa on arvosteltu monista puutteellisuuksista, joista näkyvin lienee metaforan määritelmän hämäryys. Lakoffin ja Turnerin teoksen *More than cool reason* (1989) kritiikissä Jackendoff ja Aaron (1991: 323 - 325) peräävät metodia, jolla Lakoff ym. valitsevat metaforisen käsitteen skeeman ja pukevut sen iskulausemaiseen asuun. Miksi esimerkiksi metaforaa ELÄMÄ ON TULTA (LIFE IS A FIRE) pidetään ydinmetaforana eikä valita joko yleisluontoista ELÄMÄ ON LÄMPÖÄ HEHKUVA ASIA (LIFE IS SOMETHING THAT GIVES OFF HEAT) tai toisaalta yksityiskohtaisempaa ELÄMÄ ON LIEKKI (LIFE IS A FLAME)?

Erityisen ongelmallisena Jackendoff ja Aaron (1991: 325) pitävät metaforatermin alan laajuutta. Heidän mukaansa traditionaalinen näkemys metaforien kirjaimellisesta inkongruenssista (literal incongruity) on säilyttämisen arvoinen. He yhdistävät sen kognitivistien lähestymistapaan "diagnostisen lauseen" avulla, jossa "LT-metafora"

(Lakoffin ja Turnerin metaforinen käsite tai ydinmetafora) eksplikoidaan, jotta nähtäisiin, toimiiko siinä metaforinen inkongruenssi. Ilmausta, joka on perinteisessä mielessä metaforinen, he nimittävät I-metaforaksi.

- (39) Suhteemme on umpikujassa. (Inkongruentti metafora eli I-metafora)
- (40) SUHDE ON MATKA. (LT-metafora)
- (41) Tietenkään suhteet eivät ole matkoja - mutta jos olisivat, voitaisiin sanoa että suhteemme on umpikujassa. (Diagnostinen lause)

Diagnostinen lause on mielekäs, koska metaforinen inkongruenssi toimii. Seuraavissa esimerkeissä kuvitellaan verbin *juosta* sopivan kirjaimellisesti vain ihmisiin. Koska oletus on perätön, diagnostinen lause on yhtä mieletön. Näin ollen lause 42 ei ole metaforinen eikä siinä toimi metaforille ominainen metaforinen inkongruenssi.

- (42) Koirani juoksi alas katua.
- (43) KOIRAT OVAT IHMISIÄ.
- (44) Tietenkään koirat eivät ole ihmisiä - mutta jos olisivat, voitaisiin sanoa että koirani juoksi alas katua.

Tämän testin avulla Jackendoff ja Aaron arvioivat eräitä ongelmallisia Lakoffin ja Turnerin ydinmetaforia. Ensiksi, kirjaimelliset uskomukset eivät ole metaforia. Tämä on otettava huomioon erityisesti uskonnollisia tekstejä käsiteltäessä. Vanhan testamentin jakeesta 3. Moos. 17:11 *Veressä on elävän olennon elämänvoima* (KR 1992) tai *lihan sielu on veressä* (KR 1938) ei siis voida konstruoida metaforisia käsitteitä ELÄMÄ/SIELU ON RUUMINNESTETTÄ; KUOLEMA ON NESTEEN MENETYS (LIFE IS FLUID IN THE BODY; DEATH IS LOSS OF FLUID). Diagnostinen lause kuuluisi näin:

- (45) Tietenkään elämä/sielu ei ole nestettä - mutta jos se olisi, voitaisiin sanoa että se on veressä.

Klassisen heprean kontekstissa lause 45 olisi sopimaton, koska elämän (sielun) nimenomaan uskottiin fyysisesti sijaitsevan veressä. Tässä mielessä metaforateoria ei erottele kirjaimellisia uskomuksia metaforista. (Jackendoff - Aaron 1991: 327 - 328.)

Lakoff ym. muodostavat metaforisia käsitteitä myös keskenään temaattisesti paralleelisista käsitteistä, kuten tilaa ja sijaintia tai aikaa ja sijaintia ilmaisevista käsitteistä

tyyliin TILAT OVAT SIJAINTEJA/PAIKKOJA (STATES ARE LOCATIONS). Tällaista metaforista käsitettä voisi ilmentää esimerkiksi lause *selvisin masennukseni läpi* (*I've gotten through my depression*). Jackendoffin ja Aaronin diagnostinen lause kuuluisi:

- (46) Tietenkään (mielen)tilat eivät ole paikkoja, mutta jos olisivat, voitaisiin sanoa että olen selvinnyt masennukseni läpi.

Vaikutelma on sama kuin esimerkissä 44: metaforaa ei tunnu löytyvän. Tilojen ja lo-kaatioiden paralleelisuus on kielessä niin konventionaalistunutta, että metaforisen käsitteen luominen paralleelisuutta kuvaamaan tuntuu Jackendoffin ja Aaronin mukaan keinotekoiselta. Yhtä vähän metaforiselta kuulostaa AIKA LIIKKUU (TIME MOVES). Tätä voisi kuvata ilmaus *joulu lähestyy*. Diagnostinen lause olisi siis:

- (47) Tietenkään aika ei liiku, mutta jos se liikkuisi, voitaisiin sanoa että joulu lähestyy.

Jackendoff ja Aaron (1991: 329) mainitsevat muutamia muitakin samankaltaisia temaattiseen paralleelisuuteen pohjautuvia "LT-metaforia", jotka eivät ole "I-metaforia". Inkongruenssia ei ole, jos kielessä ei yksinkertaisesti ole muuta mahdollisuutta ilmaista asiaa.

Jackendoffin ja Aaronin mukaan metaforisen inkongruenssin hylkääminen on vienyt lakoffilaisen metaforateorian niin kauas metaforasta sanan perinteisessä mielessä, että termi ei enää toimi:

In fact, having drained from the term 'metaphor' much of its traditional content, L&T [Lakoff & Turner] have created a theoretical construct so broad and unstructured that the term 'metaphor' may no longer be appropriate. (Jackendoff - Aaron 1991: 331.)

Toisin sanoen Lakoff ym. ovat tyhjentäneet termistä "metafora" suuren osan sen perinteistä sisältöä ja luoneet niin laajan ja hataran teoreettisen rakennelman, ettei termi "metafora" enää vaikuta tarkoituksenmukaiselta.

Laajan metaforakäsityksen vaarana on pidetty myös sitä, että se saattaa johtaa dramaattiseen suhteellisuushypoteesiin. Jos koko kieli on metaforista, vallitsee kielellinen suhteellisuus (linguistic relativity) myös saman kielen puhujien kesken, koska ih-

misten omaksumat metaforiset tavat kuvata maailmaa vaihtelevat. (Mac Cormac 1985: 71.)

Metaforateoria on herättänyt keskustelua ja kriittisiä kannanottoja myös suomalaisten kielentutkijoiden joukossa. Urpo Nikanne (1992: 60 - 78) arvioi teoriaa konseptuaalisen semantiikan näkökulmasta. Hän näkee selityksen metaforien osittaisuudesta porsaanreiäksi, jota voidaan käyttää aina kun on paettava jotakin metaforateorian puutteellisuuksista. Umpikujia tulee vastaan niin kauan kun metaforateorian määritelmä metaforasta on epäselvä. - Sama piirre voidaan nähdä kokonaan toisenlaisessakin valossa. Nimittäin osittaisuus, jota Nikanne kritisoi, on Leinon (1983:114) mukaan eksperimentalistisen näkemyksen "kenties sympaattisin puoli". Kun totuudelle annetaan lupa olla relatiivinen ja tulkinnasta riippuva, voidaan koherenssia luoda hajanaisiinkin kokemuksiin.

Nikanne kritisoi myös kokemuksellisuushypoteesia. Metaforateorian "eksperientalismia" on viety äärimmäisyyksiin, kun koko käsitejärjestelmän toiminta halutaan palauttaa ruumiillisiin kokemuksiin. Nikanteen mukaan tällainen ajattelu on itse asiassa naiivia empirismia eikä selitä ihmisen kykyä tehdä kokemuksistaan yleistyksiä - sillä inhimillisyys on kuitenkin kykyä irtautua välittömästä kokemuksesta. Metaforateorian vahvimaksi alueeksi hän katsoo yksittäisten metaforisten ilmausten yhdistämisen "yleisempien metaforien" eli metaforisten käsitteiden avulla. (Nikanne 1992: 69 - 75.)

Toisaalta metaforantutkimuksen historiaton termien käyttö hämmentää kirjallisuudentutkimukseen perehtyneitä tutkijoita. Traditionaali retoriikka on antanut kognitiiviselle tutkimukselle kaksi keskeistä käsitettä. Kognitiivisen tutkimuksen metaforaa ja metonyymiä niiden klassisessa mielessä ei kuitenkaan voi enää nimittää troopeiksi, sillä niille on annettu aivan uusi merkitys. Klassisen retoriikan mukaisessa trooppientutkimuksessa luodaan yksityiskohtaisen tarkkoja kuvauksia trooppien lajeista. Kognitiivisen kielentutkimuksen tavoitteena taas ei ole kuvata eri kielikuvien tyypillisiä lajiominaisuuksia vaan keskittyä selvittämään, mitä metaforien ja metonyymien käyttö paljastaa ihmisen ajattelusta. Arvo Krikmann (1992: 79) on kiinnittänyt huomiota eri tieteenaloille laajentuneessa metaforantutkimuksessa välillä esiintyvään trooppien nimitysten suurpiirteiseen käyttöön: termiä *metafora* saatetaan käyttää joskus *metonyymin* yläkäsitteenä tai muuten vain yleisnimityksenä kielikuvulle. Hänen mukaansa asiaan saattaa

vaikuttaa sekin, että myös kirjallisuudentutkimuksessa metonymia on jäänyt metaforan varjoon, vaikka ilmiöt on selvästi erotettu toisistaan.⁴

Mainitut Nikanteen ja Krikmannin arviot samoin kuin aiemmin mainittu Onikin vertikaalimetaforiikkaa käsittelevä artikkeli sisältyvät teokseen *Metafora* (toim. Harvilahti, Kalliokoski, Nikanne ja Onikki). Teosta Virittäjässä arvioinut Toini Rahtu on havainnut, että vaikka *Metafora* pohjautuu kognitiiviseen metaforateoriaan, ei teorian perusajatus käsitteistyksen ruumiillis-spatiaalisista lähtökohdista kuitenkaan ole vaikuttanut tutkimusasetelmiin eivätkä kirjoittajat muutenkaan ole tutkimuksessaan löytäneet vahvistusta ruumiillisuushypoteesille. Spatiaalisten havaintojen sijaan kielikuvien käytön motivoijiksi osoittautuvat emotiot ja affektit. Rahdun päätelmän mukaan kokoelman artikkelien aiheenvalinta loppujen lopuksi "osoittaa, että ruumiillisuus ei ehkä olekaan käsitteistyksen ja kielen perimmäisin perusta: ruumiillisuutta fundamentaalimpi ajattelun ohjaaja olisikin emotio". (Rahtu 1993: 318 - 330.)

Kognitiivisen tutkimuksen kiinnostus metaforiin ei johdu siitä, että oltaisiin kiinnostuneita kielen tyyllisestä vaihtelusta, vaan siitä, että metaforien katsotaan valaisevan inhimillistä kielenymmärtämisprosessia. Tämän vuoksi lähestymistapa poikkeaa olennaisesti kirjallisuudentutkijoiden lähestymistavasta. Kognitiivinen metaforateoria pitää metaforista ja metonymiasta käsitteenmuodostusta inhimillistä ajattelua strukturoivina malleina, jotka ovat kiinnostavia siinä määrin kuin ne kuvaavat kielen ja kognition suhdetta. Monien eri kriitikoiden mukaan metaforateorian suurin kysymysmerkki on kuitenkin juuri se, kuinka pitkälle meneviä päätelmiä voidaan tehdä metaforan osuudesta kognitiivisissa prosesseissa. Kaikesta huolimatta ankarinkin kritiikki joutunee tunnustamaan metaforateorian ansiot ajattelua kokoavien ydinkäsitteiden kuvaajana.

Lakoffin ja Johnsonin ajatusten perusteella on tehty kiinnostavia esityksiä kielen metaforatihentymistä. Esimerkiksi Andrew Goatly käsittelee sanastoa metaforisten käsitteiden verkostona (1997: 42). Vaikka kognitiivisen kielentutkimuksen esittelemä metaforakäsitys ei ole käsitteellisesti yhtenäinen teoria, se antaa kuitenkin käyttökelpoisia välineitä erilaisten käsiterakenteiden analyysiin ja kuvaukseen, ja siksi se soveltuu myös uskonnollisten metaforien esittelyyn. Useat Raamatun kielen tutkijat ovat jo aiemmin hyötäneet kognitiivisesta metaforateoriasta (esim. Ralph Bisschops, René Dirven, Nelly Stienstra), ja raamatunkääntäjät käyttävät kognitiivisen kielentutkimuksen

⁴ Krikmann viittaa tässä Roman Jakobsoniin, jonka näkemyksiä olen esitellyt johdantoluvussa.

termejä etsiessään käännöstyön tarpeita paremmin vastaavaa kuvauskäsitteistöä (esim. Kenneth McElhanon, David Tuggy, Timothy Lloyd Wilt, Kjell Magne Yri). Seuraavassa luvussa etsin kognitiivista sovellusta raamatunkäännösteorioiden arviointiin.

3 MERKITYKSEN ONGELMA ERI KÄÄNNÖSTEORIOISSA

Käännettäessä tekstiä lähdekielestä kohdekieleen ollaan jatkuvasti kasvokkain **merkityksen** ongelman kanssa. Kääntäjän merkityskäsitys, olipa se tiedostettu tai ei, vaikuttaa käännöstyön lopputulokseen. Käännösteoria onkin käytännössä aina teoria siitä, kuinka merkityksen ongelmaan tulee suhtautua. Käsittelen eri käännösperiaatteita tästä näkökulmasta sekä yleisesti että raamatunkäännöstyöhön sovellettuna.

3.1 Kirjaimellisen ja idiomaattisen kääntämisen keskeiset erot

Traditionaalinen käännösperiaate edustaa kyseenalaistamatonta kirjaimellisuutta. Lähdetekstiuskollisuus ajatellaan saavutettavan muodollista vastaavuutta noudattamalla. Merkityksen ongelmaa ei ole problematisoitu, vaan merkityksen ajatellaan ikään kuin olevan itsestään selvä osa sanoja ja kieliopillisia muotoja, jotka pyritään mahdollisimman yksityiskohtaisesti korvaamaan kohdekielen sanoilla ja vastaavilla muodoilla. Keskeinen ongelma tälle lähestymistavalle on kielten ja kulttuurien erilaisuus, joka tulee vastaan heti, kun lähde- ja kohdekielen kategoriat eivät vastaakaan toisiaan.

Kirjaimellisen kääntämisen ongelmien ratkaisemiseksi Eugene Nida kehitti 1960-luvulla **dynaamisen ekvivalenssin** (tai **dynaamisen vastaavuuden**) käännösperiaatteen. Sen mukaan kääntämisessä on asetettava etusijalle huoli siitä, että käännöksen kohdeyleisö saa saman sanoman ("message") kuin alkuperäisen tekstin yleisö sai ja että käännös voi herättää kohdeyleisössään saman reaktion ("response") kuin alkuperäinen teksti herätti omassa yleisössään (Nida 1964: 159; Nida - Taber 1969: 24). Tällä määritelmällä Nida ja Taber siis ehdottavat hyvän käännöksen mittariksi kohdeyleisöjen reaktioiden samankaltaisuutta mutta ottavat kuitenkin huomioon, että kulttuurisia ja historiallisia muuttujia voi olla välissä niin paljon, ettei reaktioiden identtisyyteen päästä (Nida - Taber 1969: 24). Kääntämisen tavoite on selvä: sanoman uudelleentuottaminen ("reproducing the message"). Kääntäjä tekee väärin, mikäli hän keskittyy tekstin muotoilteiden, kuten rytmin, riimien, sanaleikkien tai erikoisten kieliopillisten rakenteiden sommitteluun sanoman kustannuksella. (Mts. 1, 12.) Nidan teoria on yleispätevä kääntämisen teoria, vaikka sen lähtökohtana on raamatunkäännöstyö.

John Beekmanin ja John Callow'n erityisesti raamatunkäännöstyöhön muovaa-
ma **idiomaattinen käännösperiaate** pitää sekkin muotokeskeistä kääntämistä huonona
lähtökohtana alkutekstille uskolliseen käännöstyöhön. Heidän mukaansa uskollisesta
käännöksestä välittyvät alkutekstin **merkitys ja dynamiikka** (Beekman - Callow 1988:
33). Idiomaattisen kääntämisen periaatetta on kehittänyt edelleen Mildred Larson
(1984), joka työsti periaatteesta muuhunkin kuin Raamatun kääntämiseen sovellettavan
oppikirjan. Idiomaattinen käännös syntyy, kun merkitys asetetaan muodon edelle niin,
että lähtökielen tekstistä analysoidaan ensin ilmauksen merkitys ja tämä merkitys tuo-
tetaan uudelleen kohdekielellä (receptor language, RL) ottaen tarkasti huomioon kohde-
kielisen kulttuurin olemassaolevat ilmaisuvarat (Beekman - Callow 1988: 24 - 25). Siten
esimerkiksi hyvä raamatunsuomennos on idiomaattista suomea, josta semitismit tai
kreikanmukaisuudet on karsittu syntaksin lisäksi myös kielikuvista. Kääntämisen on-
nistuminen pohjautuu tekstin onnistuneeseen selitykseen eli eksegeesiin.

Vaikka dynaaminen ja idiomaattinen käännösperiaate poikkeavat toisistaan mo-
nissa yksityiskohdissa, niiden suunta on kuitenkin sama. Myös dynaaminen käännös
tavoittelee idiomaattista kieltä. Keskustelussa asetetaankin usein vastakkain yksinkertai-
sesti kirjaimellinen ja idiomaattinen kääntäminen. Seuraavasta asetelmasta käyvät ilmi
niiden keskeiset erot.

	KIRJAIMELLINEN KÄÄNNÖS	IDIOMAATTINEN KÄÄNNÖS
TAVOITE	alkutekstiuskollisuus	alkutekstiuskollisuus
MENETELMÄ	kaikki eksplisiittinen käännetään	kaikki olennainen eksplisiittinen ja implisiittinen käännetään
PAAHUOMIO	muodon vastaavuus	merkityksen vastaavuus
SUHDE MUOTOON	muodon säilyttäminen keskeistä	muodon säilyttäminen ei keskeistä
SUHDE MERKITYKSEEN	problematisoimaton: merkitys osa muotoa	mekanistinen: merkitys ja muoto toisistaan iralliset
ONGELMA	implisiittinen jää kääntämättä, epäolennaista eksplisiittistä käännetään	menetetään kielikuviin sidottua informaatiota

Samaan tavoitteeseen, alkutekstiuskollisuuteen, pyritään eri menetelmillä. Kirjaimelli-
sen kääntämisen perusmenetelmä vaikuttaa yksinkertaiselta: kaikki lähdetekstissä näky-

vissä oleva informaatio käännetään. Idiomaattinen käänös puolestaan ottaa huomioon myös sellaisen lähdetekstiin sisältyvän implisiittisen informaation, jonka katsotaan vaikuttavan olennaisesti tekstin ymmärrettävyyteen. Tällainen implisiittinen tieto on käännettävä kohdekieliseen tekstiin näkyviin. Toisaalta, epäolennaista ainesta voidaan jättää käntämättä vaikka se olisi lähdetekstissä ilmaistu eksplisiittisesti. Päähuomion korostetaan olevan merkityksen vastaavuudessa. Kirjaimellisessa käntämisessä käntöprosessin päähuomio on "muodon" vastaavuudessa eli siinä, että kaikki lähdetekstin eksplisiittinen tieto on eksplikoitu myös käntöksessä. Merkityksen katsotaan välittyvän muodon ohessa. Keskeisenä ongelmana on kielten erilaisuus: toisaalta voidaan käntää turhaa "semanttista hälyä" tai päätyä kielenvastaisiin rakenteisiin, kun yritetään siirtää kaikki lähtökielen eksplikoima informaatio kohdekieleen, ja toisaalta voidaan jättää käntämättä ymmärtämisen kannalta tärkeää implisiittistä informaatiota. Idiomaattisen käntämisperiaatteen ongelmana ovat monetasoiset tulkintavaikkeudet, jotka ovat seurausta merkityksen ja muodon näkemisestä toisistaan irrallisiksi osiksi. Käntäjän tehtäväksi jää päättää, mikä on merkitystä ja mikä on muotoa.

3.2 Raamatunsuomennokset käntösteorioiden prototyyppisinä edustajina

Suomeksi on ilmestynyt useita eri menetelmillä tehtyjä raamatunkäntöksiä. Kirjaimellisuus ja idiomaattisuus voidaan asettaa saman janan ääripäiksi, ja eri käntökset sijoituvat niiden väliin. Kirjaimellisen käntämisen ääritapauksena - tai ehkä paremminkin käntämisen esiasteena - voidaan pitää interlineaarikäntöstä, jossa lähdeteksti on mukana ja sanojen käntökset on annettu lähdetekstin lomassa sen sanajärjestyksestä noudattaen. Idiomaattisen käntämisen ääritapaus on mukaelma eli parafraasi, jonka kieli on idiomaattista mutta joka on linjaltaan niin tulkitseva, että kyseessä ei oikeastaan ole käntös vaan mukaelma. Interlineaari ja parafraasi eivät siis ole varsinaisia käntöksiä.

Eri käntösmenetelmiä kuvaavan janan vaiheilta voidaan erottaa eri käntöstratidioiden prototyyppiset edustajat: NOVUM on interlineaari, KR 1938 kirjaimellinen, KR 1992 dynaaminen (osin idiomaattinen), Uusi testamentti nyky-suomeksi (UTN 1972) idiomaattinen ja Elävä uutinen (EU 1977) parafraasi.

	Kirjaimellinen	Dynaaminen	Idiomaattinen
	KR 1938	KR 1992	UTN 1972
	I	I	I
I			
NOVUM			I
			EU 1977
Interlineaari			Parafraasi

Matteuksen evankeliumin 7:16 - 18 kuuluu erityyppisten käännösten mukaan seuraavasti:

KR 1938

Heidän hedelmistään te tunnette heidät. Eihän orjantappuroista koota viinirypäleitä eikä ohdakkeista viikunoita? Näin jokainen hyvä puu tekee hyviä hedelmiä mutta huono puu tekee pahoja hedelmiä.

KR 1992

Hedelmistä te heidät tunnette. Eihän orjantappuroista koota rypäleitä eikä ohdakkeista viikunoita. Hyvä puu tekee hyviä hedelmiä, huono puu kelvottomia hedelmiä.

UTN 1972

Heidät tunnette heidän hedelmistään. Eihän orjantappuroista voi poimia rypäleitä eikä ohdakkeista viikunoita! Kunnan puu tekee hyvän hedelmän, kelvoton huonon hedelmän.

EU 1977

Heidän toimintansa paljastaa kyllä heidät. Puukin tunnetaan hedelmistään. Et voi erehtyä luulemaan piikkipensaita viiniköynnökseksi tai ohdakkeita viikunapuuksi.

Kirjaimellisuus näkyy KR 1938 suomennoksessa pronomien orjallisena kääntämisinä (*heidän hedelmistään - - heidät*). Toisen lauseen perässä on kysymysmerkki osoittamassa, että alkutekstin ilmaus oli kysymysmuotoinen, vaikka suomennos tekee enää retorisen kysymyksen. Myöskään *mutta*-konjunktion poisjätö ei ole tullut kirjaimellisessa käännöksessä kysymykseen. Dynaamisessa käännöksessä KR 1992 sen sijaan on pronomineja karsittu, retorinen kysymys merkitty huutomerkillä ja tehostettu viimeisen virkkeen rytmiä *mutta*-konjunktion poisjätöllä. UTN 1972 on valinnut *hyvä puu* -ilmauksen tilalle idiomaattisen *kunnan puu*, ja se käyttää suomeen luontuvaa yksikkömuotoa *hyvän/huonon hedelmän* alkutekstin monikon sijaan. Parafraasi (EU 1977) aloittaa katkelman selittävällä lisävirkkeellä, jossa kielikuvan *hedelmä* merkitykseksi

annetaan *toiminta*. Retorinen kysymys korvataan puhuttelulla (*et voi*). Muissa käänöksissä esiintyvä viimeinen virke metaforineen jää kokonaan kääntämättä.

Suomenkielisen Elävän uutisen esipuheessa todetaan:

Elävä uutinen ei ole uusi raamatunkäännös vaan siinä on Uuden testamentin sisältö esitelty vapaasti, toisin sanoin. Se on siis parafraasi - selventävä mukaelma - samoin kuin sen kansainvälinen esikuva Living-Uusi testamentti. (EU 1977.)

Elävää uutista aiemmin oli parafraasin Matteuksen evankeliumista tehnyt Pentti Saarikoski (S 1969). Tekstiin on kudottu sisään muun muassa Suomen 1960-luvun poliittista kieltä, ja repliikeissä käytetään puhekieltä:

Matt. 3:7

S 1969: Kuka teillekin inhottaville elukoille on käynyt kuiskaamassa miten selvitä edessäolevista kostotoimenpiteistä?

Matt. 5:9

S 1969: Tosi onnellisia ovat pasifistit - he ovat jumalan omia lapsia kerran.

Matt. 7:15

S 1969: Varokaa huijarisaarnaajia, susia lampaitten vaatteissa. Te erotatte heidät heidän työnsä tulosten perusteella.

Vanhasta testamentista on tehty vähemmän suomennoksia kuin Uudesta testamentista. Jussi Aro on kuitenkin kääntänyt psalmeista nykysuomalaisen version, Psalmit nykysuomeksi (PsN 1973), joka on ilmestynyt sekä yksinään että Uusi testamentti nykysuomeksi -laitoksen mukana. Seuraavaksi otan esimerkin kolmesta erityyppisestä psalmikäännöksestä (Ps. 8:3). Psalmit nykysuomeksi ei useimmilta osiltaan ole idioomaattisempi kuin KR 1992:n psalmikäännös, joten esimerkit ovat tässä aikajärjestyksessä.

KR 1938

Lasten ja imeväisten suusta sinä perustit voiman / vastustajaisi tähden, / että kukistaisit vihollisen ja kostonhimoisen.

PsN 1973

Jopa pikkulasten ja imeväisten suusta / sinä annat voimasi ilmetä vastustajiesi kuultavaksi, / jotta viholliset ja kapinalliset mykistyisivät.

KR 1992

Lasten ja imeväisten huudot todistavat sinun voimastasi. / Ne ovat kilpenä jumalattomia vastaan, / ne vaientavat vihamiehen ja kosta janoavan.

Kirjaimellisesti käännetty KR 1938 käyttää alussa ilmausta *perustit voiman*, joka Aron käännöksessä kuuluu *annat voimasi ilmetä*. KR 1992:n vastine poikkeaa toisista selvimmin. Siinä korvataan *suu*-metonyymi vastineella *huuto*: *huudot todistavat sinun voimastasi*. Kielikuvan poiston jälkeen jakeen seuraavaan säkeeseen lisätään kielikuva (*kilpi*), jota ei ole muissa suomennoksissa eikä masoreettisessa alkutekstissä. Säkeiden pituuksia on rytmien vuoksi tasattu. - Tässä jakeessa KR 1992 käsittelee kielikuvia selvästi idiomaattisen käännösperiaatteen mukaisesti, ja PsN noudattaa dynaamista käännösperiaatetta (ks. lukua 3.3).

Kirjaimellisen, dynaamisen ja idiomaattisen kääntämisen traditiot törmäävät yhteen raamatunkäännöstyössä. Suomessa uusimman raamatunkäännöksen ilmestymisen aikoihin käyty kiivas raamattukeskustelu on hyvä esimerkki siitä, millaisia mielipiteitä asia on nostattanut eri puolilla maailmaa viimeisten vuosikymmenien aikana (vrt. esim. Tuggy 1998).

Vuonna 1992 ilmestynyt raamatunsuomennos sai aikaan vilkasta keskustelua raamatunlukijoiden keskuudessa. Edellisen käännöksen ilmaisutapaan oli ehditty kiintyä niin, että tuntui olevan mahdotonta muuttaa sen sanamuotoja. Vuoden 1938 kirkkoraa-
matun kääntänyt komitea oli tietoisesti halunnut pitäytyä Agricolan luomissa raamattukielen traditioissa, jotka olivat vahvistuneet vuosien 1642 ja 1776 käännösten ansiosta. Komitean puheenjohtaja A. F. Puukko (1946: 390) totesi: "Komitea on päättävästi ollut sitä mieltä, että raamattu- ja kirkkokielemme, joka viimeaikaisessa kielemme kehityksessä on yhä enemmän vakiintunut eri tyyllilajiksi, on juuri raamatunkäännöksessä säilytettävä. Tämä järeä ja yksinkertaisuudessaan jalo, järeä ja voimallinen tyyllilaji vastaa parhaiten Vanhan testamentin henkeä. Mahdollisuuden mukaan on käytetty vanhoja, käytännössä pyhittyneitä sanoja ja niiden mukaista lauserakennetta. Sinänsä hyviä ja sattuvia sanoja, joilla kuitenkin on liian uudenaikainen sävy, on vältetty."

Tähän perinteeseen oli siis kiinnytty, ja vanhan paremmuutta puolustettiin perinteillä, tunnearvolla ja alkutekstiuskollisuudella. Kaikki uudistusten kannattajat eivät halunneet varsinaista uutta käännöstä vaan tutustuttuaan käännöskomitean ensimmäisiin

näytteisiin olisivat pitäneet parempana vanhan käännöksen kielellistä korjausta. Tällaisiin yrityksiin ryhdyttiinkin useammalla taholla⁵.

Asiantuntijat esittelivät useissa artikkeleissa vuonna 1973 työnsä aloittaneen raamatunkäännöskomitean käännösperiaatetta ja näin perustelivat komitean valintoja (esim. Nikolainen 1986: 9 - 14, Räisänen 1986: 176 - 199, Toivanen 1986: 167 - 175). Kääntäjät näkivät uuden periaatteen mahdollistavan maksimaalisen alkutekstiuskollisuuden (Toivanen 1985: 26), joka taas saattoi johtaa toisinaan perinteiden murtamiseen. Alkutekstiuskollisuudella on siis sekä puolustettu että vastustettu uutta raamatunkäännöstä.

Raamatunkäännöskomitea perusti työnsä ensi sijassa Eugene Nidan 1960-luvulla luoman dynaamisen vastaavuuden käännösperiaatteeeseen (ks. Toivanen 1985: 24). Raamatunkäännöskomitea pyrki kuitenkin myöhemmin laajentamaan dynaamisen ekvivalenssin periaatetta sellaiseksi, että erilaiset tekstityypit voitaisiin paremmin ottaa huomioon. Tässä tarkoituksessa alettiin puhua **funktionaalisen vastaavuuden** periaatteesta. Tekstit jaettiin asia-, muoto- ja vastaanottajakeskeisiin, jolloin esimerkiksi muotokeskeisen runotekstin kielelliset erikoispiirteet pyrittiin siirtämään käännökseen, koska ne muodostavat osan kirjoittajan intentiosta. (Ks. Toivanen 1985: 27 - 33 ja 1989, 45.)

Suomen tapauksessa ongelma on ainakin siinä, että ensimmäiset raamatunkäännöksemme eivät ole pyrkineet idiomaattisen suomen kielen käyttöön, vaan ne ovat tehneet meillä tunnetuiksi alkukielten sanontoja. Elettyään neljäsataa vuotta osana kiellemme arvostettua tyylilajia nämä semitismit tai koinee-kreikan ilmaukset eivät enää ole hävitettävissä, sillä ainakin osasta tällaisia ilmauksia on tullut siteerattua ja ymmärrettävää suomea - ehkä siis jopa idiomaattista suomea. Olisi vaikea karsia esimerkiksi rukousten kielestä seemiläinen käännöslainailmaus *käydä/tulla Jumalan kasvojen eteen* (ks.

⁵ Raamattu kansalle -yhdistys perustettiin vuonna 1987. Sen tavoitteena oli saada aikaan vaihtoehto vuoden 1992 käännökselle, käännös, joka olisi luotettava ja kielellisesti nykyaikainen. Dynaamisen ekvivalenssin periaate nähtiin liian tulkitsevaksi ja siksi haluttiin pitäytyä sanakonkordanssissa. Raamattu kansalle -yhdistys on julkaissut mm. joitakin psalmeja kokoelmassa *Matkalaulut* (1988) ja koko Uuden testamentin käännösehdotuksen (1999). Vanhaa testamenttia työstetään parhaillaan. Samassa yhdistyksessä työnsä aloitti myös Uuras Saarnivaara, jonka yksinään kääntämä koko Raamattu julkaistiin vuonna 1993. Myös raamatuntutkijan apuvälineitä on syntynyt saman raamatukeskustelun vaikutuksesta: Jerusalemin raamatuntutkijat ry:n kääntämässä Genesiksessä (1997) on nähtävissä varsinaisen suomenoksen rinnalla kirjaimellinen heprean sanajärjestystä ja rakennetta vastaava suomennos. Uuden testamentin kielikuvia valaiseva teos on SLEY-kustannuksen julkaisema *Uusi testamentti lyhyesti selitettynä* (1992), jonka alaviitteistä näkee kielikuvien kirjaimellisen käännöksen silloin, kun vuoden 1992 käännös selittää kielikuvan.

lukua 5). Alkukielestä lainattuja piirteitä ei voida objektiivisesti jaotella idiomaattistuneisiin ja epäidiomaattisiin. Suomen kielelle on tässä kulttuurisessa tilanteessa mahdollista tehdä puristisen idiomaattista raamatunkäännöstä.

Vuonna 1973 asetetun komitean ratkaisut eivät pyri yksiselitteiseen dynaamiseen vastaavuuteen tai idiomaattisuuteen. Komitean jäsenten julkaisemista artikkeleista käy selvästi ilmi, että useissa tapauksissa ratkaisuihin on vaikuttanut myös muun muassa traditio. Vaikka Nidan teorian ongelmat alkoivat tulla esiin käännöstyön kuluessa meilläkin, ei 1960-luvun ajattelumallista päästy käännöstyön kuluessa kokonaan irtautumaan. Käännöksen peruslinja säilyi dynaamisen vastaavuuden periaatteen mukaisena, ja käännöksessä on esimerkkejä idiomaattisen käännösperiaatteen mukaan tehdyistä ratkaisuista. Tämä näkyy erityisesti kielikuvien kääntämisessä.

3.3 Kielikuvien kirjaimellinen ja idiomaattinen kääntäminen

Kielikuvien kääntämistraditioita vertailtaessa on hyvä pitää mielessä ensimmäisessä luvussa käsitellyt metaforakäsitykset (1.2.3). Käsitelen tässä kuitenkin sekä metaforien että metonyymien kääntämistä.

Kielikuvien merkityksestä on modernin käännöstieteen kehittyessä oltu eri mieltä. Metaforien korvaamisteorian (ks. lukua 1.2.3) kaltaisen ja vieläkin hyvin yleisen näkemyksen mukaan kielikuva ei ole itseisarvo, vaan sen tarkoituksena on lähinnä tehostaa sanoman välittymistä. Tämän takia kääntäjät ovat pitäneet tärkeämpänä kielikuvan ”kantaman” sanoman kääntämistä kuin kielikuvan siirtämistä kohdekieleen. Muuten kielikuva saattaisi itse asiassa vaikeuttaa sanoman ymmärtämistä. Kukaan ei silti kiistä, ettei osuvin kielikuvin höyستetty teksti olisi tunnesisällöltään rikkaampaa ja sen tähden vaikuttavampaa kuin paljas asiateksti. Kuitenkin kielikuvat saatetaan nähdä vain ”höysteeksi”, josta voidaan tarvittaessa luopua, jos tekstin ymmärrettävyys niin vaatii. Vertaamisteorian mukaan (ks. lukua 1.2.3) metafora on hyödyllinen, koska kuvattavan merkitys riippuu kuvasta. Teoria ei kuitenkaan selitä, miten kuvan ja kuvattavan analogiasuhde toimii.

Vuorovaikutusteoreettisen (ks. lukua 1.2.3) näkemyksen mukaan metafora kantaa sanomaa sellaisenaan. Jos metafora käännetään suorasanaisesti, sanoma tai merkittä-

vä osa siitä menetetään väistämättä, koska kuvan ja kuvattavan vuoropuhelu ei tällöin pääse toteutumaan. Näin saattaa käydä, jos kääntäjä näkee metaforan kielen epämuodostumaksi, jonka voi silottaa normaalityyliseksi, tai ylelliseksi lisähöysteeksi, josta voidaan tinkiä. Metafora on tämän näkemyksen mukaan nähtävä sellaisenaan merkittäväksi osaksi tekstin sanomaa. Käännöstyössä tämä merkitsisi sitä, että kielikuvia sisältävän tekstin ymmärrettävyys ei voi vaatia kielikuvien kääntämistä suorasanaishallinnalla, koska kielikuvallisen tekstin merkitys avautuu vain kielikuvien aktivoiman vuoropuhelun kautta.

Vanhastaan, kirjaimellisen kääntämisen tradition aikana kielikuvat käännettiin ilman muuta sellaisinaan kulttuurieroista välittämättä. Näin on tehty suomalaisissa raamatunkäännöksissä Agricolaan vuoden 1938 käännökseen saakka. Esimerkiksi *sarvi* esiintyy Vanhassa testamentissa symboloimassa 'kunniaa' ja 'voimaa'. Tästä on peräisin Uuden testamentin kielikuva *pelastuksen sarvi* (Luuk. 1:69), joka esiintyy vuoden 1938 ja sitä vanhemmissa raamatunsuomennoksissa huolimatta siitä, että suomalainen kulttuuri ei tunne *sarvi*-sanalle yleviä konnotaatioita eikä automaattisesti yhdistä sitä 'voimaan'. Dynaamisen kääntämisen periaatteen mukaan kielikuva säilytetään silloin, kun se on kohdekulttuurissa ymmärrettävä. Niinpä kyseinen *pelastuksen sarvi* on vuoden 1992 suomennoksessa *väkevä pelastaja*. Vanhemman raamatunsuomennoksen lukijan on tosin ollut mahdollista oppia *sarvi*-sanana metaforinen merkitys 'kunnia, voima' muista Vanhan testamentin konteksteista (*sarvi* esiintyy esim. 1.Sam. 2:10, Ps. 132:17, 148:14, Val. 2:3, 17), kun taas uuden suomennoksen lukijalle tämä ei ole enää mahdollista, koska kielikuva on poistettu myös Vanhasta testamentista. Dynaamiseen käännösperiaatteeseen saattaisi siis sopiaakin kyseinen *sarvi*-kielikuva, jos kerran konteksti tarjoaa riittävästi informaatiota sen ymmärtämiseen (vrt. Nida 1998)⁶. Sen sijaan idiomaattiseen käännösperiaatteeseen tämä kielikuva ei sopisi, sillä mitään kohdekielellä epäidiomaattista ei sen mukaan pidä tuoda käännöksen kieleen. (*Sarvi*-metaforan kääntämisestä ks. myös Kuningas-Autio 1998: 10, 11.)

Idiomaattisen käännösperiaatteen mukaan metonymia ja synekdokee ovat kielikuvia, jotka lähes poikkeuksetta on käännettävä muulla kuin kirjaimellisella vasti-

⁶ Kesällä 1998 Leuvenissa pidetyssä symposiumissa *Meaning, metaphor and religion* Eugene Nida luennoi aiheesta "The cultural context of biblical interpretation". Luennossaan hän korosti merkitysten kontekstilähtöisyyttä. Merkitystä ei ole ilman kontekstia. Tämä painotus tuo mielenkiintoisen lisän 1960-luvun dynaamisen vastaavuuden teoriaan.

neella (Larson 1984: 113). Mahdollisuuksia on kolme: 1) Valitaan kielikuvulle suorasanainen vastine, ja esimerkiksi lause *Moosesta luetaan synagogassa* käännetään *lakia luetaan synagogassa*. 2) Säilytetään alkuperäinen, esimerkiksi metonymisesti käytetty sana ja lisätään sen merkitys tekstiin. Äskeinen esimerkkilause kuuluisi näin *Mooseksen lakia luetaan synagogassa*. Kielikuvan kuvallinen merkitys siis poistetaan. 3) Kolmas mahdollisuus on, että kielikuva korvataan kohdekielen vastaavanlaisella kielikuvalla, joka säilyttää merkityksensä. Esimerkiksi Perun aguaruna-kielen sanalla *leipä* ei ole kuvallista merkitystä 'ruoka', mutta sanalla *maniokki* ('eräs trooppinen juureskasvi') on tuo kuvallinen merkitys - *elämän leipä* ei siis ole tuossa kieliyhteisössä yhtä ymmärrettävä kuin *elämän maniokki*, jolla kielikuva korvataan. Kyseisessä kielessä *suu* voi merkitä myös 'puhetta', sen sijaan *kieli* ei saa tätä merkitystä. (Mts. 114.)

Edes fyysisesti perusteltuja kielikuvia ei idiomaattisissa käännöksissä hyväksytä ilman muuta käännökseen. Tällainen varsin läpinäkyvältä ja fyysisesti perustellulta tuntuva kielikuva on esimerkiksi 1. Mooseksen kirjan 3:5 metafora ”*silmänne avautuvat*”. Raamatunkääntäjät eivät kuitenkaan ole aina pitäneet itsestään selvänä *näkemisen* ja *ymmärtämisen* paralleelisuuden avautumista kohdekulttuurissa. Muun muassa Good News Bible jättää metaforan kokonaan kääntämättä. Afrikkalaisten kielten raamatunkäännöskonsulttina toimiva Mikre-Selassie arvelee, että kyseinen metafora voitaisiin joissain kulttuureissa käsittää niin, että Adam ja Eeva olivat likinäköisiä tai sokeita (Mikre-Selassie 1995: 220). (Käsittelen näkemisen ja ymmärtämisen rinnakkaisuutta tarkemmin luvussa 4.2.)

Dynaaminen ja idiomaattinen käännösteoria eivät ole syntyessään 1960- ja 1970-luvuilla saaneet vaikutteita uudesta metaforantutkimuksesta. Idiomaattiset käännökset näyttävät toteuttavan klassisen retoriikan korvaamisteorian mukaista metaforanäkemystä. Vanhat kirjaimelliset käännökset puolestaan näyttävät toimivan modernin vuorovaikutusteoreettisen ajattelun mukaan. - Asia ei kuitenkaan ole näin yksioikoinen. Vuorovaikutusteoreettisen metaforakäsityksen mukaan metaforan merkitys syntyy kuvan ja kuvattavan kaksisuuntaisesta vuorovaikutuksesta. Käännöstyössä on kuitenkin otettava huomioon vielä kolmas ulottuvuus: lähde- ja kohdekulttuurien ero. On muistettava, että metaforalla on merkitys vain tietyssä kulttuurikontekstissa. Tätä ulottuvuutta eivät traditionaaliset kirjaimelliset käännökset ota huomioon.

Seuraavaksi tarkastelen, millaisen lisän kognitiivinen merkityskäsitys tuo kääntämisen ongelmaan. Löytyykö kognitiivisesta kielentutkimuksesta käsitteitä, jotka auttavat ymmärtämään metaforien kääntämisen ongelmaa?

3.4 Kognitiivisen merkityskäsityksen vaikutus käännoistyön teoriaan

Kognitiivinen kielentutkimus tarjoaa joitakin uusia ajatuksia myös käännoisteoriakeskusteluun. Nidalaisen sekä idiomaattisen kääntämisen filosofia perustuu Lakoffin ja Johnsonin (1980: 185 - 209, ks. myös Johnson 1987: ix - xiii) kritisoimaan "objektivismiin myyttiin". Strukturalistisen kielentutkimuksen tapaan dynaaminen ja idiomaattinen käännoisteoria perustuvat siihen, että merkitykset ja kielelliset ilmaukset käsitetään objekteiksi. Kommunikaatiossa puhuja lähettää tietyn kiinteän merkityksen kuulijalle kielellisenä ilmauksena, joka välittää tuon merkityksen. (Ks. Lakoff - Johnson 1980: 206.) Näin ollen kääntämistapahtumassa merkitystä voidaan liikutella kielestä toiseen.

Nidan mukaan käänno on tarkka, jos se herättää kohdeyleisössä samankaltaisen reaktion kuin alkuperäinen teksti alkuperäisessä kohdeyleisössä. Raamatunkäännoistyössä tällaista käännoksen "oikeellisuustestiä" on mahdoton toteuttaa. Kääntäjillä voi olla hyvin erilaiset oletukset alkuperäisen tekstin herättämästä reaktiosta riippuen siitä, millaiseen tulkintatraditioon kääntäjä kuuluu. Jos kääntäjä pitää oman traditionsa mukaista tulkintaa alitajuisesti "hyvän" tai "oikean" käännoksen mittarina, hän itse asiassa antaa itselleen luvan kääntää tekstiä tietyn tulkintatradition mukaan. Tätä voitaisiin nimittää subjektivismiksi - ja näin ollen pyrkimys objektiivisuuteen osoittautuu absurdiksi. Samoin idiomaattisen kääntämisen periaate eli alkutekstin "merkityksen ja dynamiikan" säilyttäminen käännoksessa edellyttää sitä, että kääntäjä tietää, mikä on ilmauksen "merkitys ja dynamiikka" alkuperäisessä kontekstissa. Tosiasiassa kääntäjän on siis käytettävä tekstinulkoista traditiota tulkintaan. Molemmissa tapauksissa, dynaamisessa ja idiomaattisessa käännostavassa, on vaarana merkityksen kaventuminen pelkäksi tulkituksi merkitykseksi sen sijaan että otettaisiin huomioon myös tarkoitettu merkitys.

David Tuggyn (1998: 1) mukaan kognitiivista kääntämisenäkemyistä muodostettaessa on aluksi määriteltävä tarkemmin **muoto** ja **merkityksen suhde muotoon**. Kog-

nitiivinen kielioppi samastaa "muodon" ja fonologisen rakenteen. Tavallisesti sanan muoto on konventio, jolla ei ole muuta motivaatiota kuin kieliyhteisön sopimus. Kognitiivisen kieliopin kannalta ovat kuitenkin "merkityksellisiä" ne tapaukset, joissa muoto on motivoitu onomatopoeettisesti tai muuten deskriptiivisesti. Myöskään sellaiset kielen elementit kuin sijapäätteet, lauserajat, verbin pääluokka, tempukset tai modukset yms. eivät ole pelkästään "muotoa". Kognitiiviselta kannalta näillä rakenteilla on fonologisen muodon lisäksi myös "merkitys". (Tuggy 1998: 6.)

Kognitiivinen kielioppi lyö tässä korville sekä kirjaimellista että idiomaattista käännösperiaatetta. Sen mukaan sanan muodon tärkeyttä on arvioitava sillä perusteella, onko muoto pelkästään konventionaalisesti motivoitua vai onko muodolla jokin yhteys merkitykseen. Muoto ei siis itsestään selvästi ole tärkeä kuten kirjaimellisen kääntämisen perinteessä. Toisaalta "muodon" ala on rajatumpi kuin yleensä käsitetään, ja tämä taas kyseenalaistaa idiomaattisuuden pyrkivien käännösten toimivuuden. Idiomaattinen käännösperiaate on taipuvainen pitämään esimerkiksi metaforan "kirjaimellista" merkitystä sen "muotona", jota ei siis tarvitse säilyttää käännöksessä. Kognitiivisen kieliopin mukaan sekä kirjaimellinen että kuvallinen merkitys ovat metaforan "oikeita" merkityksiä, ja metaforan varsinainen merkitys on kirjaimellisen ja kuvallisen merkityksen välinen suhde. Kirjaimellista merkitystä ei tämän periaatteen mukaan pitäisi hävittää käännöksestä. (Tuggy 1998: 6, 7.)

Kognitiiviseen kielikäsitteeseen perustuva kääntäminen ei missään tapauksessa ole paluuta kirjaimelliseen sanakonkordanssiin. Kirjaimellinen käännös ei tuo tekstin tasolle implisiittistä informaatiota silloinkaan, kun se kulttuurieroavaisuuksien takia olisi ymmärtämiselle välttämätöntä. Tuggy (1998: 7) toteaa, että vaikka kognitiivinen kielioppi ei ole pitänyt käsitteitä **eksplisiittinen ja implisiittinen merkitys** keskeisinä, on ilmeistä että kognitiivisen näkemyksen mukainen käännös ottaisi huomioon myös implisiittisen informaation.

Kognitiivisen kieliopin tuoma lisä keskusteluun raamatunkäännösperiaateista on siis kahtalainen. Toisaalta se rajaa **muoto**-käsitteen alaa huomattavasti kapeammaksi kuin dynaaminen tai idiomaattinen käännösteoria esittää. Toisaalta kognitiivisen kieliopin näkemyksen mukaan **merkitys** on liian kompleksinen kokonaisuus, jotta edes olisi mahdollista tehdä käännöstä, joka säilyttäisi kaiken ja vain alkuperäisen merkityksen. Erilaisten kääntämisenäkemyksien välisestä ristiriidasta häviää aggressiivisin ote silloin,

kun tunnustetaan merkityksen moniulotteisuus. Kääntäminen ei ole lopullisen totuuden löytämistä vaan tasapainoilua erilaisten vaihtoehtojen välillä.

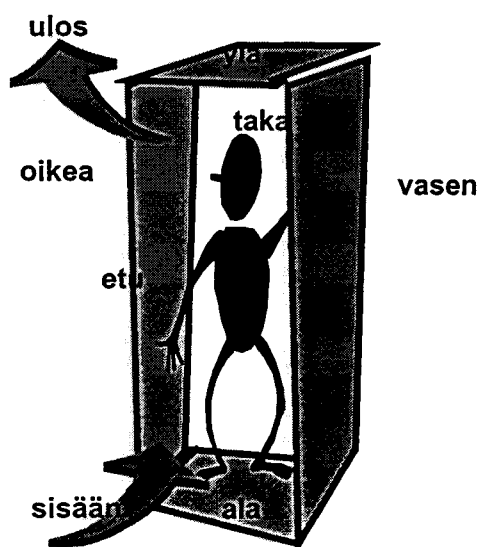
4 VANHAN TESTAMENTIN SUOMENNOSTEN RUUMINOSAKIELIKUVIEN KOGNITIIVINEN ANALYYSI

4.1 Keho hahmottamisen lähtökohtana

Ihmiskehon ominaisuuksia voidaan eritellä dimensionaaliselta, segmentaaliselta ja systeemiselta kannalta. Keholla on kolme keskeistä dimensiota: vertikaalisuus (ylä - ala), horisontaalisuus (etu - taka) ja puolisuus (oikea - vasen). Segmentaalinen tarkastelu soveltuu kehon ulkoisten osien - pään, vartalon ja raajojen - tarkasteluun. Sisäiset ruumiinosat luokitellaan tavallisesti systeemisiin perustein: luuranko, lihakset, hermosto jne. (Ks. Pajunen 1998: 338.)

Metaforateoreettinen lähestymistapa on tyypiltään dimensionaalinen. Se ottaa mainittujen kolmen dimension (vertikaalisuus, horisontaalisuus, puolisuus) lisäksi huomioon sisään - ulos -dimension (säiliömäisyys). Metaforateorian kannalta ihmiskehoa ei ainoastaan hahmoteta dimensionaalisesti vaan kehon nähdään itse toimivan kaikkien dimensioiden luomisen lähtökohtana. Ihmiskeho ei siis ole objekti, jota tarkkaillaan abstraktin ”dimensionaalisen hahmotusjärjestelmän” kannalta, vaan subjekti, johon dimensionaalinen hahmotus perustuu. Niinpä vertikaalisuus, horisontaalisuus, puolisuus ja säiliömäisyys ovat käsitteitä, jotka saavat merkityksensä metaforisesti ihmiskehon ominaisuuksien kautta. Kehon dimensiot puolestaan toimivat useiden abstraktien käsitteiden perustana. Esimerkiksi kehon pystyasennon primäärisyys on ollut omiaan tuottamaan yläsijaintien positiivisuuteen perustuvia käsitteitä (- tätä olen käsitellyt tarkemmin luvussa 2.3.2).

DIMENSIOT



Kuvio 1. Ihmiskehon dimensiot: vertikaalisuus, horisontaalisuus, puolisuus ja säiliömäisyys

Kuvion avulla havainnollistetaan kehon kolmiulotteista säiliömäisyyttä. Vertikaalisuudessa on kyse ylä- ja alasisijaintien, horisontaalisuudessa etu- ja takasisijaintien ja puolisuudessa oikean ja vasemman puolen vastakkaisuudesta. Nämä kolme suuntaa rajaavat säiliön, joka luo sisään - ulos -dimension.

Semanttiselta rakenteeltaan ruumiinosien nimitykset jäsentyvät **meronyymiseksi** kentäksi. Meronyymisessä hierarkiassa alemman tason lekseemin denotaatio on ylemmän tason lekseemin denotaation osa. Näin on esimerkiksi hierarkiassa *ruumis - pää - nenä - sierain*: sierain on nenän osa, nenä pään osa ja pää ruumiin osa. Sitä vastoin **hyponyymisessä** kentässä (kuten *eläin - nelijalkainen - koira - pystykorva*) alemman tason lekseemin denotaatio on ylemmän tason lekseemin denotoimaan luokkaan kuuluva entiteetti: pystykorva on eräänlainen koira, koira eräänlainen nelijalkainen ja nelijalkainen on eräänlainen eläin. (Koski 1987: 25 - 27.)

Kehokeskeinen hahmottaminen on universaalia, sillä kaikista inhimillisistä kielistä ja jopa eläinten signaalijärjestelmistä löytyy esimerkiksi vertikaalisuuteen perustuvia viestejä, joissa toimii ydinmetafora GOOD IS UP (vrt. *häntä pystyssä*). Sen sijaan

ruumiinosanimistön muodostamisen universaaliudesta ei juuri voida tehdä tarkempia yleistyksiä. Yleistämisen vaikeutta kuvatkoon seuraava esimerkki: Pajumäen (1998: 338, 339) mukaan Andersen (1978) ja Cruse (1985) ovat esittäneet, että ruumiinosanimitykset eivät maailman kielissä perustuisi dimensionaaliseen hahmotukseen eivätkä systeemiseen jakoon, ja tästä kertoisi muun muassa se, että ruumiin puoliskoille ei ole olemassa primäärejä, johtamattomia nimiä vaan on puhuttava ruumiin oikeasta ja vasemmasta puolesta. - Tämäkin yleistys on liian laaja. Heprean kielessä nimittäin on olemassa *oikeaa kättä* ja *oikeaa puolta* merkitsevä primääri substantiivi, *yamin*, samoin kuin *vasenta kättä* ja *vasenta puolta* merkitsevä substantiivi, *shmol*. Kyseessä ei ole ainoastaan heprean kielen piirre, vaan muissakin seemiläisissä kielissä kehon puoliskoille on olemassa johtamattomat substantiivit, joista puolestaan voidaan johtaa uusia sanoja (Tapani Harviainen 1998, henkilökohtainen tiedonanto). Piirre ei rajoitu edes seemiläisiin kieliin, vaan myös muissa kielissä saattaa käsillä olla omat erilliset nimensä. Katalin Sipöcz (1996: 210, 211) toteaa tällaisen erottelun syntyvän, jos oikean ja vasemman käden erilaisuudella on merkitystä tietyissä aktiviteeteissa. Esimerkiksi latinassa, tsekissä ja puolassa käsillä on myös erilliset omat nimensä, ja suomen murteistakin tunnetaan substantiivi *vasemmus* 'vasen käsi' (Koski 1987: 95).

Aineistossani nousevat esiin erityisesti vertikaalisuus- ja puolisuus-dimensiot. Näitä käsitellään luvussa 4.3.1 otsikolla Suuntaisuus Vanhassa testamentissa. Horisontaalisuus mainitaan kyseisessä luvussa vain ohimennen. Antropomorfismien yhteydessä (4.2) sekä puoliprepositioiden tyyppiesimerkkinä (5.4) esiintyvät kielikuvat *kasvoista kasvoihin* ja *kasvojen/silmien edessä/edestä/eteen*, joita voidaan pitää aineistoni varsinaisina horisontaalisuutta ilmentävinä kielikuvina. Säiliömaisyydmetaforat käsittelen omana lukunaan (4.3.2).

Seuraavassa olen ryhmitellyt ruumiinosien nimet sen perusteella, millaisina kielikuvina ne esiintyvät aineistossani dimensionaaliselta kannalta. (Suluissa esiintyvät numerot viittaavat seuraavien lukujen esimerkkeihin.)

Dimension mukaan jäsentyvät ruumiinosan nimet

1. Vertikaalisuus

KASVOT (69)
 KÄSI (68)
 KÄSIVARSI (64)
 PÄÄ (ks. lukua 4.3.1)

2. Horisontaalisuus

KASVOT (90a, 91 - 101)
 SILMÄT (102)
 (MYÖS ESIMERKKI 70, 89a, 89c)

3. Säiliöomaisuus

IHMINEN KOKONAISUUTENA (74 - 83)
 MUNUAISET/MUNASKUUT (80b)
 SAPPI (80b)
 SIELU (48)
 SISUKSET, MAKSA (80)
 SYDÄN (80c, d)

4. Puolisuus

OIKEA KÄSI (63, 71 - 73)

Kaikki työni kielikuvat eivät kuitenkaan istu tähän jakoon. Erityisesti metonyymeissä painopiste ei tavallisesti ole suuntaisuudessa tai säiliöomaisuudessa, vaan niissä on keskeisellä sijalla ruumiinosan funktio: *jalat* kuljettavat, *korva* kuuntelee, *silmä* näkee ja ymmärtää. Monet antropomorfiset kielikuvat ovat metonyymisiä. Alla on lueteltu vielä funktion mukaan jäsentyvät ruumiinosan nimet.

Funktion mukaan jäsentyvät ruumiinosan nimet

JALAT (66, 86, 87c)
 HUULET (55, 82, 84, 87a)
 KASVOT (50)
 KIELI (55, 84, 85, 87b)
 KITA (85)
 KORVA (56)
 KURKKU (85)
 KÄSI (57 - 63, 84, 85d, 87c, 90c)
 KÄSIVARSI (64)
 NENÄ / SIERAIMET (54)
 SILMÄ (51 - 53, 88, 90b)
 SILMÄTERÄ (49)
 SORMI (65)
 SUU (82, 84, 85, 87a)

Olen siis ryhmitellyt aineistoni metaforia dimensionaalisesti (4.3). Metonyymien käsittelyssä tällainen näkökulma ei ole ollut olennainen, joten luvussa 4.4 keskitytään enemmän kuvaamaan eri ruumiinosien funktioita kiinnittäen erityistä huomiota suomennosten välisiin eroihin. Aluksi käsittelen kuitenkin keskeisimmin uskonnollisen ruumiinosakielikuvaryhmän, nimittäin antropomorfiset kielikuvat (4.2). Niiden joukossa on runsaammin metonyymisiä kuin metaforisia ilmauksia, mutta antropomorfisiin kielikuviin liittyy aina vertikaalinen elementti: Jumala on ylhäällä ja toimii ihmisen suuntaan, alaspäin.

4.2 Antropomorfiset kielikuvat

Kielikuvia, joissa Jumala kuvataan ihmisen kaltaiseksi, nimitetään **antropomorfisiksi kielikuviksi** tai **antropomorfismeiksi**. Schökelin (1988: 128) mukaan termin sisältöä on vaikea rajata, sillä kaikki ihmisen puhe Jumalasta on antropomorfismia sen laajassa merkityksessä: Jumalan humanisointia. Ensimmäisen Mooseksen kirjan ensimmäinen luku oikeuttaa tällaisen Jumala-puheen, onhan ihminen luotu Jumalan kaltaiseksi (1. Moos. 1:26, 27). Toisen jaottelun mukaan antropomorfismi antaa Jumalalle ihmisen muodon ja **antropopathismi** (antropopathism) antaa Jumalalle ihmisen tunteet. (Schökel 1988: 128.) Bullingerin (1989) jaottelussa Jumalan kuvaaminen ihmisen kaltaiseksi saa nimen **anthropopatheia** tai **condescension**. Hepreaksi ilmiötä nimitetään fraasilla **derech benai adam** eli 'ihmislasten tie/tapa'. (Bullinger 1989: 871.) Tässä tutkimuksessa käytetään termiä "antropomorfismi" sekä kielikuvista, joissa Jumalalle annetaan fyysinen muoto, että kielikuvista, joissa Jumala osoittaa tunteitaan ja toimii ihmisen tavoin.

Suurin osa Jumalan muotoa kuvaavista antropomorfismeista on perusotteeltaan metonyymisiä **osa kokonaisuuden sijaan** -kielikuvia eli **synekdokee**-tapauksia. Yksi antropomorfisen metonyymin tehtävistä näyttää olevan kunnioittavan etäisyyden säilyttäminen Jumalan ja ihmisen välillä. Tämä käy ilmi seuraavasta esimerkistä.

(48) *Jumalan sielu Jumalan sijaan*

3. Ms. 26:11

R 1642: Minä panen asumiasiani teidän keskellen / ja minun *sielun* ei hyljiä teitä.

VKR 1776: Ja minä panen asumiasiani teidän keskellenne: ja minun *sieluni* ei hyljää teitä.

KR 1938: Ja minä panen asumukseni teidän keskellenne enkä viero teitä.
 KR 1992: Minä pystytän asumukseni teidän keskellenne enkä väsy teihin.

Jakeen loppuosan fokus on vuoden 1938 raamatunsuomennoksessa muuttunut edellisiin suomennoksiin verrattuna, kun tekijä *sielu* on poistettu ja tekijäksi (tai kokijaksi) on tullut alkuosan *minä* eli Jumala. Uusin suomennos on samoin jättänyt *sielun* pois. Lau-seessa *en väsy* subjektin rooli on pikemminkin kokijan kuin tekijän. Taustalla on heprean kielen hankalasti käännettävä *nefesh*, joka merkitsee pikemminkin koko olemusta kuin jotakin henkistä osaa siitä. Silti on kysyttävä, ovatko uudemmat vastineet paremmin heprean sävyä kuvaavia. Metonyymien poistolla Jumala tuodaan lähemmäs - toisaalta siis lisätään intiimiyttä mutta toisaalta annetaan Jumalalle arkisempi ja passiivisempi rooli ("en väsy teihin").

Kaikki antropomorfismit eivät kuitenkaan ole metonyymisiä. Myös metaforassa *ihminen on Jumalan silmäterä* on mukana antropomorfinen kuva (*Jumalalla on silmäterä*). Metafora on suomennoksissa säilynyt, ja vertailtaessa huomio kiinnittyy lähinnä persoonan muutokseen: uusimmassa käännöksessä puhuu Jumala itse, traditionaalisissa profeetta referoi Jumalan puhetta.

(49) *Ihminen on Jumalan silmäterä*

Sak. 2:8 (12)

R 1642: Joka teihin rupee / hän rupee hänen *silmänsä terään*.

VKR 1776: Joka teihin rupee, se rupee hänen *silmänsä terään*.

KR 1938: Sillä joka teihin koskee, se koskee hänen *silmäteräänsä*.

KR 1992: Joka koskee minun kansaani, se koskee minun *silmäterääni*.

Seuraavassa tarkastelen eri ruumiinosien nimistä muodostettuja antropomorfismeja. Osa esimerkkijakeista on poimittu Bullingerin esimerkkiaineistosta, joka perustuu alkutekstin kielikuviin. Kaikissa suomennoksissa ei ole näkyvissä heprealaisen alkutekstin kielikuvia, joten tässä on mukana useiden suomennosten ja tarvittaessa muiden käännösten esimerkkejä.

Jumalan läsnäoloa kuvataan Vanhassa testamentissa usein metonyymisellä antropomorfismilla *Jumalan kasvot*. Näitä esimerkkejä löytyy eri puolilta Vanhaa testamenttia, niin historiakirjoista (50a - b) kuin runo- (50c - d) ja profeettakirjoistakin (50e):

(50) *Jumalan kasvot Jumalan läsnäolon sijaan*

a. 2. Moos. 33:14

KR 1938: Hän sanoi: "Pitäisikö minun *kasvojeni* käymän sinun kanssasi ja minun viemän sinut lepoon?"

KR 1992: Herra sanoi: "Olisiko minun itse johdatettava teitä ja annettava sinun olla toimeettomana?"

b. 1. Sam. 26:20

KR 1938: Älköön kuitenkaan minun vereni vuotako maahan siellä kaukana Herran *kasvoista*.KR 1992: Mutta älköön minun vereni vuotako maahan täällä kaukana Herran *kasvojen* edestä

c. Ps. 27:8

KR 1938: Minun sydämeni vetoaa sinun omaan sanaasi: / "Etsikää minun *kasvojani*". / Herra, minä etsin sinun *kasvojasi*.KR 1992: Sydämeni muistaa sinun sanasi: / "Etsikää minun *kasvojani*." / Herra, minä tahdon etsiä sinua,

d. Ps. 31:21

KR 1933: Sinä peität heidät *kasvojesi* suojaan / ihmisten salavehkeiltä; / sinä kätket heidät turvaan / kielten riidalta.

KR 1992: Sinä suljet heidät armosi suojiin, / otat heidät turvaan majaasi. / Sinne eivät ulotu ihmisten juonet, / eivät syyttävät puheet.

e. Hes. 39:29

KR 1938: Enkä minä enää kätke heiltä *kasvojani*, sillä minä vuodatan Henkeni Israelin heimonKR 1992: Enää en kätke heiltä *kasvojani*, vaan vuodatan henkeni Israelin heimon ylle.

Tämä kielikuva on usein säilytetty uusimmassakin suomennoksessa. Joitakin poikkeuksia kuitenkin on tehty. Erikoinen ilmaus *pitäisikö kasvojeni käymän kanssasi* (50a) on saanut muodon *olisiko minun itse johdatettava teitä*. Esimerkissä 50d antropomorfisen kielikuvan *kasvot* korvaa abstrakti käsite *armo*. Tässä psalminkohdassa on myös muokattu säkeistön rakennetta: säejärjestys ABAB on muutettu muotoon AABB eli paralleeliset säkeet on sijoitettu peräkkäin.

Silmät merkitsevät tietämistä ja ymmärtämistä useissa psalmeissa (mm. Ps. 19, jota on analysoitu luvussa 4.4). Seuraavassa esimerkissä (51) *Jumalan silmät* merkitsevät kaikkítietävyyttä.

(51) *Jumalan silmät Jumalan kaikkítietävyyden sijaan*

Ps. 11:4

VKR 1776: hänen *silmänsä* ottawat waarin, ja hänen *silmänsä* laudat koettelewat ihmisten lapsia.KR 1938: hänen *silmänsä* näkevät, hänen katseensa tutkii ihmislapset.KR 1992: Hänen *silmänsä* näkevät kaiken, hänen katseensa tutkii ihmissydämen.

Yksi Lakoffin ja Johnsonin (1980: 48, 103) mainitsemista kulttuurimetaforista on YMMÄRTÄMINEN ON NÄKEMISTÄ (UNDERSTANDING IS SEEING). Saarnaajan kirjassa (2:14) todetaan, että ”viisaalla on silmät päässä, tyhmä hapuilee pimeässä”. Tämä metafora siis toimii jo Vanhassa testamentissa ja on kenties siirtynyt länsimaisiin kulttuureihin juuri Vanhan testamentin kautta. Metaforan voisi suomentaa myös muodossa KÄSITTÄMINEN ON NÄKEMISTÄ. Suomen *käsittää*-verbin etymologia on läpinäkyvä, ja se osoittaa, että myös kulttuurimetafora NÄKEMINEN ON KOSKEMISTA; SILMÄT OVAT RAAJAT (SEEING IS TOUCHING; EYES ARE LIMBS) (ks. Lakoff - Johnson 1980: 50) näyttää toimivan suomen kielessä. Seuraava psalmiesimerkki (52) kuuluu samaan käsitekenttään.

(52) *Jumalan silmät johdatuksen välineenä*

Ps. 32:8

VKR 1776: Minä - - osotan sinulle tien jotas waellat: minä johdatan sinun minun *sillilläni*.

KR 1938: minä neuvon sinua, minun *silmäni* sinua vartioitsee.

KR 1992: Minä neuvon sinua, katseeni seuraa askeleitasi.

Uusimmasta suomennoksesta on poistettu kielikuva *johdatan sillilläni / silmäni vartioitsee*. Uusi vastine *katseeni seuraa* saa aikaan sen, että tässä tapauksessa Jumalan rooli jakeen loppuosassa jää passiivisemmaksi kuin aiemmissa suomennoksissa: ”seuraaminen” on takana kulkemista, mutta ”johdattaminen” on edellä kulkemista. Kaikkein aktiivisin näistä vaihtoehdoista on vuoden 1938 suomennoksessa, jossa *Jumalan silmä vartioitsee* hurskasta.

Antropomorfismi *Jumalan silmät* voi esiintyä tekstissä myös jonkin Jumalan luonteenpiirteen tai tunteen fokusoijana.

(53) *Jumalan silmät Jumalan sijaan*

Hes. 20:17

VKR 1776: minun *silmäni* armahti heitä

KR 1938: minä säälin heitä

KR 1992: minun tuli heitä sääli

Tässä antropomorfismi on poistettu kahdesta uusimmasta käännöksestä. *Silmän* esiintyminen *armahtajana* olisi kuitenkin ymmärrettävää kulttuurimetaforan SILMÄT OVAT TUNTEIDEN SÄILIÖ (THE EYES ARE CONTAINERS FOR THE EMOTIONS) (ks. Lakoff - Johnson 1980: 50) kautta. Silmät kuvaavat tunnetiloja: silmistä voi kuvastua pelko, silmät kapeenevat vihasta, silmät rakastavat ja niillä katsotaan hyväksyvästi. Sen sijaan esimerkin 54 kaltainen ajatus *nenästä* tunteiden ilmaisun osoittimena on ollut kulttuurillemme vie-

raampi. Heprean substantiivi *ap* (אָפּ) voi merkitä sekä 'sieraimia, nenää, kasvoja' että 'vihaa'. Toissijaisen merkityksen metaforinen tausta käy ilmi seuraavista jakeista.

(54) *Jumalan nenä / sieraimet Jumalan vihan osoittajana*

a. 2. Ms. 15:8

Die Bibel 1970: Durch dein *Schnauben* türmten die Wasser sich auf

KJ 1611/1769/1982: With the blast of thy *nostrils* the waters were gathered together.

R 1642: Sinun puhaldamises kautta cocounsit wedet / ja wirrat seisoit rouckioisa: sywydet cocounsit keskellä merta.

VKR 1776: Ja sinun vihas puhalluxen kautta kokounnuit wedet

KR 1938: Ja sinun vihasi puhalluksesta // kasaantuivat vedet

b. Ps. 18:9, 16

VKR 1776: Sawu suitzi hänen *sieramistansa* - - .

HERra, sinun kowasta nuhtelemisestas, ja sinun *sierames* hengen puhalluxesta.

KR 1938: Savu suitsusi hänen *sieraimistaan* - - .

- - sinun nuhtelustasi, Herra, // sinun vihasi hengen puuskauksesta.

KR 1992: Hänen *sieraimistaan* nousi savu - - .

- - kun sinun raivosi myrsky puhalsi sen yli.

54 a-kohdassa ei suomennoksissa ole sanaa *sieraimet* edes vanhimmassa suomennoksessa, mutta traditionaalisissa saksan- ja englanninkielisissä käännöksissä sana on mukana. Sen sijaan esimerkissä 54 b *sieraimet* on mukana kaikissa suomennoksissa. Sama alkukielen substantiivi *ap* (אָפּ) esiintyy myös seuraavassa esimerkissä (55), jossa vuoden 1938 suomennoksen mukaan ”hänen vihansa leimuaa” ja uusimman suomennoksen mukaan ”hänen kasvonsa leimuavat”. Sanakirjan mukaan molemmat käännökset ovat mahdollisia. Jakeessa on Jumalan vihan ilmaisijoina käytetty myös antropomorfisua kielikuvia *huulet* ja *kieli*.

(55) *Jumalan kasvot, huulet, kieli Jumalan tunteiden ilmaisijoina*

Jes. 30:27

KR 1938: Katso, Herran nimi tulee kaukaa, / hänen *vihansa* leimuaa, ja sankka savu tupruaa;/ hänen *huulensa* ovat täynnä hirmuisuutta, / ja hänen *kielensä* on kuin kuluttava tuli.

KR 1992: Herran nimi saapuu kaukaa, Herra saapuu, / hänen *kasvonsa* leimuavat, / hänessä palaa vihan liekki, / hänen *huulillaan* hehkuu raivo, / hänen *kielensä* on kuin / kaiken nielevä tuli

Käännösten välinen ero on pääasiassa rytmien: uusimman suomennoksen säkeitä on ryhmitelty lyhyemmiksi.

Korva ja *kuunteleminen* muodostavat useita kielikuvia Vanhassa testamentissa. Ilmauksella *hän ei kuunnellut minua* voidaan arkikielessäkin tarkoittaa paitsi kirjaimellista asian kuulemiseen keskittymistä myös sitä, että subjekti 'ei tahtonut tehdä neuvoni mukaan'. Samaan tapaan kuin YMMÄRTÄMINEN ON NÄKEMISTÄ, NEUVON/PYYNNÖN

NOUDATTAMINEN ON KUUNTELEMISTA. Jos *silmät tietävät*, niin *korvat auttavat*. Tästä on kyse seuraavassa esimerkissä (56).

(56) *Jumalan korvat Jumalan avun saamisen välineenä*

Ps. 31:3

VKR 1776: Kallista *korvas* minun puoleeni, auta minua äkistä.

KR 1938: Kallista *korvasi* minun puoleeni, // riennä, pelasta minut.

KR 1992: Kuule minua, // riennä avukseni!

Kielikuvassa *kallista korvasi* näkyy uskonnolliselle kielelle tyypillinen vertikaaliorientaatio: Jumala ylhäältä kumartuu alas ihmisen puoleen. Kielikuva on kuitenkin metonymyminen, sillä siinä *korva* esiintyy itsensä Jumalan sijaan. Uusimmasta suomennoksesta tämä kielikuva on poistettu.

‘Kuuliaisuuden’ käsite on suomessa johdettu *kuulla*-verbistä. Vanhassa testamentissa käsite esiintyy muun muassa 1. Sam. 15:22 (”Kuuliaisuus on parempi kuin uhri, totteleminen parempi kuin oinasten rasva”). Lauri Hakulisen (1969: 81) mukaan ”kaikissa vanhan kirkkosuomen esikuvakielissä ‘kuuliaisuuden’ käsitettä on ilmaistu ‘kuulemista’ merkitsevän verbin johdoksilla” (”esikuvakielet” = kreikka, latina, ruotsi ja saksa). Samoihin kirkollisiin esikuvakieliin perustunee myös viron *sõnakuulma* ‘totella’. Hakulinen jatkaa (1969:87), että suomen *kuulua*-verbin metaforinen käyttö (esimerkiksi ”mitä se sinulle kuuluu”, ”nämä kuuluvat yhteen”, ”talo kuuluu kylään”) on ruotsin kautta saksasta tullutta merkityslainaa, vaikka se on käytössä murteissakin. Murteissa sitä on kuitenkin pidetty uudehkona ja lähisukukielistä se puuttuu tai on nuori suomalaislaina. Ruotsistakaan ei voida osoittaa merkityksen omaperäistä kehittymistä, mutta saksassa sen sijaan ‘kuuleminen’ näyttää ‘tottelemisen’ välityksellä yleistyneen merkitykseen ‘kuulua jollekin tai johonkin’. Merkitys näyttää lainautuneen ruotsiin ja sittemmin suomeen. Suomessa ei tunneta fysiologisen ‘kuulumisen’ merkityksen siirtymistä abstraktisiin käytäntöihin. (Hakulinen 1969: 81 - 89.)

Korvaa tavallisempi apua symboloiva ruumiinjäsen on *käsi*. Siinäkin näkyy samanlainen ylhäältä alas -orientaatio, Jumala kumartuu ihmisen puoleen. Seuraavassa jakeessa *auttaminen* ja *kuuleminen* on rinnastettu säkerolla: teema "Jumala välittää ihmisestä aktiivisesti" ilmaistaan antropomorfismeilla *Jumalan käsi auttaa* ja *Jumalan korva kuulee*. Uudemmassa suomennoksessa *auttaa*-verbin sijaan käytetään helpommin uskonnolliseksi mielletävää verbiä *pelastaa*.

- (57) Jes. 59:1
 KR 1938: Katso, ei Herran *käsi* ole liian lyhyt auttamaan, / eikä hänen korvansa kuuro kuulemaan.
 KR 1992: Ei Herran *käsi* ole lyhyt pelastamaan / eikä hänen korvansa kuuro kuulemaan.

Uudessa suomennoksessa kielikuvasta *lyhyt auttamaan* tulee *lyhyt pelastamaan*. *Pelastaa*-verbillä on vahva uskonnollinen väritys, ja siksi uuden suomennoksen ilmaus mielletään helposti abstraktiksi uskonnolliseksi käsitteeksi.

Antropomorfismi *Jumalan käsi* kiinnittää tavallisesti huomion Jumalan aktiiviseen toimintaan maailmassa. *Jumalan käsi* luo ja tekee ihmeitä (58), suojelee ja pelastaa (59), ylläpitää elämää (60), rankaisee (61) ja antaa menestyksen tai suojelee (62). Nämä merkitykset tulevat esiin seuraavissa esimerkkilauseissa (58 - 62).

- (58) *Jumalan käsi ihmetekojen tekijänä.*
 Ps. 95:5
 KR 1992: hänen on maa, hänen *kätensä* sen teki.
- (59) *Jumalan käsi suojeelijana.*
 Ps. 31:6
 KR 1992: Sinun *käsiisi* minä uskon henkeni.
- (60) *Jumalan käsi elämän ylläpitäjänä.*
 Ps. 104:28
 KR 1992: avaat *kättesi* ja kaikki tulevat ravituiksi
- (61) *Jumalan käsi rankaisijana.*
 Ps. 21:9
 KR 1938: Sinun *kättesi* saavuttaa kaikki sinun vihollisesi, / sinun *oikea kätesi* saavuttaa sinun vihamiehesi.
 KR 1992: Sinun *oikea kätesi* tavoittaa kaikki vihollisesi, Herra, / sinä saat kiinni vastustajasi
- (62) *Jumalan käsi menestyksen tuojana / suojeelijana.*
 Neh. 2:8
 KR 1938: Ja kuningas myönsi minulle sen, koska *minun Jumalani hyvä käsi* oli minun päälläni.
 KR 1992: Kuningas antoi minulle tällaiset kirjeet, sillä *Jumalan suojaava käsi* oli ylläni.

Esimerkeissä 58 - 60 eri suomennokset tuovat esiin saman kielikuvan. Esimerkissä 61 on tehty muutos, jossa säkeiden paikkaa on vaihdettu ja ilmaus *kättesi saavuttaa* on nyt muodossa *sinä saat kiinni*. Esimerkissä 62 *käden* rooli on uusimmassa suomennoksessa tarkentunut: nyt Jumalan käsi on *suojeelija*, kun aiemmin ei käden positiivista vaikutusta ollut tarkemmin eritelty. Tekstissä korostui *Jumalan käden* rooli hankkeiden menestyksen tuojana. Kysymys on yhden Esran ja Nehemian kirjoissa toistuvan kielikuvan

kääntämisestä. Esran ja Nehemian kirjan traditionaalisissa suomennoksissa toistuu kollokaatio *Jumalan käsi (oli jnk päällä)* kahdeksan kertaa. Neljästi ilmaus on muodossa *Jumalan hyvä käsi (oli hänen päällään/päälläni/päällämme)*, joka on käännetty heprean ilmauksesta *jad-Elohaj hatova ('alaj)* (יד־אלהי הטובה עלי).⁷ Uudessa käännöksessä on näissä kohdissa päädytty suurempaan vaihteluun. Ilmausta *Jumalan hyvä käsi* ei enää esiinny lainkaan. Se on käännetty kahdesti kollokaatiolla *Jumalan suojaava käsi* (Esra 7:9 ja Neh. 2:8), ja kahdesti kollokaatio on purettu kokonaan:

Esra 8:18

KR 1938: Ja koska meidän *Jumalamme hyvä käsi oli meidän päällämme*, toivat he meille ymmärtäväisen miehen

KR 1992: *Jumala piti hyvyydessään meistä huolen*, ja he lähettivät meille viisaan miehen

Neh. 2:18

KR 1938: Ja minä kerroin heille, kuinka *minun Jumalani hyvä käsi oli ollut minun päälläni* ja mitä kuningas oli minulle sanonut.

KR 1992: Kerroin myös, kuinka *hyvin Jumalan käsi oli johtanut minua* ja mitä kuningas oli minulle sanonut.

Varsinaisesti ei ole pyritty eroon antropomorfismista *Jumalan käsi* vaan ilmauksesta *Jumalan käsi jkn päällä*. Vanhemmissa suomennoksissa kollokaation *Jumalan (hyvä) käsi* toistoa oli käytetty tyylikeinona välittämättä siitä, kuulostaako *käsi jkn päällä* vieraalta ilmaukselta niissä yhteyksissä, joissa kyse ei ole suojelemisesta. Uusi suomennos idiomatisoi ilmausta jättämällä staattisen *käsi jkn yllä* näkyviin vain silloin, kun tekstiyhteyteen sopii adjektiivi *suojaava*. *Jumalan käsi* on tämän mielikuvan mukaan *suoja* tai *katto ihmisen yllä*. Aiemmissä suomennoksissa antropomorfismilla oli näissä tekstiyhteyksissä laajempi rooli (*Jumalan käsi* toi menestystä) eikä suojelemisen idea ollut korostetusti esillä. Kielikuvaa *suoja* tai ilmausta *suojaava* ei esiinny myöskään alkutekstissä. Muutokset lisäävät vaihtelua, mutta toisto, jota myös alkuteksti käyttää tyylikeinona näissä kohdissa, ei enää toimi suomennoksessa.

Bullinger (1989) pitää seuraavia *käsi*-antropomorfismeja heprean kielen idio-meina. Viimeistä lukuun ottamatta ne on suomennettu kirjaimellisesti myös vuoden 1992 käännöksessä.

⁷ *Jumalan käsi* -esiintymät ovat Esra 7:6, 9, 28, 8:18, 22, 31 ja Neh. 2:8, 18. Näistä *Jumalan hyvä käsi* esiintyy jakeissa Esra 7:9, 8:18 ja Neh. 2:8, 18. Jakeessa Neh. 2:18 on heprealaisessa tekstissä ilmaus *jad Elohaj asher-hij tova 'alaj* (יד־אלהי אשר־דיא טובה עלי).

käsi painaa raskaana (Ps. 32:4)
hellittää kätensä jostakusta / nostaa raskas käsi jonkun päältä (1. Sam. 6:5)
ojentaa kätensä (Ps. 138:7)
ojentaa kätensä ja koskea (Job 1:11, 2:5)
heristää kättään jollekin / jotakin vastaan (Jes. 19:16)
kääntää kätensä jotakuta vastaan (Jes. 1:25, ks. KR 1938)

Erityisryhmänä kaikkien *Jumalan käsi* -tapausten joukossa on pidettävä *Jumalan oikea käsi* -ilmauksia. Heprean kielessä *oikea käsi/puoli* ilmaistaan primäärillä, johtamattomalla substantiivilla *yamin יָמִין*. Sama piirre esiintyy kaikissa seemiläisissä kielissä. Bullingerin (1989) mukaan *oikea käsi* merkitsee korkeinta jumalallista valtaa ja auktoriteettia (63a), pelastavaa armoa (63b) tai Messiasta (63c).

(63) *Jumalan oikea käsi korkeimman jumalallisen auktoriteetin ja avun ilmaisijana*

a. 2. Ms. 15:6, 12

KR 1992: Sinun *oikea kätesi*, Herra, / ihmeellinen voimassaan, / sinun *oikea kätesi*, Herra, / musertaa vihollisen.

Sinä ojensit *oikean kätesi*, / ja maa nielaisi heidät.

(Myös mm. Ps. 77:11; Jes. 48:13)

b. Ps. 18:36

KR 1938: Sinä annat minulle pelastuksen kilven, / ja sinun *oikea kätesi* minua tukee; / sinun laupeutesi tekee minut suureksi.

KR 1992: Herra, sinä asetut kilveksi eteeni, / sinun *oikea kätesi* tukee minua, / sinun apusi tekee minut vahvaksi.

(Myös Ps. 20:7; 44:4; 63:9; 80:16, 18.)

c. Ps. 110:1

KR 1776: HERra sanoi minun HERralleni: istu minun *oikialle kädelleni*

KR 1938: Herra sanoi minun herralleni: 'Istu minun *oikealle puolelleni*

KR 1992: Herra sanoo minun herralleni: / 'Istu *oikealle puolelleni*.

Esimerkkijakeissa 63 a - c kaikki suomennokset säilyttävät *oikean käden/puolen* (ks. kuitenkin Ps. 77:11). Juutalainen traditio tulkitsi nämä *Jumalan oikea käsi* -metaforat viittauksiksi tulevaan Messiaaseen. Niinpä kristillinen traditio on sovittanut nämä kohdat Kristukseen aina Uuden testamentin ajoista alkaen. Tämä näkyy jo tavasta, jolla Uuden testamentin kirjoittajat siteeraavat ja mukailevat Vanhan testamentin kohtia. Uudessa testamentissa *oikean käden/puolen* erityismerkitys käy ilmi muun muassa seuraavista jakeista, jotka näyttävät pohjautuvan edellä esitettyyn psalmiin 110:1 (63c). Niissä *Jumalan oikea puoli* on ylösnousseen Messiaan kunniapaikka (luettelo ei ole kattava).

Matt. 26:64 saatte nähdä Ihmisen Pojan istuvan Voiman *oikealla puolella*
 Mark. 12:36 Herra sanoi minun herralleni: Istu *oikealle puolelleni*

Mark. 16:19	hän istuutui Jumalan <i>oikealle puolelle</i>
Ap.t. 2:33, 34	Jumala on korottanut hänet <i>oikealle puolelleen</i> Istu <i>oikealle puolelleni</i>
Ap.t. 7:55, 56	näki - - Jeesuksen, joka seisoi Jumalan <i>oikealla puolella</i> Ihmisen Poika seisoo Jumalan <i>oikealla puolella</i>
Rm. 8:34	hän istuu Jumalan <i>oikealla puolella</i>
Ef. 1:20	asettaessaan hänet istumaan <i>oikealle puolelleen</i> taivaassa
Kol. 3:1 ym	Kristus istuu Jumalan <i>oikealla puolella</i>
Hepr. 1:3	hän on asettunut korkeuksissa istuimelleen Majesteetin <i>oikealle puolelle</i>
Hepr. 8:1	joka on asettunut taivaassa istuimelleen Majesteetin valtaistuimen <i>oikealle puolelle</i>

Lähtökohtana olevassa psalmissa 110 esiintyy heprean *yamin*, ja se näkyy näissä jakeissa ilmauksena *oikea puoli*. Muissakin Uuden testamentin kohdissa *oikea puoli* esiintyy kunniapaikkana. Kertomuksessa viimeisestä tuomiosta ”vuohet” asetetaan vasemmalle mutta ”lampaat” oikealle puolelle (Matt. 25:31 - 46). Jeesuksen haudassa enkeli istui ”oikealla puolella” (Mark. 16:5). Jumalan enkeli ilmestyi Sakariaalle ”suitsutusalttarin oikealla puolella” (Luuk. 1:11). Suuri kalansaalis saatiin heittämillä verkko ”veneeseen oikealle puolelle” (Joh. 21:6). - Esimerkkejä on lukuisia. Ne näyttävät pohjautuvan Vanhan testamentin *oikealle kädelle/puolelle* antamaan erityisasemaan. Uudessa testamentissa esiintyvät *oikea käsi* -viittaukset ovat siis raamatunsisäisiä alluusioita, jotka ovat ymmärrettäviä tekstiyhteydessään. Sekä juutalainen että kristillinen tulkintaperinne puoltaa tämän metaforan säilyttämistä käänöksissä. Kuitenkin vuoden 1992 Vanhan testamentin suomennoksessa on vain 31 *oikea käsi* -esiintymää, kun vuoden 1933 käänöksessä on ollut 65 esiintymää. Poistot koskevat Vanhaa testamenttia, jonka teksteissä luodut metaforat esiintyvät myös Uudessa testamentissa ja joka siis on Uuden testamentin ymmärtämisen perusta. (Ks. myös lukua 4.3.1.)

Antropomorfismilla *Jumalan käsivarsi/käsivarret* on samantyyppisiä tehtäviä kuin edellä mainituilla kielikuvilla *Jumalan käsi* ja *Jumalan oikea käsi*. Fokus on kuitenkin selvemmin "voimassa":

(64) *Jumalan käsivarsi/käsivarret jumalallisen voiman (a, c) ja tuomiovallan (b) ilmaissijoina*

a. Job 40:9 (4)

VKR 1776: Onko sinulla *käsiwarsi* niinkuin Jumalalla?

KR 1938: Tahi onko sinun *käsivartesi* niinkuin Jumalan

KR 1992: Onko sinun *käsivartesi* // kuin Jumalan *käsivarsi*?

b. Ps. 136:12

KR 1938: (Herra) löi Egyptiä surmaten sen esikoiset - - vei Israelin pois heidän keskeltänsä, - -

väkevällä *kädellä* ja ojennetulla *käsivarrella*
 KR 1992: Hänen väkevä *kätensä*, kohotettu *kätensä* sen teki.

c. Jes. 52:10

KR 1938: Herra paljastaa pyhän *käsivartensa* // kaikkien kansojen nähden
 KR 1992: Herra on osoittanut pyhän *käsivartensa* voiman //
 kaikkien kansojen silmien edessä.

Näissä kielikuva on säilytetty uusimmassakin suomennoksessa. Esimerkissä 64b on tosin *käsivarsi* muutettu *kädeksi* samalla kun jakeeseen on tehty rytmin takia muutos.

Harvemmin esiintyviä antropomorfismeja ovat *Jumalan sormi* (65) ja *Jumalan jalat* (66).

(65) *Jumalan sormi Jumalan sijaan*

2. Ms. 8:15 (19)

KR 1992: loitsijat sanoivat faraolle: 'Yksin Jumalan *sormi* voi tehdä tämän.
 (Myös Ps. 8:4)

(66) *Jumalan jalat osoittamassa Luojan ja luomakunnan suhdetta*

Jes 66:1

KR 1938: Taivas on minun valtaistuimeni, / maa on minun *jalkojeni* astinlauta
 KR 1992: Taivas on minun valtaistuimeni, / maa on koroke minun *jalkojeni* alla
 Myös Ps. 74:3 ja 110:1; Jes. 60:13

Jumalan sormi osoittaa jumalallista asiaanpuuttumista (65) samaan tapaan kuin *Jumalan käsi* (vrt. 57 - 63). *Jalat* on Raamatun kulttuureissa tavallisesti mielletty epäpuhtaaksi ruumiinosaksi, kuten voi päätellä niihin liittyvistä halventamista osoittavista kielikuvista. Tällaisia ovat muun muassa ”ystäväni nostaa kantapäätänsä minua vastaan” (Ps. 41:9, Joh. 13:18)⁸ tai ”pudistaa pöly jaloistaan” (Matt. 10:14). Kielikuva ”*Jumalan jalat* maan päällä” liittyy samaan aihepiiriin. Siinä korostetaan Jumalan suuruutta toteamalla, että koko maa kelpaa vain Jumalan jalkojen lepopaikaksi.

⁸ Esimerkki löytyy vain traditionaalisista suomennoksista (KR 1938 ja vanh.). Vuoden 1992 käännöksessä Ps. 41:10 kohta kuuluu ”ystäväni - - kääntyy kopeasti minua vastaan”, ja Joh. 13:18 ”ystäväni - - on kääntynyt minua vastaan”.

4.3 Metaforiset ilmaukset Vanhan testamentin ruumiinosa-aineistossa

Nyt siirryn analysoimaan aineistoani dimensionaalisen jaon perusteella. Suuntaisuusotsikon alla käsittelen erityisesti vertikaalisuus- ja puolisuus-dimensioiden ilmenemistä Vanhassa testamentissa. Säiliömetaforia käsittelen omana alalukunaan.

4.3.1 Suuntaisuus Vanhassa testamentissa

Monet Raamatun peruskäsitteet pohjautuvat vertikaalimetaforiikkaan. Tämä tuli esille jo antropomorfististen kielikuvien esittelyn yhteydessä. Metaforinen käsite GOOD IS UP ("HYVÄ ON YLHÄÄLLÄ", ks. Lakoff - Johnson 1980: 16, 18) saa useita ilmauksia Vanhan testamentin kontekstissa. Tämä lähtee jo siitä, että taivas, Jumalan asuinpaikka, sijaitsee ylhäällä, kun taas ihminen on Jumalaan nähden alhaalla. Jumala on absoluuttisen hyvä ja oikeamielinen, joten ihmisen oikea asento Jumalan edessä on nöyrä kumartuminen.

Osa ylä- ja alasijainteja kuvaavista ilmauksista liittyy suoraan vanhoihin tapoihin (*kumartaa*), osa ilmauksista taas on konkreettisesta käytöstä irronnutta metaforista puhetta (*ylistää*). Raja on liukuva, eikä aina ole helppo päätellä milloin puhe on kirjaimellista ja milloin kuvaannollista. Kirjaimellisten ja kuvaannollisten merkitysten yhteensulautumista kuvaa seuraava katkelma.

(67) 2. Moos. 17:9 - 13, 15

KR 1992: Mooses sanoi Joosualle: "Valitse miehiä mukaasi ja lähde taistelemaan amalekilaisia vastaan. Huomenna minä asetun kukkulan laelle Herran sauva kädessäni." Joosua - - ryhtyi taisteluun amalekilaisia vastaan, kun taas Mooses, Aaron ja Hur nousivat kukkulan laelle. Niin kauan kuin Mooseksen kädet olivat koholla, olivat israelilaiset voitolla, mutta kun hän päästi kätensä vaipumaan, olivat amalekilaiset voitolla. Kun Mooseksen kädet väsyivät, Aaron ja Hur ottivat kiven hänen istuimekseen. Sitten he kannattelivat hänen käsiään kummaltakin puolen, niin että hän jaksoi pitää niitä ylhäällä auringonlaskuun saakka. Näin Joosua voitti amalekilaiset ja heidän sotajoukkonsa. - - Sitten Mooses rakensi alttarin ja antoi sille nimeksi "Herra on minun sotalippuni".

Ylläolevassa katkelmassa *Herran sauva* toimii symbolisena vallan välineenä, jonka kottaminen toi Jahven palvelijoille voiton sodassa. Kertomuksesta välittyy siis myös lakoffilainen ydinmetafora POWER IS UP ("VOIMA ON YLHÄÄLLÄ").

Yläsijainteja ilmaisevat verbit *kohottaa*, *nostaa*, *korottaa* ja *ylentää* liittyvät usein ruumiinosien nimiin tai koko kehoon: *kohottaa käsi*, *nostaa pää*, *korottaa itsensä*, *ylentää itsensä*. Myös verbi *ojentaa* saattaa ilmaista yläsijaintia, mutta sen merkitys käy ilmi tekstiyhteydestä. Eri-ikäiset suomennokset suosivat eri verbejä, kuten seuraavasta asetelmasta käy ilmi (luvuissa ovat mukana kaikki näiden verbien esiintymät Vanhan testamentin suomennoksissa).

	VT 1933	VT 1992
<i>nostaa</i>	209	167
<i>korottaa</i>	90	34
<i>kohottaa</i>	70	162
<i>ylentää</i>	8	7

Lisäksi verbi *ojentaa* esiintyy vanhassa käännöksessä 146 kertaa ja uudessa 88 kertaa. Se on useissa tapauksissa korvattu uudessa käännöksessä verbillä *kohottaa*, joka onkin uusimmassa kirkkoraamatussa suosituampi kuin vuoden 1933 Vanhan testamentin suomennoksessa. Se on vallannut alaa verbeiltä *korottaa* ja *nostaa*. Verbi *ylentää* on uusimmassa käännöksessä saanut viidesti merkityksen 'antaa/saada ylennys' (1. Moos. 40:13, 19, 20, Est. 3:1, 5:11), kun ennen tämä merkitys on ollut nähtävissä vain kahdessa jakeessa (Est. 3:1 ja 5:11).

Vanhassa testamentissa 1933 verbi *kohottaa* liittyy ruumiinosasubstantiiveihin *käsi*, *pää*, *silmät*, *kasvot* sekä *sarvi* ja *siivet*, yhteensä 34 kertaa. Uudemmassa suomennoksessa verbi liittyy ruumiinosasubstantiiveihin *käsi*, *käsivarsi*, *pää* ja *sydän*. Ilmaukset *kohottaa silmät* ja *kohottaa kasvot* ovat jääneet pois. Yleisin kollokaatio on molemmissa käännöksissä *kohottaa käsi*⁹. Käsien kohottaminen liittyy usein Jumalan ja

⁹ Vuoden 1933 suomennoksessa *kohottaa käsi* esiintyy 25 kertaa, jakeissa 2. Moos. 6:8, 3. Moos. 9:22, 4. Moos. 14:30, 5. Moos. 13:9, 17:7, 1. Kun. 11:27, Neh. 8:6, 9:15, Ps. 10:12, 119:48, 134:2, Jes. 10:32, 11:15, 26:11, Val. 2:19, Hes. 20:5, 20:6, 20:15, 20:23, 20:28, 20:42, 36:7, 44:12, 47:14, Hab. 3:10. Keran tai kahdesti esiintyvät *kohottaa pää* (Ps. 3:4, 110:7), *kohottaa silmät* (2. Kun. 19:22, Jes. 37:23), *kohottaa kasvot* (Esa 9:6, Job 11:5), *kohottaa sarvi/sarvet* (Ps. 92:11, Val. 2:17) ja *kohottaa siivet* (Jes. 40:31).

Vuoden 1992 suomennoksessa *kohottaa käsi* esiintyy yhteensä 69 kertaa: 2. Moos. 6:6, 9:29, 9:33, 14:21, 3. Moos. 9:22, 5. Moos. 4:34, 9:29, 26:8, 32:40, Joos. 8:19, 1. Sam. 22:17, 24:7, 24:11, 26:9, 26:11, 26:23, 2. Sam. 1:14, 13:19, 1. Kun. 8:22, 8:38, 11:26, 2. Aik. 6:12, 6:13, 6:29, Neh. 8:6, Job 15:25, Ps. 10:12, 28:2, 44:21, 63:5, 68:32, 74:11, 81:15, 106:26, 119:48, 134:2, 136:12, 141:2, 143:6, Jes. 5:25, 11:11, 14:27, 23:11, 31:3, 49:22, Jer. 15:6, 21:5, Val. 2:19, 3:41, Hes. 6:14, 14:9, 14:13, 16:27, 20:5 (2krt.), 20:15, 20:23, 20:34, 25:7, 25:13, 25:16, 36:7, 38:12, 39:21, 44:12, Dan. 12:7, Miika 5:8, Sak.

ihmisen suhteeseen: ihminen kohottaa kätensä Jumalaa kohti rukoillessaan ja Jumala kohottaa kätensä puuttuakseen konkreettisesti ihmisten asioihin.

(68) Ps. 134:2

KR 1992: Kohottakaa kätenne pyhää paikkaa kohti / ja kiittäkää Herraa!

Nämä tekstiyhteydet ilmaisevat toisaalta positiivista aktiivisuutta kuten rohkaisua ja voimaa mutta myös kielteisensävyyistä vallankäyttöä, aggressiivisuutta ja häikäilemättömyyttä (*kohottaa silmät jotakin vastaan*). Subjektina voi olla joko ihminen tai Jumala. Myös muussa kielenkäytössä on havaittu, että ruumiillisesti motivoituneiden vertikaalimetaforien pystyasennot, yläsijainnit ja kohottaminen edustavat positiivisia tiloja ja liittyvät toimintakykyisyyden mielikuvaan (Onikki 1992: 49).

Jumalan käden yläsijainti merkitsee totuuden ja oikeuden puuttumista ihmisten asioihin tavalla tai toisella. Merkityksen perusteella nämä ilmaukset voidaan jakaa kahden ryhmään, joista toisessa ele liittyy vahvan lupauksen antamiseen, vakuutukseen tai vannomiseen. Tällaisten ilmausten tavallinen rakenne on *olen luvannut kättä kohottaen* (VT 1933) ja *kohotin käteni ja vannoin* (VT 1992). Toinen merkitystyyppi koostuu erilaisista aktiivisen vallan ilmauksista, joissa Jumalan käden yläsijainti ilmentää valtaa, voimaa, sodanjulistusta, hävitystä ja puolustusta. Tällainen on esimerkiksi *kohottaa kätensä ja lyö*. Useissa yhteyksissä on kyse Israelin kansan sodankäynnistä, johon rukoillaan Jumalan apua (esim. Ps. 74:11). Seuraavassa jaeluettelossa ovat mukana kaikki kahden uusimman suomennoksen Vanhan testamentin jakeet, joissa näkyy Jumalan käden yläsijainti. Suurimmassa osassa verbinä on *kohottaa*, mutta myös *nostaa* ja *korottaa* esiintyvät luettelossa.

Luettelossa on huomionarvoista, että vanhemmassa suomennoksessa Jumala osoittaa aktiivista valtaansa käden kohottamisella vain seitsemässä jakeessa, kun uudessa suomennoksessa näitä jakeita on 31. Vanhemmassa suomennoksessa on näissä kohdissa tavallisesti käytetty verbiä *ojentaa* ja usein kollokaatiossa *ojentaa käsivartensa*. En ole laskenut näitä tapauksia mukaan tähän luetteloon. Ojentaminen ei nimittäin Jumalaan liitettyinä osoita yläsijaintia vaan päinvastoin alasijaintia: Jumala ojentaa kättään alas ihmisen avuksi. Kohdista syntyy siis varsin erilainen mielikuva. Tämä tulee hyvin esille 1. Kun. 8:42, jossa kuvaillaan kuinka muukalaiset saavat kuulla israelilaisten Ju-

2:13, 13:7. Kahdesti esiintyy *kohottaa käsivarsi* (5. Moos. 5:15, 7:19), kahdesti *kohottaa pää* (Ps. 27:6,

malasta. Vanhan käännöksen mukaan muukalaiset ovat kuulleet ”suuresta nimestäsi, väkevistä kädestäsi ja ojennetusta käsivarrestasi” (KR 1938), kun taas uudessa käännöksessä heille on kerrottu ”suuresta nimestäsi ja voimakkaasta ja pelottavasta kädestäsi, jonka olet kohottanut” (KR 1992). Suomalaiselle lukijalle vanhemmasta versiosta välittyy kuva vahvasta ja auttavasta Jumalasta, kun taas uudempi suomennos tässä korostaa vahvan Jumalan pelottavia tekoja.

JUMALA KOHOTTAA KÄTENSÄ

KR 1938

Lupaus, vannominen

2. MOOS. 6:8 siihen maahan, jonka minä olen *kättä kohottaen* luvannut antaa Aabrahamille
 4. MOOS. 14:30 te ette pääse siihen maahan, jonka minä olen *kättä kohottaen* luvannut antaa teille
 NEH. 9:15 ottamaan omaksensa maan, jonka sinä olit *kättä kohottaen* luvannut heille antaa.
 HES. 20:5 Sinä päivänä, jona minä Israelin valitsin, minä *kättä kohottaen* lupasin Jaakobin
 HES. 20:5 tein itseni heille tunnetuksi Egyptin maassa ja *kättä kohottaen* lupasin heille sanoen:
 HES. 20:6 Sinä päivänä minä *kättä kohottaen* lupasin heille, että vien heidät pois Egyptin maasta
 HES. 20:15 Kuitenkin minä *kättä kohottaen* vannoin heille erämaassa, etten heitä tuo siihen maahan
 HES. 20:28 Kun minä toin heidät maahan, jonka olin *kättä kohottaen* luvannut heille antaa, niin
 HES. 20:23 minä *kättä kohottaen* vannoin heille erämaassa, että minä hajotan heidät pakanain sekaan
 HES. 20:42 siihen maahan, jonka minä *kättä kohottaen* olin luvannut antaa teidän isillenne.
 HES. 36:7 Minä *kohotan käteni*: totisesti saavat pakanakansat - - itse kärsiä oman pilkkansa.
 HES. 44:12 sentähden minä *kättä kohottaen* vakuutan heistä, - - että heidän on kannettava syntinsä
 HES. 47:14 jokainen kohdaltansa; sillä minä olen *kättä kohottaen* luvannut antaa sen teidän isillenne

Aktiivisen vallan ilmaus, sodankäynti

PS. 10:12 Nouse, Herra, *kohota kätesi*, Jumala! Älä unhota kurjia.
 PS. 89:14 Sinulla on käsivarsi voimaa täynnä, / väkevä on sinun kätesi, *korotettu sinun oikea kätesi*.
 PS. 106:26 Silloin hän *nosti kätensä* heitä vastaan kaataakseen heidät erämaassa,
 VAL. 2:4 jännitti jousensa kuin vihemies, seisoi *oikea käsi koholla* kuin vihollinen ja tappoi
 JES. 11:15 merenlahden ja vihansa hehkussa *kohottaa kätensä* Euftrat-virtaa vastaan, lyö sen
 JES. 26:11 Herra, sinun *kätesi on kohotettu*, mutta he eivät sitä näe.
 JES. 49:22 sanoo Herra, Herra: Katso, minä *nostan käteni* kansakuntien puoleen, *kohotan lippuni*

KR 1992

Lupaus, vannominen

5. MOOS. 32:40 Minä *kohotan käteni* taivasta kohti ja vannon:
 NEH. 9:15 heidän ottaa haltuunsa maan, jonka sinä *kätesi kohottaen* olit luvannut heille antaa.
 HES. 20:5 Jumala: Kun valitsin Israelin, minä *kohotin käteni* ja vannoin valan Jaakobin suvulle.
 HES. 20:5 minä ilmoitin heille, kuka olen. Minä *kohotin käteni* ja vannoin: 'Minä olen Herra,
 HES. 20:15 Autiomaassa minä kuitenkin *kohotin käteni* ja vannoin, että en vie heitä maahan,
 HES. 20:23 nähden. 23. Autiomaassa minä kuitenkin *kohotin käteni* ja vannoin, että hajotan
 HES. 36:7 Sen tähden sanoo Herra Jumala: Minä *kohotan käteni* ja vannon, että teidän

Aktiivisen vallan ilmaus, sodankäynti

2. MOOS. 6:6 Minä vapautan teidät *kohotetun käteni* voimalla ja ankarilla rangaistuksilla. 7.
 5. MOOS. 4:34 soti heitä vastaan ja vei teidät *kohotetun kätensä* ja pelottavien mainetekojensa
 5. MOOS. 7:19 tekemiä ihmeitä ja tunnustekoja, hänen väkevää kättään ja *kohotettua käsivaritaan*,
 5. MOOS. 9:29 jonka sinä suurella voimallasi ja *kohotetulla kädelläsi* toit pois Egyptistä.
 5. MOOS. 26:8 Herra vei meidät pois Egyptistä *kohotetun kätensä* ja pelottavien ihmeiden ja
 1. KUN. 8:42 nimestäsi ja voimakkaasta ja pelottavasta *kädestäsi, jonka olet kohottanut*. Kun
 2. AIK. 6:32 nimestäsi ja voimakkaasta ja pelottavasta *kädestäsi, jonka olet kohottanut*. Kun
 PS. 10:12 Riennä avuksi, Herra! Jumala, *kohota kätesi!* Älä unohda avuttomia! 13. Miksi
 PS. 74:11 Miksi pidättelet kättäsi? *Kohota oikea kätesi* ja tee hävityksestä loppu! 12. Jumala, jo
 PS. 106:26 Silloin Herra *kohotti kätensä* tuhotakseen heidät autiomaassa 27. ja
 PS. 136:12 Hänen väkevä kätensä, *kohotettu kätensä* sen teki.
 JES. 5:25 vihansa leimahtaa kansansa yllä, hän *kohottaa kätensä* ja lyö. Vuoret järähtelevät, ja
 JES. 11:11 Sinä päivänä Herra jälleen *kohottaa kätensä* vapauttaakseen kansansa jäännöksen
 JES. 14:27 Kun hän *on kohottanut kätensä*, kuka estää sen iskun? Älä iloitse, Filistea!
 JES. 23:11 Herra *kohotti kätensä* merenrantaa kohti ja järkytti valtakuntia.
 JES. 31:3 ovat lihaa, eivät henkeä. Kun Herra *kohottaa kätensä*, silloin auttaja alkaa kompastella,
 JES. 49:22 minun Jumalani: - Minä *kohotan käteni*, kutsun kansoja ja nostan merkiksi viirini.
 JER. 15:6 käänsit minulle selkäsi. Niinpä minä *kohotan käteni* sinua vastaan ja hävitän sinut, en
 JER. 21:5 Minä itse sodin teitä vastaan *kohotetun käteni* ja pelottavien mainetekojeni voimalla ja
 HES. 6:14 Minä *kohotan käteni* heitä vastaan ja muutan heidän maansa - - tyhjäksi ja kolkoksi aavikoksi
 HES. 14:9 Herra, eksytän tuon profetaan, ja minä *kohotan käteni* häntä kohti ja hävitän hänet
 HES. 14:13 vastaan ja on minulle uskonon, minä *kohotan käteni* ja rankaisen sitä. Minä ehdytän
 HES. 16:27 ja herätit minun vihani. 27. "Minä *kohotin käteni* sinua vastaan, otin sinulta osuutesi
 HES. 20:34 olen teidät hajottanut, minä *kohotan väkevän käteni* ja syökseen vihani teihin.
 HES. 25:7 Sen tähden minä *kohotan käteni* ja annan sinut kansojen ryöstettäväksi, minä
 HES. 25:13 Sen tähden Herra Jumala sanoo: Minä *kohotan käteni* ja hävitän Edomista ihmiset ja
 HES. 25:16 Sen tähden Herra Jumala sanoo: Minä *kohotan käteni* ja rankaisen filistealaisia, minä
 HES. 39:21 miten minä panen täytäntöön tuomioni ja *kohotan käteni* vihollisiani vastaan.
 HES. 44:12 johtamassa Israelin heimoa syntiin, minä *kohotan käteni* heitä vastaan - näin sanoo
 SAK. 2:13 Minä *kohotan käteni* noita kansoja vastaan, ja ne joutuvat omien
 SAK. 13:7 hajalle, pienimpiäkin vastaan minä *kohotan käteni*.

Alasijaintia kuvaava ilmaustyyppi *heittäytyä/kumartua/langeta kasvoilleen* kuvaa Vanhassa testamentissa usein kunnioitusta. Vanhan itämaisen tavan mukaan syvää kunnioitusta kuningasta tai pyhiä asioita kohtaan osoitettiin kumartumalla maahan asti kunnioitetun henkilön tai pyhän esineen edessä (esim. 1. Moos. 42:6, 1. Kun. 8:54, Ester 3:2). Kyseessä ei siis alun perin ole metaforinen ilmaus vaan konkreettinen symbolinen ele. Ilmaustyyppiä käytetään nyt kuitenkin uskonnollisessa kielessä, muun muassa lauluissa ja rukouksissa, metaforisesti kuvaamaan hengellistä nöyrytymistä Jumalan edessä. Toisin kuin yläsijaintia osoittavissa verbeissä, näissä ei subjektina voi koskaan olla Jumala.

Suurin osa esiintymistä on Vanhan testamentin historiallisissa kirjoissa. Jumalan (69a) mutta myös kuninkaan (69b) edessä kumarruttiin maahan.

(69) *Heittäytyä/kumartua/langeta kasvoilleen ylempiarvoisen eteen*

a. 4. Moos. 16:22

KR 1938: Mutta he *lankesivat kasvoillensa* ja sanoivat: "Oi Jumala, sinä Jumala, - -KR 1992: Mutta Mooses ja Aaron *painoivat kasvonsa maahan* ja sanoivat: "Oi Jumala - -

b. 2. Sam. 1:2

KR 1933: Ja tullessaan Daavidin luo hän *heittäytyi maahan* ja osoitti kunnioitusta.KR 1992: ja ehdittyään Daavidin luo hän *heittäytyi kasvoilleen* maahan hänen eteensä.

Metaforisena tämä sama ilmaus esiintyy kuitenkin profeettakirjojen ennustuksissa ja näyissä, jotka on kirjoitettu lyyriseen muotoon. Näissä ei ole kyse kirjaimellisesta maahan kumartumisesta vaan ensisijaisesti Jumalan edessä nöyrytyksestä (69c).

(69) c. Jes. 49:23

KR 1938: Sinun edessäsi he *kumartuvat maahan kasvoillensa* ja nuolevat tomun sinun jaloistasi.KR 1992: He *heittäytyvät kasvoilleen maahan* sinun eteesi ja nuolevat

Runokieliset käyttöyhteydet kertovat symbolin muuttumisesta metaforiseksi ilmaukseksi. Samanlainen käyttö jatkuu vieläkin uskonnollisessa runoudessa, kun puhutaan metaforisesti *Jumalan edessä kumartumisesta* tai *maahan vaipumisesta*: "Oi rakkaus, sä tuskan aateloima, / nyt eessäs tahdon maahan kumartaa" (HL 94) tai "Jalkais juureen vaivun aivan, / pääni painan ristihin" (HL 480).

Heittäytyä/kumartua/langeta kasvoilleen -tyyppisiä ilmauksia on vuoden 1933 Vanhan testamentin suomennoksessa 46 tapausta ja vuoden 1992 suomennoksessa 36 tapausta. Yleisin verbi vuoden 1933 Vanhassa testamentissa on *langeta* (24 tapausta), toisena on *kumartua* (14 tapausta) ja kolmantena *heittäytyä* (6 tapausta). Kerran esiintyvät myös *vaivuun horrokseen kasvoilleni*, ja *he polvistuivat kasvoillensa maahan*. Uudesta suomennoksesta on vanha *kasvoillensa*-muoto kokonaan poistettu. Sen yleisin verbi on *heittäytyä* (23 tapausta), toiseksi yleisin on *langeta* (8 tapausta) ja kolmantena on verbi *kumartua* (5 tapausta). (Tähän on siis laskettu mainittujen verbien ne esiintymät, joissa on mukana substantiivi *kasvoilleen*.)

	VT 1933	VT 1992
langeta	24	8
kumartua	14	5
heittäytyä	6	23
polvistua	1	0
vaipua	1	0

Uusi käännös suosii *heittäytyä*-verbiä entisten *langeta*- ja *kumartua*-verbien sijaan. Verbi *langeta* merkityksessä 'kaatua' on vanhentunut, tosin vielä osassa itämurteita tavallinen. Toisaalta se on saanut uskonnollisen merkityksen 'poiketa pois, valita moraalisesti väärä vaihtoehto'. Esitän näiden verbien käyttöyhteydet vielä asetelmina, joista näkyy kahden uusimman suomennoksen välinen vaihtelu.

LANGETA KASVOILLEEN

VT 1933

1. Moos. 17:3 Ja Abram *lankesi kasvoilleen*, ja Jumala puhui hänelle sanoen:
1. Moos. 17:17 Aabraham *lankesi kasvoillensa* ja naurahti, sillä hän ajatteli sydämessään:
3. Moos. 9:24 Ja kaikki kansa näki sen, ja he riemuitsivat ja *lankesivat kasvoillensa*.
4. Moos. 14:5 Mooses ja Aaron *lankesivat kasvoilleen* Israelin kansan koko seurakunnan eteen.
4. Moos. 16:4 Kun Mooses sen kuuli, *lankesi hän kasvoillensa*.
4. Moos. 16:22 Mutta he *lankesivat kasvoillensa* ja sanoivat: "Oi Jumala, sinä Jumala, jonka
4. Moos. 16:45 niin minä tuokiassa heidät tuhoan". Silloin he *lankesivat kasvoillensa*.
4. Moos. 20:6 ja Aaron menivät seurakunnan luota ilmestysmajan ovelle ja *lankesivat kasvoilleen*.
- Joos. 7:6 Niin Joosua repäisi vaatteensa ja *lankesi kasvoilleen* maahan Herran arkin eteen ja oli
1. Sam20:41 Daavid ylös etelän puolelta; ja hän *lankesi kasvoilleen* maahan ja kumartui kolme
1. Sam 25:23 hän kiiruusti aasin selästä maahan, *lankesi kasvoilleen* Daavidin eteen ja kumartui
2. Sam. 9:6 poika, tuli Daavidin tykö, *lankesi hän kasvoillensa* ja osoitti kunnioitusta.
2. Sam. 14:4 tekoalainen vaimo meni kuninkaan eteen, *lankesi kasvoillensa* maahan ja osoitti kun
2. Sam. 14:22 Niin Jooab *lankesi kasvoilleen* maahan, osoitti kunnioitusta ja
1. Kun. 18:39 Kun kaikki kansa näki tämän, *lankesivat he kasvoillensa* ja sanoivat: "Herra on Jum
1. Aik. 21:16 *lankesivat* Daavid ja vanhimmat, säkkeihin verhoituina, *kasvoillensa*.
- Hes. 1:28 Ja kun minä sen näin, *lankesin minä kasvoilleni*. Ja minä kuulin äänen,
- Hes. 3:23 Ja minä *lankesin kasvoilleni*. 24. Mutta minuun tuli henki ja nosti
- Hes. 9:8 olin jäänyt jäljelle, *lankesin minä kasvoilleni*, huusin ja sanoin: "Voi Herra, Herra!
- Hes. 11:13 Benajan poika, kuoli. Niin minä *lankesin kasvoilleni*, huusin kovalla äänellä
- Hes. 43:3 nähnyt Kebar-joen varrella. Niin minä *lankesin kasvoilleni*. 4. Ja Herran kunnia kulki
- Hes. 44:4 täytti Herran temppelein. Niin minä *lankesin kasvoilleni*. 5. Ja Herra sanoi minulle:
- Dan. 2:46 Silloin kuningas Nebukadnessar *lankesi kasvoillensa* ja kumartui maahan Danielin
- Dan. 8:17 minut valtasi pelko, ja minä *lankesin kasvoilleni*. Ja hän sanoi minulle: "Tarkkaa,

VT 1992

1. Moos. 42:6 veljet tulivat hänen eteensä ja *lankesivat kasvoilleen* maahan.
2. Moos. 4:31 ja oli nähnyt heidän kurjuutensa, he *lankesivat kasvoilleen* maahan.
3. Moos. 9:24 näki tämän, kaikki riemuitsivat ja *lankesivat kasvoilleen* maahan.
4. Moos.22:31 miekka kädessään. Bileam polvistui ja *lankesi kasvoilleen* maahan.
- Joos. 7:6 He *lankesivat kasvoilleen* maahan Herran liitonarkun eteen,
- Tuom. 13:20 nähdessään Manoah ja hänen vaimonsa *lankesivat kasvoilleen* maahan.
- Hes. 9:8 Minä *lankesin kasvoilleni* ja huusin: "Voi, Herra! Aiotko tuhota kaikki,
- Hes. 11:13 Minä *lankesin kasvoilleni* ja huusin suureen ääneen: "Voi, Herra!

Langeta kasvoilleen on siis uudessa käännöksessä harvinaistunut. Samoin on käynyt ilmauksen *kumartua kasvoilleen*.

KUMARTUA KASVOILLEEN

VT 1933

1. Moos. 19:1 Loot nousi heitä vastaan ja *kumartui* maahan *kasvoillensa*. 2. Ja hän sanoi: "Oi
1. Moos. 42:6 veljet tulivat ja *kumartuivat* hänen edessään *kasvoilleen* maahan. 7. Ja Joosef
1. Moos. 48:12 Ja Joosef otti heidät pois hänen polviltansa ja *kumartui* maahan *kasvoilleen*.
1. Sam. 24:9 Kun Saul katsahti taaksensa, *kumartui* Daavid *kasvoilleen* maahan ja osoitti kunnioi
1. Sam. 25:41 Niin hän nousi ylös, *kumartui kasvoilleen* maahan ja sanoi: "Katso,
1. Sam. 28:14 Saul ymmärsi, että se oli Samuel, ja *kumartui kasvoilleen* maahan ja osoitti kunnio
2. Sam. 14:33 tämä tuli kuninkaan tykö ja *kumartui kasvoilleen* maahan kuninkaan eteen. Ja kuni
2. Sam. 18:28 sanoi kuninkaalle: "Rauha!" Sitten hän *kumartui kasvoillensa* maahan kuninkaan eteen
2. Sam. 24:20 tulevan luoksensa, meni hän ulos ja *kumartui kasvoillensa* maahan kuninkaan eteen.
1. Kun. 1:23 Ja tämä tuli kuninkaan eteen ja *kumartui kasvoillensa* maahan kuninkaan eteen.
1. Kun. 1:31 Silloin Batsaba *kumartui kasvoillensa* maahan ja osoitti kuninkaalle
1. Aik. 21:21 hän puimatantereelta ja *kumartui* Daavidin eteen *kasvoilleen* maahan. 22. Ja
2. Aik. 20:18 Silloin Joosafat *kumartui kasvoillensa* maahan, ja kaikki Juudan miehet ja
- Jes. 49:23 Sinun edessäsi he *kumartuvat* maahan *kasvoillensa* ja nuolevat tomun sinun jaloistasi.

VT 1992

- 1Moos. 48:12 pois hänen jalkojensa juuresta ja *kumartui kasvoilleen* maahan saakka.
- 1Sam. 25:41 Silloin Abigail *kumartui kasvoilleen* maahan ja sanoi: "Minä olen valmis
- 1Kun. 1:16 Batsaba *kumartui kasvoilleen* kuninkaan eteen. Kuningas kysyi: "Mitä
- 1Kun. 1:23 kuninkaalle. Natan tuli kuninkaan luo, *kumartui kasvoilleen* hänen eteensä 24.
- 2Aik. 7:3 taivaasta temppelein päälle, he *kumartuivat kasvoilleen* ja rukoilivat ja ylistivät

Sen sijaan *heittäytyä kasvoilleen* on yleistynyt vuoden 1992 käänöksessä.

HEITTÄYTYÄ KASVOILLEEN

VT 1933

4. Moos. 22:31 Silloin hän *kumartui* ja *heittäytyi kasvoilleen*. 32. Niin Herran
- Joos. 5:14 Niin Joosua *heittäytyi kasvoilleen* maahan, kumarsi ja sanoi hänelle: "Mitä
- Tuom. 13:20 ja hänen vaimonsa nähden, ja he *heittäytyivät kasvoilleen* maahan;
- Ruut. 2:10 Silloin Ruut *heittäytyi kasvoilleen*, *kumartui* maahan ja sanoi hänelle: "Miten olen
1. Kun. 18:7 Tuntiessaan tämän hän *heittäytyi kasvoillensa* ja sanoi: "Sinäkö se olet, herrani
- Neh. 8:6 kumarsivat ja rukoilivat Herraa, *heittäytyneinä kasvoilleen* maahan.

VT 1992

1. Moos. 17:3 Abram *heittäytyi kasvoilleen*, ja Jumala sanoi hänelle: 4.
1. Moos. 17:17 Abraham *heittäytyi kasvoilleen*, mutta naurahti, sillä hän ajatteli:
1. Moos. 19:1 hän nousi, meni heitä vastaan, *heittäytyi kasvoilleen* maahan 2. ja tervehti
1. Moos. 43:28 elossa." Ja he polvistuivat ja *heittäytyivät kasvoilleen*. 29. Kun Joosef
1. Moos. 44:14 jossa tämä odotti heitä, ja he *heittäytyivät kasvoilleen* maahan. 15. Joosef
2. Moos. 12:27 Silloin kansa polvistui ja *heittäytyi kasvoilleen* maahan.
2. Moos. 24:1 olette vielä jonkin matkan päässä, *heittäytyykää kasvoillenne* maahan. 2.
2. Moos. 34:8 Mooses polvistui kiireesti, *heittäytyi kasvoilleen* maahan 9. ja sanoi: "Jos
2. Sam. 1:2 ja ehdittyään Daavidin luo hän *heittäytyi kasvoilleen* maahan hänen eteensä. 3.
2. Sam. 14:4 nainen meni kuninkaan puheille, *heittäytyi kasvoilleen* maahan ja sanoi: "Auta
2. Sam. 14:22 Joab *heittäytyi* maahan *kasvoilleen*, kiitti kuningasta ja sanoi: "Herrani ja
2. Sam. 14:33 luokseen. Hän tuli kuninkaan luo ja *heittäytyi kasvoilleen* maahan hänen
1. Kun. 18:7 Obadja tunsu profeetan. Hän *heittäytyi kasvoilleen* maahan ja sanoi: "Sinäkö se
1. Kun. 18:39 Kun kansa näki tämän, kaikki *heittäytyivät kasvoilleen* ja huusivat: "Herra on
1. Aik. 21:16 säkkikankaaseen pukeutuneina, *heittäytyivät kasvoilleen* maahan. 17. Daavid
2. Aik. 20:18 Silloin Josafat *heittäytyi kasvoilleen* maahan, ja myös kaikki Juudan ja
- Jes. 49:23 He *heittäytyvät kasvoilleen* maahan sinun eteesi ja nuolevat
- Hes. 1:28 Minä *heittäydin* maahan *kasvoilleni*, kun sen näin. Ja minä kuulin jonkun
- Hes. 3:23 rannalla nähnyt, ja minä *heittäydin* maahan *kasvoilleni*. 24. Silloin minuun

Hes. 43:3 Minä heittäydyin maahan *kasvoilleni*. 4. Herran kirkkaus meni temppeliin
 Hes. 44:4 Minä heittäydyin maahan *kasvoilleni*. 5. Herra sanoi minulle: "Ihminen,
 Dan 2:46 Silloin kuningas Nebukadnessar heittäytyi *kasvoilleen* maahan, kumarsi Danielia
 Dan. 8:17 lähestyessään minä kauhistuin ja heittäydyin *kasvoilleni*.

Vertikaalimetaforien joukossa on ilmauksia, jotka voivat yhtä hyvin ilmaista **horisontaalista** asentoa, mutta joiden merkitys liittyy myös aktiivisuuden ilmaukseen. Tällaisia ovat esimerkiksi auttamista merkitsevä *ojentaa käsi* tai rukousta ja nöyrytmistä ilmaiseva *maata kasvoillaan*. Toisaalta horisontaalista tilaa merkitsevät verbit - *levätä, maata, nukkua* - kuvaavat passiivista liikkumattomuutta, laiskuutta. Tästä kertoo seuraava sananlasku.

(70) Horisontaalinen tila ilmentää laiskuutta

Snl. 6:10, 11

KR 1992: Nuku vielä hiukan, torku hiukan, *makaa* kädet ristissä vielä hetki, niin köyhyys käy päällesi kuin rosvo, puute niin kuin röyhkeä kulkuri.

Suuntaisuuden ilmauksista myös **puolisuus** on Vanhassa testamentissa saanut merkittävän aseman. Taustana on seemiläisten kielten erityispiirre, jonka mukaan *oikea* ja *vasen käsi/puoli* ilmaistaan primääreillä, johtamattomilla substantiiveilla. *Jumalan oikean käden* merkityksiä on käsitelty aiemmin, antropomorfismien yhteydessä (luvussa 4.2). Mainittakoon vielä, että jos *Jumalan oikea käsi* merkitsee usein korkeinta jumalallista auktoriteettia ja voimaa, kuvaa ihmisen oikea käsi Vanhassa testamentissa samoin ihmisen voimaa ja minän parhaita puolia. Seuraavassa esimerkissä uudempi suomennos onkin selittänyt tätä kielikuvaa sen sijaan, että olisi säilyttänyt metaforan.

(71) *Oikea käsi* merkitsee 'voimaa'

Ps. 137:5

KR 1938: Jos minä unhotan sinut, Jerusalem, niin unhotat sinä minun *oikea käteni*

KR 1992: Jerusalem, jos sinut unohdan, kadotkoon *käteni voima!*

On siis haluttu nostaa esiin *oikea käsi* -metaforan keskeinen merkitys korvaamalla se ilmauksella *käteni voima*. Toisin sanoen *oikean käden* ei katsota suomalaisessa kulttuurissa merkitsevän 'voimaa' tai 'toimintakykyä'.

Ilmauksen merkitystä Vanhassa testamentissa kuvaa myös se, että esikoinen siunattiin panemalla oikea käsi hänen päänsä päälle. Tästä kertoo seuraava katkelma, jossa

nuorempi veli saakin oikean käden siunauksen ja samalla lupauksen esikoiselle kuuluvasta asemasta.

(72) *Oikean käden siunauksen ensisijaisuus*

1. Moos. 48:13 - 18

KR 1992: Sitten Joosef ohjasi Efraimin oikealla kädellään Israelin vasemmalle puolelle ja Manassen vasemmalla kädellään Israelin oikealle puolelle ja vei heidät näin hänen eteensä. Israel ojensi oikean kätensä, mutta asetti sen Efraimin pään päälle, vaikka tämä oli nuorempi, ja vasemman kätensä hän pani Manassen päälle; hän asetti siis kätensä ristikkäin. Mutta Manasse oli esikoinen. - - Kun Joosef näki, että hänen isänsä pani oikean kätensä Efraimin pään päälle, se oli hänestä väärin, ja hän tarttui isänsä käteen siirtääkseen sen Manassen pään päälle. Hän sanoi isälleen: ”Ei noin, isäni, tämä tässä on esikoinen. Pane oikea kätesi hänen päänsä päälle.” Mutta isä ei suostunut, vaan sanoi: ”Tiedän, poikani, tiedän. Myös Manassesta on tuleva kokonainen kansa, ja hänkin on kasvava mahtavaksi, mutta hänen nuorempi veljensä tulee vielä mahtavamaksi ja hänen jälkeläisistään kasvaa kansojen paljous.” - - Niin hän asetti Efraimin Manassen edelle.

Paha ihminen voi vanhatestamentillisessä kielessä olla ”sellainen, jonka oikeassa kädessä on lahjuksia / valhetta”. Kielikuvien teho perustuu ajatukseen oikeasta puolesta minän parempana puolena - paha on parhaimmillaankin valheellinen. Toisaalta oikea käsi on tavallisesti myös ihmisen aktiivisempi, toimintakykyisempi käsi, joten tässä *oikea käsi* saa myös konnotaation ‘teko’.

(73) *Pahalla on vääryyttä myös oikeassa kädessään*

a. Ps. 26:10

KR 1938: joiden käsiä ilkitö tahraa, joiden *oikea käsi* on lahjuksia täynnä

KR 1992: Heidän *kätensä* ovat rikosten tahraamat, heidän kouransa lahjuksia täynnä.

b. Ps. 144:8

KR 1938: joiden suu puhuu vilppiä ja joiden *oikea käsi* on valheen käsi!

KR 1992: heidän suunsa puhuu petoksen sanoja / ja heidän *oikea kätensä* nousee väärään valaan.

Uusin raamatunsuomennos on jättänyt *oikean käden* pois psalmista 26:10 ja korvannut sen sanalla *koura*. Toisessa esimerkissä kielikuva on kuitenkin säilytetty ilmeisesti sen vuoksi, että länsimaisissakin kulttuureissa vannominen tehdään nimenomaan oikean käden rituaalisen eleen avulla ja näin ollen ajatus on meille tästä yhteydestä tuttu.

Kielikuvan fyysinen tausta on helposti ymmärrettävissä siinä mielessä, että oikeakätisyys on vasenkätisyyttä yleisempää. Meilläkin saatetaan ”tehdä jotakin vasemmalla kädellä” eli ikään kuin puolihuolimattomasti. Paljon siteerattu on myös Uudesta testamentista peräisin oleva sanonta ”älkөөn vasen kätesi tietäkö mitä oikea kätesi te-

kee” (Matt. 6:3). Sen mukaan ei pidä antaa alhaisen luonnon (”vasen käsi”) tietää jalomman minän (”oikea käsi”) tekemästä hyvästä teosta. Kielikuvan fyysinen luontevuus tekee sen ymmärrettäväksi hyvin useissa yhteyksissä.

4.3.2 Säiliöomaisuus Vanhassa testamentissa

Ihmisen säiliöomaisuutta ilmentäviä metaforia on Vanhassa testamentissa runsaasti. Seuraavassa Jobin kirjan esimerkissä näkyy, kuinka Vanhan testamentin kielikuva ihmisestä tunteiden säiliönä on ilmaistu suomeksi sekä vanhimmassa että uusimmassa raamatun-suomennoksessa.

(74) Ihminen sanojen ja tunteiden säiliönä

Job 32:18 - 19

R1642: Sillä minä olen nijn täynnä sanoja
että minun hengen ahdista minun *wadzani*. Kadzo
minun *wadzan* on nijncuin wijna ilman hengetä
joca udet leilit särke.

KR 1992: Minä olen täynnä sanoja,
henkeni kuohuu, olen pakahtua,
olen kuin ruukku, joka on täynnä nuorta viiniä,
sisukseni ovat repeämäsillään kuin täpötäysi leili.

Tässä jakeessa on säilynyt sana *vatsa* vielä vuoden 1776 kirkkoraamatussa. Seuraava suomennos (KR 1938) käyttää ilmausta *rinta*, ja uusin käännös (KR 1992) käyttää sanaa *sisukset*. Alkutekstissä esiintyy tässä sana *beten* (בטן), joka klassisessa hepreassa tarkoittaa ‘vatsaa, kohtua’ ja joskus ‘keho’.

Raamatun heprealaisessa runoudessa ihmisen sisäelimet toimivat tunne-elämän keskuksena. Tunne-elimä ovat muun muassa *kohtu* (Ps. 7:15), *munaskuut* 'munuaiset' (Ps. 139:13), *sisukset* (Val. 1:20) ja *sydän* (Ps. 62:5). Mainitut suomennosvastineet ovat vuoden 1938 suomennoksesta. Uusimmassa suomennoksessa näissä jakeissa esiintyy aina sana *sisin*.

Ihmisen säiliöomaisuus näkyy Vanhassa testamentissa kolmentyyppisissä metaforissa: astiametaforissa (*astia*, *leili*, *malja*, *ruukku*), kuoppametaforissa (*hautu*, *kaivo*, *kuoppa*, *lähde*) ja rakennusmetaforissa (*huone*, *talo*, *tarha*). Näissä ilmauksissa näkyy

metaforinen käsite IHMISRUUMIS ON SÄILIÖ (vrt. Lakoff - Johnson 1989: 29, 30). Metaforat *astia* ja *ruukku* voivat viitata yksilöön (75a, b) tai kansaan (76a, b).

(75) IHMINEN ON ASTIA / RUUKKU

a. Ps. 31:13

KR 1938: minä olen kuin *rikottu astia*

KR 1992: minut on hylätty kuin *särkynyt ruukku*

b. Jer. 22:28

KR 1992: Onko tämä mies, Konja, todellakin kelvoton, *rikkinäinen saviruukku*, astia, joka ei kenellekään kelpaa?

(76) KANSA ON ASTIA

a. Jer. 25:34

KR 1992: Te kaadutte, hajoatte sirpaleiksi kuin *kallisarvoinen astia!*

b. Hoos. 8:8

KR 1992: Israel on nielty! Se on kansojen joukossa kuin *astia, jolla kukaan ei tee mitään.*

Ensimmäisessä esimerkissä 75a näkyy muutos *rikottu astia* > *särkynyt ruukku*, jossa ”jonkun rikkomasta” on tullut ”itsestään särkynyt”. Esimerkeissä 75b ja 76a, b on esillä vain uusimman suomennoksen vastine, koska niiden säiliömetaforissa ei ole olennaisia muutoksia traditionaalisiin käännöksiin verrattuna.

Metaforat *lukittu/sinetöity/suljettu kaivo/lähde/puutarha/yrttitarha* kuvailevat Laulujen laulun neitseellistä morsianta.

(77) NEITSYT ON SULJETTU SÄILIÖ

Laul. 4:12

KR 1938: *Suljettu yrttitarha* on siskoni, morsiameni, *suljettu kaivo*, *lukittu lähde*.

KR 1992: Sinä olet *suljettu puutarha*, *lukittu tarha*, *sinetöity lähde*

Metaforan IHMISRUUMIS ON SÄILIÖ spesifimpi muoto on NEITSYT ON SULJETTU SÄILIÖ.

- Myös ihmisen turmeltuneisuutta kuvataan näillä kuoppametaforilla:

(78) PORTTO ON SYVÄ KUOPPA/HAUTA / AHDAS KAIVO

Snl. 23:27

KR 1938: Sillä portto on *syvä kuoppa*, ja vieras vaimo on *ahdas kaivo*.

KR 1992: Portto on kuin *syvä hauta*, vieras nainen kuin *ahdas kaivo*.

(79) SELKÄRANGATON HURSKAS ON PILAANTUNUT KAIVO

Snl. 25:26

KR 1938: *Kuin sekoitettu lähde ja turmeltu kaivo on vanhurskas, joka horjuu jumalattoman edessä.*

KR 1992: *Kuin liattu lähde ja pilattu kaivo on hurskas, joka taipuu jumalattoman edessä.*

Säiliö voi vuotaa: ihminen vuotaa konkreettisesti muun muassa *verta* (esim. 1. Sam. 26:20), *siementä* (esim. 3. Moos. 15:18) sekä *kyyneliä* (esim. Val. 1:16). Metaforisesti ihminen vuotaa esimerkiksi *maksaa* (80a), *sappea* (80b) ja *sydäntä* (80c, d) tai *sanoja* (80e), *valitusta* (80f) ja *ylistystä* (80g). Seuraavassa on esimerkkejä metaforisesta "vuotamisesta".

(80) Esimerkkejä "säiliön vuotamisesta"

a. Val. 2:11

KR 1938: *Minun silmäni ovat itkusta hiuenneet, minun sisukseni kuohuvat, minun maksani on maahan vuodatettu tyttären, minun kansani, sortumisen tähden.*

KR 1992: *Silmäni riutuvat kyynelistä, sisintäni polttaa tuska.*

Voimani valuvat maahan kansani sortumisen tähden.

b. Job 16:13

KR 1938: *Hän halkaisee munuaiseni säälimättä, vuodattaa maahan minun sappeni.*

KR 1992: *säälimättä hän lävisti munuaiseni ja vuodatti sappeni maahan.*

c. 1. Sam. 1:15

KR 1992: *Minä olen onneton nainen ja vuodatin sydämeni Jumalalle.*

d. Ps. 42:5

KR 1938: *Näitä minä muistelen ja vuodatan sydämeni:*

KR 1992: *Tuskassani minä muistelen, miten*

e. Hes. 21:2

KR 1938: *käännä kasvosi Jerusalemia kohti, vuodata sanasi pyhäköitä vastaan ja ennusta*

KR 1992: *käännä katseesi kohti etelää ja ennusta Juudaa vastaan, julista tuomio metsälle, joka on etelässä*

f. Ps. 142:3

KR 1938: *Minä vuodatan hänen eteensä valitukseni, kerron hänelle ahdistukseni.*

KR 1992: *Hänelle minä kannan huoleni, hänelle kerron, mikä minua painaa.*

g. Ps. 119:171

KR 1938: *Vuodattakoot minun huuleni ylistystä, sillä sinä opetat minulle käskysi.*

KR 1992: *Kummutkoon ylistys huuliltani: sinä opetat minulle määräyksesä.*

Esimerkissä 80a on uusimpaan suomennokseen tehty muutokset *sisukset* > *sisin* ja *maksa* > *voima* (KR 1938 > KR 1992). Sen sijaan Jobin kirjan (80b) *munuaiset* ja *sappi* on säilytetty. (Ks. myös lukua 5.3.) Verbi *vuodattaa* on poistettu esimerkistä 80d ja vaihdettu toiseen esimerkeissä 80e - g: *vuodata sanasi* > *ennusta, vuodatan hänen eteensä valitukseni* > *kannan huoleni hänelle, vuodattakoot huuleni ylistystä* > *kummutkoon ylistys huuliltani*.

Elämän aisti-ilojen nähdään myös "vuotavan säiliöstä":

(81) a. Laul. 7:2 (3)

VKR 1776: Sinun napas on niinkuin ymmyräinen malja, josta ei koskan juoma puutu;
 KR 1938: Sinun povesi on ympyräinen malja, josta sekoviini älköön puuttuko.
 KR 1992: Sylisi on kuun tavoin kaartuva malja - olkoon se täynnä mausteviiniä!

b. Snl. 5:15 - 17

KR 1938: Juo vettä omasta säiliöstäsi, sitä, mikä omasta kaivostasi juoksee.
 Vuotaisivatko sinun lähteesi kadulle, toreille sinun vesiojasi!
 Olkoot ne sinun omasi yksin, älkööt vierasten sinun ohessasi.
 Olkoon sinun lähteesi siunattu, ja iloitse nuoruutesi vaimosta.
 KR 1992: Juo vettä omasta ruukustasi, käytä oman kaivosi raikasta juomaa.
 Miksi antaisit lähteitteesi vuotaa kadulle, purojesi kaupungin toreille?
 Ne pulppuavat yksin sinua varten, vain sinun hyväksesi, eivät muiden.
 Olkoon sinun lähteesi siunattu, iloitse vaimosta, jonka nuorena sait

Esimerkin 81a suomennokset poikkeavat toisistaan. VKR on tässä alkutekstin mukainen, sillä siellä esiintyvä sana *shor* (שׁוֹר) merkitsee 'napaa, napanuoraa' ja 'naparengasta'. Esimerkin 81b alussa näkyy muutos *säiliö* > *ruukku*. Alkutekstissä käytetään tässä sanaa *bor* (בּוֹר), jonka merkitykset sanakirjan mukaan ovat 'kuoppa, kaivo, vesisäiliö'. Uusi suomennos on muuttanut kääntänyt tämän 'suurta säiliötä' tarkoittavan sanan *ruukuksi* ilmeisesti kontekstisyyistä: *ruukku* soveltuu tähän yhteyteen.

Kontrolloimattomat tai pahat puheet ovat säiliön vuotamista. Tästä on esimerkkinä seuraava jae.

(82) Ps 141:3

KR 1938: Herra, pane minun suulleni vartija; vartioitse minun huulteni ovea.
 KR 1992: Herra, aseta vartija suulleni, pane vartio huulteni portille.

Esimerkin 83 säiliömetafora *ihminen on astia* on hävinnyt uusimmasta suomennoksesta. Koko jakeen tyyli on muuttunut ironiseen suuntaan, kun juhlava *verso* on nyt *risu* ja *kaikki pienet astiat* on muutettu *asuun kipot ja kapot*.

- (83) Jes. 22:24
 KR 1938: Hänen varaansa ripustautuu hänen isänsä suvun kaikki paljous, vesat ja versot, kaikki pienet astiat, maljat ja ruukut kaikki.
 KR 1992: Mutta ennen pitkää hänen varassaan riippuu koko suuri suku, niin vesat kuin risutkin, kaikki kipot ja kapot pöytämaljoista alkaen viimeiseen viiniruukkuun saakka

Koska Jumalan hahmo on kuvattu ihmisen kaltaiseksi, on Jumalallakin säiliöminaisuus: Jumala vuodattaa maahan henkeä (Jooel 2:28), sadetta (Hes. 32:26) ja siunasta (Mal. 3:10) mutta myös kiivautta (Val. 4:11) ja vihaa (Jer. 7:20).

4.4 Metonyymiset ilmaukset Vanhan testamentin ruumiinosa-aineistossa

4.4.1 Metonyymiset ruumiinosailmaukset

Tässä luvussa keskityn kuvaamaan sitä, millaisen käsityksen metonyymit tarjoavat jo olemassaolevien suomennosten käänösperiaatteiden eroista ja miten metonyymisten kielikuvien logiikka toimii erilaisissa suomennoksissa.

G. A. Mikre-Selassie (1993) on luetellut Psalmien kirjan metonymiatapauksia RSV:n ja NIV:n käänöksistä artikkelissaan *Metonymy in the Book of Psalms*. Käytän hänen luetteloaan tämän luvun aineiston pohjana. Suuren ryhmän kaikista psalmien metonyymeistä muodostavat ruumiinosien nimet: puhe-elimet *suu*, *kieli* ja *huulet* sekä *käsi*, *silmä* ja *jalka*. Mikre-Selassien ruumiinosaluettelossa ovat myös *sydän* ja *sielu*, mutta jätän ne tästä tarkastelusta pois niiden erikoislaadun takia. Tämä englanninkielisten käänösten pohjalta laadittu luettelo ei kata kaikkia suomalaisissa käänöksissä esiintyviä ruumiinosien nimistä muodostettuja metonyymejä enkä siksi pyri antamaan tarkkoja frekvenssejä. Frekvenssien sijaan esittelen aineistoa muutamilla jakeilla, joista ilmenee dynaamiselle ja idiomaattiselle käänösperiaatteelle tyypillisiä tendenssejä.

Metonyymisesti käytettyinä puhe-elinten nimet *suu*, *kieli*, *huulet* ja *kurkku* voivat psalmeissa tarkoittaa sanoja tai puhetta, joita niillä tuotetaan. Mikre-Selassien mainitsemat 27 metonyymistä kielikuvaa löytyvät kaikki vuoden 1933 psalmikäänöksestä, mutta vuoden 1992 käänöksessä on enää 13 (seuraavassa alleviivatut tapaukset):

suu: Ps. 5: 10; 10: 7; 33: 6; 55: 22; 62: 5; 73: 9; 78: 36; 105: 5; 119: 13;
kieli: Ps. 5: 10; 12: 5; 15: 3; 34: 14; 52: 4; 55: 10; 64: 9; 66: 17; 78: 36; 109: 2; 120: 2 - 3;
huulet: Ps. 12: 3 - 4; 17: 1; 40: 10; 45: 3; 51: 17; 140: 4

Luettelo ei kata aivan kaikkia vuoden 1933 suomalaisesta käännöksestä löytyviä puhe-
 elimen nimistä muodostettujen metonyymien esiintymiä, mutta suhdeluku pitänee kui-
 tenkin paikkansa: edelliseen käännökseen verrattuna nämä metonyymit ovat vähenty-
 neet noin puoleen. Metonyymi on saatettu 1) tulkita ja ilmaista "suorasanaisesti" ilman
 kielikuvaa (esim. 84 a, b), 2) tulkita ja ilmaista uudella kielikuvalla (esim. 85 a - d) tai
 3) jättää pois (esim. 87 a - c). Joskus metonyymi esiintyy 4) uudessa kontekstissa (esim.
 88), jolloin uusi ympäristö muuttaa metonyyminkin sisältöä.

4.4.2 Metonyymin kirjaimellinen tulkinta

Dynaaminen käännös saattaa tulkita kielikuvan kohdekielen yleiskielelle, jos katsotaan,
 että kohdekielinen yleisö ei ymmärrä kielikuvaa. Idiomaattinen käännös yleiskielistää
 kielikuvan myös siinä tapauksessa, että kohdekielestä ei löydy vastaavaa kielikuvaa
 omaperäisenä. Vuoden 1992 psalmikäännöksessä on päädytty metonyymin selittämi-
 seen seuraavankaltaisissa tapauksissa (84a, b).

(84) Metonyymi > kirjaimellinen tulkinta

a. Ps. 55:10

R 1642: Secoita HERra ja turmele heidän *kielens*

VKR 1776: Turmele HERra, ja sekoita heidän *kielensä*;

KR 1938: Sekoita, Herra, tee eripuraiseksi heidän *kielensä*

KR 1992: Herra, saata heidät sekasortoon, sekoita heidän *neuvonpitonsa*.

b. Ps. 120:2, 3

R1642: HERra pelasta minun sielun *walehtelewista suista / ja wääristä kielistä*. Mitä wäärä *kieli*
 taita sinulle tehdä? Ja mitä se taita toimitta?

VKR 1776: HERra, pelasta minun sieluni *walhettelewista suista, ja wääristä kielistä!* Mitä wäärä
kieli taitaa sinulle tehdä? ja mitä se taitaa toimitta?

KR 1938: Herra, pelasta minun sieluni *valheellisista huulista, petollisesta kielestä*. Mitä hän
 sinulle antaa ja mitä siihen vielä lisää, sinä *petollinen kieli?*

KR 1992: Herra, pelasta minut *valehtelijoiden käsistä, varjele heidän petollisilta puheiltaan*.
 Mitä kaikkea Herra sinulle antaakaan, sinä *valehtelija!*

Uudessa käännöksessä on psalmin 55:10 *kieli* muutettu *neuvonpidoksi*. Metonyyminen suhde on uudessa suomennoksessa tulkittu siten, että *kieli* merkitsisi sillä tuotettua neuvottelua. Muitakin tulkintavaihtoehtoja olisi olemassa: esimerkiksi *ajatus* (**sekoita heidän ajatuksensa*) ja *puhe* (**sekoita heidän puheensa*) olisivat mahdollisia.

Kielikuva Psalmissa 120 metonyymi *väärä / petollinen kieli* tarkoittaa itse puhujaa. KR 1992 korvaa kielikuvan substantiivilla *valehtelija*. Muutoksessa ei liene kyse siitä, ettei *petollinen kieli* olisi riittävän ymmärrettävä ilmaus lukijoille, tunnetaanhan meillä fraasi *pahat kielet kertoivat jtkn* (ks. NS s.v. *kieli*). Yksioikoinen *valehtelija* on kuitenkin ilmeisesti ymmärrettävämpi, vaikka kielikuva konnotaatioineen muutoksessa menetetään.

Varsinaisesti seuraavaan ryhmään kuuluu tässä jakeen 2 muutos, jossa metonyymi *huulet* on korvattu metonyymillä *kädet*. Merkitys muuttuu, koska *kädet* ei luonnollisestikaan voi merkitä 'puhetta' kuten *huulet*. Traditionaalisissa suomennoksissa "sielu" pelastetaan puheilta ('puhe' = *suu, huulet, kieli*), mutta uudessa suomennoksessa "minä" pelastetaan teoilta ('teko' = *kädet*) ja varjellaan puheilta. Uusi suomennos rikkoo säkertoperiaatetta vastaan, sillä "valehtelijoiden kädet" ja "petolliset puheet" eivät rinnastu keskenään. Tässä suhteessa entinen suomennos oli loogisempi ja säilytti alkutekstin antamat metonyymit: "pelasta minun sieluni *valheellisista huulista, petollisesta kielestä*".

4.4.3 Metonyymin kääntäminen uudella kielikuvalla

Tekstin kokonaisuus yleensä kärsii kielikuvien yksinomaisista poistoista. Näin ollen dynaamisen ja idiomaattisen kääntämisen periaatteisiin kuuluu etsiä tilalle kohdekielisiä tai kohdekielessä ymmärrettävämpiä kielikuvia. Ratkaisu on ongelmallinen, sillä uusi kuvailmaus ei välttämättä toimi tässä yhteydessä paremmin kuin alkutekstin ehdottama. Tämä näkyy myös uudessa raamatun suomennoksessa, kuten esimerkit 85 a - d osoittavat.

Seuraavan jakeen neljännessä säkeestä, josta edellisten käännösten *kita/kurkku* on poistettu ja vaihdettu metaforiseen ilmaukseen "puheessa väijyy hauta".

(85) Metonyymi > uusi kielikuva

a. Ps. 5:(9), 10

R1642: Sillä heidän *suusans* ei ole mitän totutta

heidän sisällyxens on sydämen kipu

heidän *kitans* on awoin hautaja heidän *kielilläns* he liehacoidzewat.VKR 1776: Sillä heidän *suusansa* ei ole mitän totutta,

heidän sisällyxensä on sydämen kipu;

heidän *kitansa* on awoin hauta,ja heidän *kielillänsä* he liehakoitzewatKR 1938: Sillä heidän *suussa*an ei ole luotettavaa sanaa,

heidän sisimpänsä on turmiota täynnä,

heidän *kurkkunsa* on avoin hauta,*kielellänsä* he liukkaasti liehakoivat.KR 1992: Heidän *sanaansa* ei voi luottaa,

he hautovat tuhoa sydämessään.

Heidän *puheissaan* väijyy avoin hauta,heidän *kielensä* on liukas ja pettävä.

Vuoden 1992 käännöksen *hauta* jää tässä motivoimatta, kun sen paralleeli *kita/kurkku* on poistettu eivätkä *puhe* ja *hauta* rinnastu toisiinsa minkäänlaisen samankaltaisuuden avulla. Pahan puheen vertauskuvana "väijyvä hauta" ei ole muutenkaan erityisen suomalainen kielikuva, vaan esimerkiksi valhetta kuvataan tavallisemmin vangitsevaksi verkoksi (ks. NS s.v. *valhe*). - Vertailu alkutekstiin osoittaa tässäkin sen yleisen ilmiön, että kaikki suomennokset ovat lähtötekstiä pidempiä ja laveampia, sillä heprealainen runous on ytimekästä. Mainituissa jakeissa käännökset tarvitsevat noin kaksi kertaa enemmän sanoja kuin alkuteksti.

Seuraavassa jakeessa (85b) *suuta* verrataan kahden edellisen käännöksen mukaan liukkaaseen/sulavaan voihin. Nyt metonyymi on tulkittu: *puhe* korvaa *suun*, ja säkeen loppuosan kielikuvaksi on vaihdettu "lipevä kuin öljy". Metonyyminen suhde *suu puheen/sanojen sijaan* on tästä hävinnyt.

(85) b. Ps. 55: 22

R 1642: Heidän *suuns* on liuckambi kuin woi

ja pitäwät cuitengin sodan mielesäns

heidän sanans owat silemmät kuin öljy

ja owat cuitengin paljat miecat.

VKR 1776: Heidän *suunsa* on liuckambi kuin woi,

ja sota on heidän sydämesänsä:

heidän sanansa owat silemmät kuin öljy,

ja ne owat paljat miecat.

KR 1938: Hänen *suunsa* on voita sulavampi,

mutta hänellä on sota mielessä;

hänen sanansa owat öljyä lauhkeammat,

mutta owat kuin paljastetut miecat.

KR 1992: Hänen *puheensa* ovat lipeviä kuin öljy,
mutta hänellä on paha mielessä.
Hänen sanansa ovat liukkaita kuin voi
mutta teräviä kuin paljastettu miekka.

Psalmissa 64 puhutaan väärintekijöistä, jotka "teroittavat kielensä kuin miekan, jännittävät nuolekseen myrkyllisen sanan" (jae 4), käyttävät älynsä toisten ihmisten turmioksi (jakeet 6 - 7), mutta yllättyvät, kun Jumala taivaastaan "ampuu heihin nuolensa" (jae 8), ja näin heidän oma pahuutensa nousee heitä itseään vastaan eli *he kompastuvat omiin puheisiinsa* (jae 9). Vanhemmissa suomalaisissa käännöksissä jae 9 on ilmaistu alkutekstin mukaisesti metonyymillä avulla: *heidän oma kielensä langettaa heidät*. Seuraavassa esimerkissä on kahdesta viimeisestä suomennoksesta esillä laajempi konteksti, josta käy ilmi psalmin kielikuvien aihepiiri.

(85) c. Ps. 64:9

R1642: (9) Heidän *oma kielensä* pitää heitä langettaman
että jokainen kuin heidän näke
häväise heitä.

VKR 1776: (9) Heidän *oma kielensä* pitää heitä langettaman;
että jokainen kuin heidän näke, pakenee heitä.

KR 1938:

(3) Kätke minut pahain seuralta,
väärintekijäin riehuvalta joukolta,
(4) jotka hiovat kielensä kuin miekan,
jännittävät jousensa, nuolinaan karvaat sanat,
(5) salaa ampuaksensa nuhteettoman.
He ampuvat häntä äkisti eivätkä kavahda.
(6) He pysyvät lujina pahoissa aikeissaan,
he kehuvat, kuinka he virittävät pauloja,
he sanovat: "Kuka näkee?"
(7) He miettivät vääryyksiä:
"Meillä on juoni valmiiksi mietittynä".
Syvä on miehen sisu ja sydän.
(8) Mutta Jumala ampuu heidät nuolella.
Äkisti kohtaavat heitä iskut.
(9) He joutuvat kompastukseen,
heidän *oma kielensä langettaa heidät*;
kaikki, jotka heidät näkevät,
nyökyttävät ilkkuen päätään.

KR 1992:

(3) Kätke minut pahantekijöiden kiihkolta,
väärintekijöiden juonilta.
(4) He teroittavat kielensä kuin miekan,
jännittävät nuolekseen myrkyllisen sanan,
(5) ja äkkiä he piilopaikastaan ampuvat viatonta,
ampuvat, eivät pelkää.
(6) He kannustavat toinen toistaan pahaan,
he yllyttävät virittämään ansoja,

he sanovat: "Ei sitä kukaan näe."
 (7) He hautovat pahaa ja sanovat:
 "Nyt panemme toimeksi!"
 Tutkimaton on ihmisen sisin ja sydän.
 (8) Jumala ampuu heihin nuolensa,
 ja äkkiä he ovat täynnä haavoja.
 (9) He *kompastuvat omiin puheisiinsa*.
 Jokainen, joka heidät näkee, pudistaa päätään.

Kielikuvat liittyvät saalistamiseen. Psalmin alussa (jake 4) rinnastetaan *kieli* ja *miekka*. *Kieli* on siis tässä psalmissa "ase". Tähän liittyy myös jakeen 9 metonyymi, joka on uudesta käännöksestä poistettu: *heidän oma kielensä langettaa heidät*. Jaetta 9 tarkasteltaessa voi huomata, kuinka suomennokset ovat riippuvaisia edeltäjistään ja käännösvastineista muodostuu selvä jatkumo. Vanhoissa suomennoksissa (1642 ja 1776) jakeen alku on lyhyempi kuin vuoden 1938 suomennoksessa, jossa alkuun on lisätty johdattelva selitys *he joutuvat kompastukseen*. Ratkaisusta voidaan päätellä, että kielikuvaa on oudoksuttu jo vuosisadan alun komiteassa mutta se on kuitenkin haluttu säilyttää pienen lisäyksen turvin. Uusin suomennos on taas lyhentänyt ilmausta, ja se on ottanut edellisestä käännöksestä *kompastua*-verbin. Uuden suomennoksen mukailema ilmaus *kompastua puheessa* on suomen kielessä tuttu kuvailmaus, samoin kuin *kompastua valheisiin* (ks. NS s.v. *kompastua*). Samantapainen, vaikka suorasanaisempi, on Jussi Aron ratkaisu Psalmit nykysuomeksi -käännöksessä (PsN 1973): "Heidän omat suunnitelmansa kääntyvät heitä vastaan." Näistä ratkaisuista on metonyymi hävitetty, ja uusi vastine on metaforinen.

Tähän ryhmään kuuluu myös edellä (luvussa 4.4.2) esitetty psalmi 120:2, jossa metonyymi (*valheelliset huulet*) oli vaihdettu metonyymiin (*valehtelijan kädet*).

Metonyymisesti käytettynä *käsi* merkitsee usein kädellä tehtyä tekoa, henkilön voimaa tai henkilöä itseään. Metonyyminen suhde on siis *käsi teon sijaan, käsi fyysisen tai psyykkisen voiman sijaan* ja synekdokeetyyppi *käsi henkilön sijaan* (vrt. *osa kokonaisuuden sijaan*). Alla on lueteltu joukko psalminkohtia, joissa esiintyy metonyyminen *käsi*. Jae-esimerkit ovat uusimmasta suomennoksesta (KR 1992).

10:12	Riennä avuksi, Herra! / Jumala, kohota <i>kättesi!</i>
17:14	Vapauta minut <i>kädelläsi</i> , Herra, / pahojen ihmisten vallasta
21:9	Sinun <i>oikea kätesi</i> tavoittaa kaikki vihollisesi, Herra, / sinä saat kiinni vastustajasi
32:4	Öin ja päivin <i>kättesi</i> painoi minua raskaana
37:33	(ks. alla)
76:6	heidän <i>kätensä</i> eivät totelleet heitä
78:42	He eivät muistaneet hänen väkevää <i>kättään</i> , / eivät päivää, jona hän vapautti heidät

82:4	Pelastakaa heikot ja vähäväkiset, / vapauttakaa heidät sortajien käsistä.
88:6	Minä virun kuin kaatuneet haudoissaan / - nuo, joita sinä et enää muista, / joita <i>kättesi</i> ei enää auta.
89:14	Käsivartesi on voimaa täynnä, / <i>kättesi</i> on voittoisa ja väkevä
89:22	Minun voimani vahvistaa häntä / ja <i>kätteni</i> on hänen tukenaan
89:26	(25: minun avullani kohoaa hänen mahtinsa sarvi.) 26: Hänen <i>kätensä</i> ulottuu läntiseen mereen, / hänen <i>oikea kätensä</i> Eufratvirtaan saakka.
97:10	Herra on omiensa turva, / hän pelastaa heidät pahojen käsistä
106:41	Hän antoi sen vieraiden kansojen <i>käsiin</i> , / vihamiesten orjuuteen.
109:27	Tulkoot he tuntemaan sinun <i>kättesi</i> voiman, / saakoot tietää, että sinä, Herra, autat.
140:5	Herra, suojele minua, / älä anna minun joutua jumalattomien <i>käsiin</i> .

Uudessa psalmisuomennoksessa metonyyminen kielikuva on siis säilytetty kaikissa näissä tapauksissa lukuun ottamatta yhtä poikkeusta (37:33, ks. esimerkkiä 85d), jossa pronominiinien tarkoitteita on täsmennetty ja metonyyminen *jättää jonkun käsiin* on samassa vaihdettu abstraktimpaan kielikuvaan *jättää jonkun armoille*. Sama ilmaus on kuitenkin säilytetty jakeessa 140:5 (ks. yllä), ja samantyyppinen ilmaus esiintyy myös jakeessa 82:4 (*vapauttakaa heidät sortajien käsistä*, ks. yllä).

(85) d. Ps. 37:33

R 1642: Mutta ei HERra jätä händä *hänen käsijns* / ja ei duomidze händä / cosca hän duomitan.
VKR 1776: Mutta ei HERra jätä händä *hänen käsiinsä*, ja ei duomitze händä, koska hän duomitan.
KR 1938: Mutta Herra ei jätä häntä *hänen käsiinsä* eikä tuomitse häntä syylliseksi, kun hänen asiansa on oikeudessa.
KR 1992: Herra ei jätä omaansa *jumalattoman armoille* vaan osoittaa hänet syyttömäksi oikeuden edessä.

Psalmessa 74:3 alkuteksti käyttää harvinaista sanaa דָּבַע , jolla on sanakirjan mukaan useita merkityksiä, ja niistä 'jalka, jalanjälki, askel' esiintyvät kuvakielessä. Vuosien 1938 ja 1992 suomennokset käyttävät tässä sanaa *askel*. Tämäkin käännösvastine on metonyyminen. Vanhoissa käännöksissä (1642, 1776) jakeen alku on täysin erilainen kuin uudemmissa käännöksissä.

(86) Kontekstimuutos

Ps. 74:3
R 1642: Talla heitä *jalgoillas* / ja sysä juuri pohjaan / vihollinen on raiskannut kaikki' Pyhäs.
VKR 1776: Talla heitä *jalwoillas*, ja sysä heitä ijäiseen hävityxeen: vihollinen on raiskannut kaikki Pyhästä.
KR 1938: Ohjaa *askeleesi* ikuisille raunioille. Vihollinen on raiskannut kaiken pyhäkössä.
KR 1992: Suuntaa *askeleesi* lohduttomille raunioille: vihollinen on raiskannut kaiken pyhäkösäsi.

4.4.4 Metonyymin poisto ilman uutta vastinetta

Metonyymi voidaan käännöstekstissä katsoa epäinformatiiviseksi tai vierasvaikutteiseksi lisäksi ja jättää sen vuoksi pois. Psalmien suomennoksissa osa tämänkaltaisista tapauksista on metonymian ja normaalityylin rajamailla olevia ilmauksia. Psalmissa 78:36 VKR:n ilmausta *puhua suullaan* tuskin voidaan laskea metonyymiksi, kun taas *pettää suullaan* (KR 1938) on jo selvä metonyymi; samoin *luetella/julistaa huulillaan* (Ps. 119:13) on epäselvä metonyymi. Selvempiä tapauksia ovat *suun oikeus* (87a) ja *panetella kielellään* (87b).

(87) Metonyymin poisto

a. Ps. 119:13

R1642: Minä luettelen *huulillani* caicki sinun *suus* oikeudet.

VKR 1776: Minä luettelen *huulillani*, kaikki sinun *suus* oikeudet.

KR 1938: *Huulillani* minä julistan kaikki sinun *suusi* oikeudet.

KR 1992: Minä julistan ihmisille kaikki sinun *päätöksesi*

Ilmauksen *suun oikeus* muuttaminen substantiiviksi *päätös* on toisaalta myös metonyymin kirjaimellista tulkintaa, jota olen käsitellyt aiemmin (luvussa 4.4.2).

(87) b. Ps. 15:3

R1642: Joka ei *kielelläns* panettele / eikä lähimmäisensä mitän paha tee / ja ei häväise lähimmäistensä.

VKR 1776: Joka ei *kielellänsä* panettele

KR 1938: joka ei panettele *kielellänsä*

KR 1992: Se, joka ei panettele

Seuraavasta jakeesta on poistettu metonyymit *jalka* ja *käsi*.

(87) c. Ps. 36:12

R 1642: Älä salli minua tallattaa *coreilda* / ja *jumalattoman käsi* älkön minua cukistaco.

VKR 1776: Älä salli minua tallattaa *ylpeildä*; ja *jumalattomain käsi* älkön minua kukistako.

KR 1938: Älköön *ylpeyden jalka* minua tallatko, älköönkä *jumalattomain käsi* minua karkoittako.

KR 1992: Älä anna *ylpeän* minua tallata äläkä *pahan* karkoittaa minua kodistani.

Tämäntyyppisissä supistuksissa teksti on tiivistynyt. Dynaamisen käännösoperiaatteen mukaan tällainen tiivistys on oikeutettu, jos informaatio - tai nidalaisittain tekstin *sanoma* - välittyy edelleen samanlaisena. Kognitiivisen näkemyksen mukaan sekä kirjaimellinen että kuvallinen merkitys ovat kielikuvan "oikeita" merkityksiä, ja sen varsinainen merkitys on kirjaimellisen ja kuvallisen merkityksen välinen suhde. Metonyym-

minen ilmaus on siis informaatiota sellaisenaan ja siten myös sanoman osa. Kielikuvaa ei voi tiivistää tekstistä pois hävittämättä samalla kielikuvan ja kirjaimellisen merkityksen välistä suhdetta. Näiden kahden tason väliseen vuorovaikutukseen sisältyy ilmauksen varsinainen merkitys.

4.4.5 Uusi konteksti

Tavallinen kielikuvien muutosten syy uudessa raamatunsuomennoksessa on kontekstin laajempi muokkaus dynaamisen tai idiomaattisen käännösperiaatteen mukaiseksi. Näitä kontekstimuutostapauksia on runsaasti, koska uusien suomennosten ei ole samalla tavalla rakennettu entisten suomennosten aineksista kuin aiemmat suomennokset olivat. Koko käännös on laadittu uudelleen alkutekstistä. Otan tästä yhden esimerkin ja pyrin sen avulla selvittämään, kuinka idiomaattinen käännösprosessi tapahtuu.

Psalmi 19 kuului vuonna 1973 aloittaneen raamatunkäännöskomitean ensimmäisten käännösehdotusten joukkoon. Psalmin rakenne on kolmiosainen: ensimmäisessä osassa (jakeet 2 - 7) kuvataan auringon suvereenia kulkua radallaan, toisessa (jakeet 8 - 11) Herran lain suuruutta ja kolmannessa (jakeet 12 - 15) ihmisen vajavaisuutta. Jumala on asettanut sekä auringon että lain omiin tehtäviinsä, ja ihminen on pieni näiden luonnonlakien rinnalla. Tämä psalmi kuuluu siteeratuimpiin psalmeihin kenties juuri kiteytyneen ja selkeän rakenteensa ansiosta. Tarkastelen seuraavaksi yhtä tämän psalmin jaetta idiomaattisen käännösprosessin selvittämiseksi.

Silmä merkitsee psalmeissa ihmisen 'mieltä' tai 'ymmärrystä'. Psalmissa 19 on säilytetty metonyymi *silmä*, mutta se on sijoitettu erilaiseen kontekstiin ja samalla jakeen kaksitulkintaisuus on poistettu.

- (88) Ps. 19:9
 R 1642 (jakeet 10 ja 11): HERran käskyt ovat oikeat / ja ilahuttavat sydämet. // HERran käskyt ovat kirakat / ja *walistawat silmät*.
 VKR 1776: HERran käskyt ovat oikeat, ja ilahuttavat sydämet: HERran käskyt ovat kirakat, ja *walistawat silmät*.
 KR 1938: Herran asetukset ovat oikeat, ne ilahuttavat sydämen. Herran käskyt ovat selkeät, ne *valaisevat silmät*.
 KR 1992: Herran käskyt ovat oikeat, ne ilahuttavat sydämen. Herran määräykset ovat kirakkaat, ne *avaavat silmäni näkemään*.

Tuloksesta voi päätellä, että käänösprosessi on ollut idiomaattisen käänösperiaatteen mukainen. Ensin kysytään, mikä on kyseisen kielikuvan merkitys. "*Herran käskyt - - valaisevat silmät*" merkitsee tämän tulkinnan mukaan 'Herran käskyt auttavat ymmärtämään'. Sen jälkeen etsitään merkitykselle kohdekieleen ja kontekstiin sopiva asu, jossa hyödynnetään alkutekstin käyttämää kielikuvaa mikäli sen voi kohdekielessä ymmärtää. Tässä tapauksessa alkuperäinen *silmät*-metonyymi on säilytetty, mutta se on siirretty toiseen yhteyteen: "*Herran määräykset - - avaavat silmäni näkemään*". *Avata silmät* on kohdekielessä eli suomessa tuttu kielikuva, joten se on otettu tässä uutena mukaan. Myöskään valon ja valaisemisen ajatusta ei ole hävitetty jakeesta, vaan edelliseen säkeeseen on siirretty valoa kuvaava adjektiivi *kirkas*: *Herran määräykset ovat kirkaat*. Tämä muutos on paluuta *Biblian* (1642) ja *VKR:n* (1776) traditioon.

Idiomaattisen käänöksen lopputulos on selkeä, joskin se rajaa pois osan assosiaatiomahdollisuuksista. Tulkinta ei jätä tilaa *ilon* ja *valon* (*ilahduttaa sydän - valaista silmät*) assosiaatiolle, joka muuten sopisi psalmin teemaan. Säekerto on tässä rikkoutunut, sillä alkutekstin säekertoperiaatteen mukaan tämä tulkinta näyttäisi myös odotuksenmukaiselta. Jussi Aron käänöksessä ajatus ilmaistaan näin (PsN 1973): "Herran määräykset ovat oikeat, ne ilahduttavat sydämen, Herran käsky on selkeä, se saa silmän näkemään kirkaasti."

4.4.6 Kognitiivinen näkökulma metonyymien kääntämiseen

Olen tässä luvussa käsitellyt joitakin metonyymien muutostapauksia, joita on tehty uuteen psalmisuomennokseen. Metonyymejä on siis tulkittu kirjaimellisesti, käännetty uudella kielikuvalla, poistettu kokonaan tai sijoitettu uuteen kontekstiin. Tarkastelen vielä kognitiivisen kielentutkimuksen näkökulmasta näiden muutosten perusteita.

Metonyymien muuttaminen tai poistaminen muuttaa väistämättä ihmisen hahmotusprosessia ja vaikuttaa siten olennaisella tavalla asian ymmärtämiseen. Kognitiivisen kielentutkimuksen näkökulmasta katsottuna metonyymien vaihtaminen metaforaksi merkitsee lukijan hahmotusprosessin muuttumista assosioivasta analogiseksi. Tällainen muutos on näkyvissä esimerkeissä 85b ja 85c. Synekdokeen eli *osa kokonaisuuden sijaan* -metonyymien korvaaminen kirjaimellisella vastineella puolestaan merkitsee fokuk-

sen muutosta. Synekdokeen luoja viestii asiaansa antamalla kielikuvassa valmiiksi sen keskeisen aspektin, johon kokonaisuudessa on kiinnitettävä päähuomio (ks. Lakoff - Johnson 1980: 36). Jos viestiä muutetaan siten, että *osa kokonaisuuden sijaan* -ilmaus muutetaan ilmaukseksi, jossa kokonaisuus paljastetaan sellaisenaan, jää viestistä puuttamaan alkuperäisen lähettäjän antama fokus. Näin on käynyt esimerkiksi ilmauksissa *ylpeä* ja *ylpeyden jalka* (esim. 87c).

Huomionarvoista on myös se, että metaforat ja metonyymit liittyvät koherenteiksi kokonaisuuksiksi, ja siksi muutokset rikkovat enemmän kuin vain yhden kielikuvan. Psalmien ominaislaatuun kuuluu tietynlaisen kielikuvaston luominen. Tavallisesti yhden psalmin kielikuvat nousevat samasta aihepiiristä ja selittävät siksi toisiaan. Silloin kun teksti itse sisältää kuvien tulkintaan tarvittavat vihjeet, ei ole kääntäjän tehtävä selittää kuvia abstrakteilla ja tulkitsevilla sananvalinnoilla. Runokielen intuitiivinen logiikka kärsii, jos toisaalla psalmissa kielikuva selitetään tai vaihdetaan toiseen ja toisaalla säilytetään (ks. esim. 85a, c). Metonymian väheneminen poistaa osaltaan psalmien kielen konkreettisuutta. Kielen abstraktistuminen näyttää olleen psalmien uuden suomenoksen yleinen tendenssi, joka käy ilmi muitakin kuin metonyymisiä kielikuvia tarkasteltaessa (ks. Kela 1991: 35 - 39). Abstraktistumista ei voitane pitää runokielessä suotavana suuntauksena, vaikka esittämäni esimerkit osoittavatkin muutosten olleen ennen muuta nykykielistäviä ja selventämistarkoituksessa tehtyjä.

Lähtökielen kielikuvalle sopivan ”dynaamisen” tai ”idiomaattisen” käännösvastineen valinta jää aina kääntäjän tulkinnan varaan. Dynaamisen vastaavuuden periaate ei pakota kääntäjää suuntaan eikä toiseen: ainakin myöhemmissä julkaisuissaan Nida (1981: 74) on sitä mieltä, että kielikuva on pyrittävä säilyttämään aina kun se suinkin on kohdekielen kannalta ymmärrettävissä. Käännetty runo ei saa olla niin selittävä, että se muistuttaa enemmän kohdekielen proosaa kuin lyriikkaa (Nida - Reyburn 1981: 40). Toisaalta Nida on aiemmin korostanut vahvasti sitä, että ilmauksia on voitava sovitella kulttuuriympäristöön paremmin istuviksi. Idiomaattisen periaatteen luojat ovat kuitenkin radikaalilla kannalla. Heidän mukaansa kohdekielelle outo kuvailmaus ei ole käännöksessä hyväksyttävä, jollei kyseessä ole symbolin kaltainen temaattinen rakenne (Beekman - Callow 1988: 144).

Idiomaattisen käännöspanaattien taipumus tulkita kielikuvien ”merkitys” suorasanaisesti näyttää perustuvan Lakoffin ja Johnsonin (1980: 191) esittämään objekti-

vismin myyttiin ja subjektivismiin pelkoon. (Tätä olen käsitellyt tarkemmin luvussa 3.4.) Kognitiivisen ajattelun mukaan muoto on osa merkitystä, eikä siksi ole mahdollista välittää kielikuvan informaatiota muuten kuin kielikuvan kautta. Tämä periaate ei tietenkään vielä ratkaise kielikuvien kääntämiseen liittyviä käytännön käännöstyön ongelmia, jotka aiheutuvat kulttuurikontekstien erilaisuudesta. Kognitiivinen lähestymistapa ei tarjoa näennäisratkaisua kielikuvien kääntämisen monimutkaisiin ongelmiin, mutta on selvää, että se antaa elintilaa rosoisillekin kielikuville.

5 HEPREAN PUOLIPREPOSITIOT - LÄHTÖKIELEN KIELIOPILLISTUMASTA KOHDEKIELEN KÄÄNNÖSLAINAKIELIKUVAKSI

Tässä luvussa keskityn yhteen Vanhan testamentin kääntämisen erityisongelmaan, heprean **puoliprepositioihin**. Seemiläisten kielten puoliprepositiot ovat kieliopillistuneita ruumiinosien nimiä. Samantyyppisiä kieliopillistuneita ruumiinosailmauksia on suomen kielen adpositioiden (pre- ja postpositiot) joukossa runsaasti. Puoliprepositioiden kieliopillistumisen aste on jossain määrin epäselvä, ja traditionaaliset käännökset ovatkin kääntäneet puoliprepositioita usein formaalin tarkasti. Näin ollen lähtökielen puoliprepositio vaihtaa käännöksessä kategoriaan: siitä tulee kielikuva. Ongelma sivuaa kieliopillistumisilmiötä mutta kuuluu kokonaisuutena käännöslainojen problematiikkaan. Käsitelen aihetta kahden tyyppiesimerkin (*kasvojen edessä, silmien edessä*) avulla.

5.1 Heprea käännöslainojen lähteenä

Raamatunsuomennokset ovat pitäneet kieliyhteisöämme jatkuvassa kirjallisessa kieli-kontaktissa klassisen kreikan ja heprean kanssa jo noin neljäsataa vuotta. Suomennoksissa ja niiden kautta uskonnollisessa kielenkäytössä on aina ollut vaikutteita Raamatun alkukielistä: esimerkiksi hepreasta on kieleemme siirtynyt useita elinvoimaisia kielikuvia. Heprean ja kreikan vaikutteita kielessä on alettu niiden esiintymisyhteyden vuoksi pitää erityisenä "uskonnollisena tyylinä". Lähempi tarkastelu osoittaa kuitenkin, että uskonnollisiksi mielletty kielen piirteet saattavatkin olla käännöskielisyyksiä. Koska seemiläistä vaikutusta ei ole tullut suomen kieleen muualta kuin raamatunkielen kautta, on vaikea pitää erillään hepraismit ja uskonnollinen tyyli.

Raamatunsuomennokset on Agricolasta uusimpaan suomennokseen asti käännetty Raamatun alkukielistä, vaikkakin erityisesti ruotsin- ja saksankielisillä käännöksillä on ollut käännösratkaisuihin merkittävä vaikutus. Näin esimerkiksi ruotsinmukaisuuksia on ollut etenkin ensimmäisissä raamatunsuomennoksissa runsaasti. Osa uskonnollisen kielenkäytön erityispiirteistä juontuu kuitenkin alkukielistä saakka. Niillä saattaa olla vastineensa muissa eurooppalaisissa raamatunkäännöksissä, mutta koska suomentajat ovat olleet myös alkukielten taitajia, voidaan tällaisten ilmausten katsoa tulleen

kieleemme muunkielisten käännosten ratkaisusta huolimatta. Martti Rapola (1968: 117) on todennut Agricolan teksteistä selvää latinan tai kreikan vaikutusta. Osa ruotsalaisuuksina pidetyistä Agricolan sanaston käännoislainoista on omaksuttu latinasta ja kreikasta. Tällaisia ovat esimerkiksi prefiksiverbit, kuten *alasastua* (ks. esim. Häkkinen 1994: 488). Myös Lauri Hakulinen (1969) on etsinyt suomen sanaston käännoislainojen alkulähteitä klassisesta kreikasta ja latinasta saakka. Klassisen heprean osuutta käännoislainojen lähteenä ei sen sijaan ole selvitetty. Tämä luku käsittelee yhtä hepreasta peräisin olevaa käännoislainatyyppiä.

5.2 Heprean puoliprepositiot ja niitä vastaava ilmiö suomen kielessä

Heprean kielen puoliprepositioilmausten käännoksissä lähtökielen kieliopillistuma on saatettu kääntää kielikuvan avulla sanatarkasti kohdekieleen. Seemiläisissä kielissä tavalliset puoliprepositiot ovat preposition ja yleensä ruumiinosaa merkitsevän substantiivin yhteenliittymiä, joiden funktio on sama kuin preposition ja merkityskin on likimain sama kuin pelkän preposition. Puoliprepositiot eivät kuitenkaan ole suoraan korvattavissa pelkillä prepositioilla, koska niillä on oma tehtävänsä ilmausten konkreettistamisessa ja selventämisessä, ja toisinaan ne toimivat perifrastisina kiertoilmauksina prepositioiden sijaan. (Sollamo 1979: 1, 2.)

Termin *Halbpräposition* on luonut Brockelmann 1913 (ks. mt.), ja suomalaisten Vanhan testamentin tutkijoiden käyttöön se on tullut Raija Sollamon väitöskirjasta *Renderings of Hebrew Semiprepositions in the Septuagint* (1979). Suomenkieliseen käyttöön on vakiintunut suora käänno, **puoliprepositio**. Monissa arvostetuissa Vanhan testamentin kieliopissa ei kuitenkaan käytetä tätä termiä. Näissä puoliprepositiot on joko mainittu prepositioiden joukossa tai lisätty prepositioita käsittelevän osuuden loppuun huomionarvoisina yksittäistapauksina (ks. Blau 1993: 78 - 81; Engnell 1987: 76 - 78; Gesenius 1976: 297 - 305; Joüon - Muraoka 1991: 482 - 492).

Hepreassa on mahdollista muodostaa puoliprepositio ainakin seuraavista ruumiinosasanoista: *kasvot, silmä, käsi, suu, sisin, pää, huuli, sydän ja jalka*. Puoliprepositiorakenteen vartalona on taivutusvartaloinen eli *status constructus* -muotoinen substantiivi ja etuliitteenä prepositio. Rakenteen substantiiviosa on menettänyt ainakin osittain

itsenäisen denotaationsa, ja se lähinnä määrittää etuliitteenään esiintyvän preposition merkitystä. Esimerkiksi prepositiosta *l* (ל) ja substantiivista *pnjm* (פנים) 'kasvot' saadaan puoliprepositio *lfnj* (לפני), yl. 'eteen, edessä'. On huomattava, että näitä samoja substantiiveja voidaan käyttää denotaatioidensa mukaisesti prepositioiden kanssa, mutta tällaiset tapaukset ovat selkeästi erotettavissa puoliprepositioista. (Ks. esim. Sollamo 1979: 1, 2 ja Blau 1993: 78 - 81.)

Ruumiinosan nimen liittyminen affiksiin ei ole universaalisti ottaen mitenkään eriskummallista. Ruumiinosten nimet ovat kielten vanhinta ainesta, ja niiden kieliopillistuminen adverbeiksi, adpositioiksi tai (agglutinoivissa kielissä) affikseiksi on eri kielissä tunnettu ilmiö. Itämerensuomalaisista kielistä löytyy tästä runsaasti esimerkkejä.

Inga Suoniemi-Taipale (1996: 198 - 202) on koonnut itämerensuomalaisissa kielissä esiintyviä ruumiinosten nimistä muodostettuja partikkeleita. Hän on ryhmitellyt keskeisistä sanakirjoista kokoamansa aineiston ilmausten merkityksen ja käytön mukaan: partikkelit voivat ilmaista asentoa (*jaloillaan*), asemaa ja paikkaa (*kasvokkain, käsikkäin*), paikkaa, kohtaa tai suuntaa (*päin, päällitse*), tapaa tai välinettä (*käsin, sydämellisesti*), tilaa tai mielentilaa (*päissään* 'humalassa', *sydän kurkussa* 'peloissaan'), määrää (*kourallisittain*), aikaa (*käsillä* 'kohta, menossa, parhaillaan', *päästä* 'kuluttua, perästä') sekä alkuperää (*peräisin*). Partikkeleita on muodostettu lähes kaikista ruumiinosten nimityksistä. Suoniemi-Taipaleen mukaan nämä partikkelit eivät näytä semanttisesti olevan kiinteästi sidoksissa kantasanansa laatuun, vaan ruumiinosaa on käytetty hahmotuksen kiintopisteenä.

Itämerensuomalaisten kielten ruumiinosten nimien kieliopillistumisprosessia on analysoinut Krista Ojutkangas (esim. 1999: 67 - 85). Esimerkiksi *käsi*-sanon kieliopillistumisen aste vaihtelee lähisukukielissä: virossa *käsi* on kieliopillistuneempi kuin suomessa. Sisäpaikallissijamuotojen (vir. *käes, käest, kätte*) merkitys on laajentunut lokaalisesta possessiiviseen niin, että lokaalinen merkitys on käynyt possessiivista harvinaisemmaksi. Suomessakin 'hallussapidon' merkitys on mahdollinen (*käsissä*), mutta merkityksen ala on rajoitetumpi kuin virossa. (Ojutkangas 1999: 75, 78, 79, 83.)

Suomen kielen ruumiinosapartikkeleissa esiintyy useita postpositioita - kuten *kourissa* 'armoilla', *päällitse, päässä, päälle, päällä, päästä* 'kuluttua', *rinnalla* - joissa vartalona on ruumiinosa nimi ja joiden funktio on sama kuin indoeurooppalaisten kielten prepositioiden. Nämä muistuttavat muodostustavaltaan heprean puolipre-

positioita, koska molemmissa on siis vartalona ruumiinosan nimi ja syntaktinen asema näkyy affiksista. Suomen kielessäkin tällaisen postposition merkitys voi olla likimain sama kuin pelkän sijapäätteen (*pöydällä*), mutta ilmausta voidaan tarkentaa käyttämällä postpositiorakennetta (*pöydän päällä*). Ruumiinosan nimen sisältyminen adpositioon on kielille yhteinen, universaali piirre, joka liittyy ihmiselle ominaiseen kehokeskeiseen tapaan hahmottaa ympäröivää todellisuutta.

Heprean kielessä kaikki nykyiset prepositiot ovat alun perin olleet substantiiveja (Gesenius 1976: 297), joita on aluksi käytetty adverbien tavoin ja myöhemmin prepositioina substantiivin yhteydessä. Osa näistä vanhoista substantiiveista on ruumiinosien nimiä. Esimerkiksi substantiivi *'hr* (חַרְסָה), alk. 'selkä, perä', on saanut ensin adverbiaalisen merkityksen: lokaalisen 'perässä, takana' (89a) sekä temporaalisen 'sitten, myöhemmin' (89b). Sitten *'hr* muuttui prepositioksi 'jkn perässä, jkn takana, jkn jälkeen', ja se esiintyy sekä lokaalisena (89c) että temporaalisena (89d). (Joüon - Muraoka 1991: 336.) Merkityksessä '(ihmisen) selkä' käytetään sekä BHS:ssa että nykyhepreassa toista substantiivia (*gw*), ja *'hr* esiintyy partikkelikäytön lisäksi 'takamusta, pakaroita' (*'hrjm*) tai yleensä 'takaosaa' (*'hrj*) ilmaisevana substantiivina.

(89) Heprean *'hr* (חַרְסָה) adverbina ja prepositiona

a. 1. Moos. 22:13

BHS (lokaalinen adverbi):* Ja nosti Abraham silmänsä ja katsoi - ja kas, oinas *takana* (oli) - kertunut tiheikköön sarvistaan.

KR 1938: Niin Abraham nosti silmänsä ja huomasi *takanansa* oinaan, joka oli sarvistaan - kertunut pensaikkoon.

KR 1992: Ja kun Abraham katsoi ympärilleen, hän huomasi oinaan, joka oli sarvistaan - kertunut pensaikkoon.¹⁰

b. 1. Moos. 18:5

BHS (temporaalinen adverbi):* Ja otan palan leipää, virkistäkää sielunne, *sitten* - -

KR 1938: Minä tuon palasen leipää virkistääkseenne itseänne, *ennenkuin* jatkatte matkaanne, - -

KR 1992: Minä haen hiukan syötävää, niin että voitte virkistäytyä *ennen kuin* jatkatte matkaanne.

c. 1. Moos. 37:17

BHS (lokaalinen prepositio):* Ja lähti Joosef *perässä* veljiensä ja löysi heidät Dotanista.

KR 1938: Niin Joosef meni veljiensä *jäljissä* ja löysi heidät Dootanista.

KR 1992: Niin Joosef lähti veljiensä *perään* ja löysi heidät Dotanista.

d. 1. Moos. 15:1

BHS (temporaalinen prepositio):* *Jälkeen* näiden asioiden tuli sana Herran Abramille näyssä näin: - -

KR 1938: Näiden tapausten *jälkeen* tuli Abramille näyssä tämä Herran sana: - -

KR 1992: Näiden tapausten *jälkeen* tuli Abramille näyssä tämä Herran sana: - -

¹⁰ Tämä suomennos perustuu erilaiseen lukutapaan, jossa luetaan חַרְסָה 'yksi, eräs' pro חַרְסָה 'takana'.

Samankaltainen ilmiö on suomenkin kielihistoriasta tuttu: adpositiot ovat kaikki alkuaan joko nomini- tai verbiparadigmoihin kuuluneita taivutusmuotoja, jolleivät ne ole lainasanoja. Erityisesti konjunktiot ovat nuorta alkuperää. (Itkonen 1966: 230; Hakulinen 1979: 73, 74.) Mainittua heprean esimerkkiä muistuttaa suomen *taka-*nominivartalon latiivimuoto *taas*, jonka merkitys alkuaan on ollut 'takaperin' (vrt. puhekielen *eestaas* 'edestakaisin') ja josta on kehittynyt temporaaliadverbi ja adversatiivikonjunktio (Hakulinen 1979: 414). Semanttisesti vielä enemmän heprean esimerkkiä muistuttaa suomen *perä*-substantiivin kehitys postpositioksi, jota voidaan käyttää lokaalisesti (*kulkea jonkun perässä*), temporaaalisesti (*jonkin ajan perästä* 'kuluttua', *heti sen perään* 'jälkeen') ja alkuperää kuvaamaan (*olla peräisin jostakin*). - Unkarin kielessä taas on esimerkki siitä, kuinka sijapäätteen voi johtua ruumiinosan nimestä: unkarin ilatiivin päätte *ba/be* on nimittäin kehittynyt postpositiosta *bele, belé* 'sisään', joka taas on sanan *bél* 'suoli, sisälmykset' latiivimuoto (Itkonen 1966: 294).

Olen edellä verrannut suomen ja heprean kehokeskeisiä suunnanilmauksia. Näiden kahdesta sekä geneettisesti että tyypologisesti toisilleen kaukaisesta kielikunnasta otetut esimerkit kuvaavat yhtä universaalisti tyypillistä adverbien syntytapaa ja ihmiselle tyypillistä hahmotusprosessia. Universaaliudesta kertoo myös se, että itämeren-suomalaisten kielten ruumiinosan nimeen pohjautuvat adpositiot ovat varsin eri-ikäisiä eivätkä jonkin tietyn ajanjakson tuotteita (Suoniemi-Taipale 1996: 202). Kehokeskeinen tapa hahmottaa maailmaa on universaali ja ajaton. Tämä näkyy myös ruumiinosien nimien metaforisesta käytöstä (esimerkiksi *neulansilmä*).

5.3 Puoliprepositioiden suomentaminen

Raamatunsuomennoksissa heprean puoliprepositioita on toisinaan käännetty substantiiviksi ja postpositioksi (kuten *kasvojen edessä/edestä/eteen*). Näin on saatu aikaan kielikuva, vaikka kyseessä oikeastaan olisi suuntaa ilmaiseva partikkeli (*edessä/edestä/eteen*). Puolipreposition luonteeseen kuuluu, että sen substantiiviosa on menettänyt kokonaan tai osaksi tavallisen merkityksensä (Sollamo 1979: 1).

Raja kielikuvina käytettyjen nominien ja adpositioiden välillä ei ole suomen kielessäkään välttämättä syntaktinen, ja siksi sitä voi olla vaikea havaita. Esimerkiksi suomen *myrskyn kourissa* on syntaktisesti samankaltainen ilmaus kuin *pöydän päällä*, mutta natiivi kielenpuhujia pitää ensinmainittua ilman muuta kielikuvamaisempana kuin jälkimmäistä, jota tuskin hahmotetaan kuvailmaukseksi lainkaan. Ensimmäisessä on vielä havaittavissa personifikaatio (*myrskyn kourat*), ja ilmaus menettäisi affektia huomattavasti, jos se korvattaisiin pelkällä sijapääteellä (*myrskyssä*). Jälkimmäinen puolestaan on kliseytynyt partikkeli-ilmaus, johon ei sisälly elävää kielikuvaa (**pöydän pää*). Se voitaisiin joissakin konteksteissa ilman suurta menetystä korvata sijapääteellä (*pöydällä*). Esimerkiksi lauseet *kirja on pöydällä* ja *kirja on pöydän päällä* ovat usein korvattavissa toisillaan, vaikka lauseilla onkin fokusero.

Minna Jaakola on kuvannut suomen adpositioiden luokan rajoja ja kieliopillistumista (1997: 121 - 156). Hänkin toteaa adpositioiden luokan rajojen suhteessa nomineihin ja adverbeihin olevan sumeat. Esimerkiksi *jalka* on prototyyppinen substantiivi, mutta *jaloissa* voi kontekstista riippuen olla joko nominin taivutusmuoto (*hänellä oli jaloissaan eriparikengät*), adverbi (*en halua pyöriä täällä jaloissa*) tai adpositio (*hän kasvoi sodan jaloissa*). Prototyyppinen adpositio *jaloissa* ei ole, koska se esiintyy myös syntaktisesti ja semanttisesti itsenäisenä. Prototyyppisyys voidaan kuitenkin käsittää liukumoksi, niin että prototyyppisimmät adpositiot ovat kaikkein kiteytyneimpiä ja kantasanoistaan eriytyneimpiä adpositioita, jotka ovat menettäneet syntaktisen ja semanttisen itsenäisyytensä (esimerkiksi *takia, vuoksi*). (Jaakola 1997: 122, 123.)

Ruumiinosapostpositioiden ja aitojen kielikuvien eroa voidaan kuvata paremmin pragmaattisin tai semanttisin kuin syntaktisin perustein. Vanhan testamentin syntaksia on tutkittu runsaasti ja se avautuukin runsaan tekstimateriaalin avulla tutkijoille, mutta tämän kuolleen kielimuodon pragmaattisten ja semanttisten piirteiden selvittäminen jää aina osaksi olettamusten varaan. Puoliprepositiot toimivat syntaktisesti kuten prepositiot, mutta pragmaattisesti ne saattavat kuitenkin kuulua toisinaan kielikuvien ja toisinaan kiteytyneiden adverbien joukkoon. Tutkijat eivät näytä olevan aina luokittelusta yhtä mieltä. Sollamo esimerkiksi pitää epäjohdonmukaisena KBL:n (Koehler - Baumgartner: *Lexicon in Veteris Testamenti libros 1953/1958*) tekemää erottelua ilmauksen 'l-pnj (על-פני) eri merkitysten välillä: merkitykset 'mielestä, edessä, kasvotusten, vastapäätä' on KBL:ssa mainittu prepositionaaliseksi, kun taas merkitysten 'päällä, yläpuolella' on

selitetty olevan substantiivin *pnjm* (פנים 'pinta, kasvot pl.') normaalikäyttöä preposition *ʿl* (על 'päällä') kanssa (Sollamo 1979: 102). Näiden kommenttien perusteella näyttää ilmeiseltä, että eri puoliprepositioiden kieliopillistumisen aste vaihtelee.

Puoliprepositioita on siis muodostettu useiden ruumiinosien nimistä. Vertailen seuraavaksi sanojen *kasvot*, *silmä*, *käsi*, *suu*, *sisin*, *pää*, *huuli*, *sydän* ja *jalka* frekvenssejä kahdessa uusimmassa Vanhan testamentin suomennoksessa (VT 1933, VT 1992) niiden alkukielisten vastineiden frekvensseihin Biblia Hebraica Stuttgartensiassa (BHS).

Taulukko 1: Puoliprepositioiden mahdolliset vartalot ja niiden esiintymisfrekvenssit 1900-luvun suomalaisissa käänöksissä ja BHS:ssa.

			VT 1933	VT 1992	BHS
pnjm	פנים	kasvot	402	260	2123 - 1635 = 488
'jn	עין	silmä	673	415	859 - 439 = 420
jd	יד	käsi	1358	1058	1604 - 716 = 888
ph	פה	suu	358	239	485 - 81 = 404
qrv	קרב	sisin, sisälmykset	23	30	227 - 195 = 32
twk	חך	sisin, keskusta			418 - 405 = 13
r's	ראש	pää	1183 - 822	777 - 493	
			= 361	= 284	599
sfh	שפה	huuli	106	63	176
lv	לב.לב	sydän	649	394	850
rgl	רגל	jalka	222	192	247

VT 1933 = Vanha testamentti. XI yleisen Kirkolliskokouksen vuonna 1933 käytäntöön ottama suomennos.

VT 1992 = Vanha testamentti. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käytäntöön ottama suomennos.

BHS = Biblia Hebraica Stuttgartensia (quae antea cooperantibus A. Alt, O. Eissfeldt, P. Kahle ediderat R. Kittel. Editio funditus renovata.) Vierte verbesserte Auflage 1990. Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart.

Vanhan testamentin suomennosten luvut on laskettu tietokoneeraamatun avulla (Raamattuohjelmat 1993, 1994) ja BHS:n luvut Brown - Driver - Briggs / Geseniusen sanakirjan avulla. BHS:n frekvenssiyhtälön ensimmäinen luku kertoo sanavartalon kokonaisfrekvenssin BHS:ssä. Toinen luku kertoo puoliprepositiorakenteen esiintymät, ja tämän luvun olen saanut Sollamon (1979) tutkimuksesta. Näiden erotus kertoo sanan varsinaisten ei-kieliopillistuneiden esiintymien määrän. Samoin olen laskenut suomennosten *pää*-lekseemistä ensin kokonaisfrekvenssin ja vähentänyt tästä luvusta kieliopillistuneet muodot (esim. *pään*, *päällä*). Neljän viimeisen sanan kohdalla ei ole BHS:n puoliprepositiofrekvenssiä, koska näissä tapauksissa kieliopillistunut puoliprepositiomuoto on mahdollinen mutta harvinainen.

Taulukkoa tulkittaessa on pidettävä mielessä se, että puoliprepositioiden kieliopillistumisen aste on vaihteleva. Muutenkaan ei pidä mekaanisesti olettaa, että BHS:n frekvenssien erotuksen olisi vastattava suomennosten lukuja. Joitakin päätelmiä muutosten suunnasta voi näiden lukujen perusteella kuitenkin tehdä.

Kasvot-lekseemin vastineen (*pnjm*) BHS:n esiintymistä 1635 on puoliprepositi-
oita. Kun nämä kieliopillistumat vähennetään luvusta, jäljelle jää 488 varsinaista esiin-
tymää. Suomennosten luvut ovat kuitenkin selvästi pienempiä: 402 (VT 1933) ja 260
(VT1992). Tästä voidaan päätellä, että puoliprepositiotapausten lisäksi hepreassa on
kielikuvia tai idiomeja, joihin sisältyy lekseemi *pnjm*. Näitä ei kuitenkaan ole käännetty
kohdekieleen sanatarkasti ruumiinosailmauksen avulla. Sanojen *kasvot* ja *pnjm* semant-
tiset kentät eivät ole muutenkaan yhteneväiset. Heprean פנימ (*pnjm*) merkitsee ‘ihmisen
tai eläimen pään etuosan’ lisäksi myös ‘läsnäoloa’ ja ‘pintaa’.

Vastaavasti on käynyt *suu*-lekseemin tapauksessa. Sen hepreankielisen vastineen
(*ph*) esiintymiä on BHS:ssä 485, ja puoliprepositioiden vähentämisen jälkeen luvuksi
jää 404. Suomennoksissa esiintymiä on paljon vähemmän: vanhemmassa suomennok-
sessa 358 ja uudemmassa enää 239. Syyt lienevät samat kuin edellä *kasvot*-lekseemin
yhteydessä esitetyt: kaikkia kielikuvia, joihin tämä sana sisältyy, ei ole käännetty sana-
tarkasti. Sanojen *suu* ja *ph* perusmerkitykset ovat hyvin toisiaan vastaavat, sillä mo-
lemmat merkitsevät ‘ihmisen ja eläimen suuta’ ja ‘aukkoa’ (esim. *luolan suu*). Sekä
suomessa että hepreassa on kuitenkin paljon *suu/ph*-lekseemistä johdettuja idiomaattisia
ilmauksia, jotka erottavat sanojen semanttiset kentät toisistaan.

Lekseemi *silmä* esiintyy vanhemmassa suomalaisessa käännöksessä yllättävän
usein. Jos BHS:n luvuista vähennetään kieliopillistumat, jäljelle jää 420 *silmä*-sanan
vastinetta (*jn*). Uuden suomennoksen luku on lähellä tätä (415) mutta vanhemmassa
esiintymiä on peräti 673. Tämän perusteella voidaan olettaa, että vanhempi suomennos
sisältää runsaasti puoliprepositioiden kirjaimellisia käännöksiä.

Myös *käsi* esiintyy suomennoksissa usein. Kun BHS:n esiintymistä vähennetään
kieliopillistumat, jää varsinaisten esiintymien frekvenssiksi 888 *käsi*-sanan vastinetta
(*jd*). Molempien suomennosten luvut ovat tähän verrattuna suuria: 1358 (VT 1933) ja
1058 (VT 1992). Osasyys voidaan taas olettaa puoliprepositioiden kirjaimelliset kään-
nökset.

Kaikkia taulukossa esitettyjä ruumiinosien nimiä on vuoden 1933 käännöksessä enemmän kuin vuoden 1992 käännöksessä. Ainoastaan *sisin* esiintyy uudessa käännöksessä useammin kuin vanhassa. Tämän perusteella voidaan olettaa, että vuoden 1933 käännöksessä on enemmän puoliprepositioiden kirjaimellisia käännöksiä kuin vuoden 1992 käännöksessä. Myöskään *sisin*-lekseemin lisääntyminen ei johdu siitä, että puoliprepositiotapauksissa olisi uudessa käännöksessä päädytty kirjaimellisiin käännöksiin, vaan *sisin* näyttää yleistyvän korvaamaan sellaisia harvinaisempia edellisen suomennoksen sanoja kuten *kohtu* (Ps. 7:15), *munaskuut* 'munuaiset' (Ps. 139:13), *sisukset* (Val. 1:20) ja *sydän* (Ps. 62:5). Näitä käsittelin säiliömetaforien yhteydessä luvussa 4.3.2.

Yleistendenssi näyttää siis olevan se, että puoliprepositioita ei ole uudessa suomennoksessa käännetty orjallisen kirjaimellisesti yhtä usein kuin ennen. Seuraavassa on kolme esimerkkiä (90 a - c), joissa kaikissa on ennen käännetty heprean puoliprepositioiden kirjaimellisesti ikään kuin kyseessä olisi kielikuva. Uudessa suomennoksessa puoliprepositiot on käsitetty kieliopillistumiksi, joita ei voi kääntää kirjaimellisesti. Näin ruumiinosan nimi on hävinnyt kaikista näistä jakeista. Ennen suomenkielisten käännösten vastineita esitän interlineaarityyppisen, sanatarkasti hepreaa mukailevan käännöksen.

(90) Puoliprepositioiden suomennosesimerkkejä

a. *kasvot*

1. Moos. 3:8

BHS:* ja piiloutui mies ja hänen vaimonsa *edestä* Herran Jumalan joukkoon puiden puutarhan
 KR 1938: Ja mies vaimoineen lymysi Herran Jumalan *kasvojen edestä* paratiisin puiden sekaan
 KR 1992: Silloin mies ja nainen menivät Jumalaa piiloon puutarhan puiden sekaan.

b. *silmä*

Ps. 79:10

BHS:* tiedettäköön pakanakansoissa *silmillemme* kosto veren palvelijoihisi vuodattaman
 KR 1938: Tulkoon tunnetuksi pakanain seassa, *meidän silmäimme nähden*, sinun palvelijaisi vuodatetun veren kosto.
 KR 1992: Anna niiden kokea kostosi, *anna meidän nähdä*, miten kostat palvelijoihisi veren, jota ne ovat vuodattaneet.

c. *käsi*

Tuom. 6:36

BHS:* Jos vapautat *kädelläni* Israelin kuten sanoit
 KR 1938: Jos sinä aiot vapauttaa Israelin *minun kädelläni*, niinkuin olet puhunut, niin katso --
 KR 1992: Osoita minulle, että todella teet minusta Israelin pelastajan, kuten olet luvannut.

Ilmaukset *kasvojen edestä* ja *silmäimme nähden* ovat leimallisesti pipliasuomen tyyliä. Nykykäännös on näissä esimerkeissä tehnyt suuren tyylillisen harppauksen pipliasuomesta yleiskieleen.

5.4 *Kasvojen/silmien edessä/edestä/eteen* tyyppiesimerkkinä puolipreposition kääntämisestä

Tarkastelen tässä luvussa lähemmin yhtä puoliprepositioivartaloa ja siitä muodostettuja puoliprepositioita. Vanhan testamentin suomennosten kollokaatio *kasvojen edessä/edestä/eteen* palautuu lähes aina johonkin heprean *pnjm*-vartaloiseen puoliprepositioon. Myös ilmauksia *silmien edessä/edestä/eteen* on käytetty heprean *pnjm*-vartaloisten puoliprepositioiden suomennosvastineina.

5.4.1 *Kasvojen edessä/edestä/eteen* suomalaisissa käännöksissä

Vanhan testamentin ilmaustyyppi *kasvojen edessä/edestä/eteen* palautuu useisiin heprean puoliprepositiorakenteisiin, joiden päämerkitys on 'edessä/edestä/eteen'. Nykysuomessa ilmaus esiintyy pääasiassa uskonnollisessa kielessä, mistä kertoo muun muassa se, että Suomen kielen perussanakirjassa (PS) ilmaus *Jumalan kasvojen edessä* on mainittu lekseimin *kasvot* kuvallisen käytön ensimmäisenä esimerkkilausekkeena. Muina esimerkkeinä mainitaan ainoastaan kaunokirjallinen *kaupungin tylyt kasvot ja menettää, pelastaa, säilyttää kasvonsa*. (PS s.v. *kasvot*.) Nykysuomen sanakirjan esimerkeissä ovat mukana Raamatusta peräisin olevat ilmaukset *kätkeä kasvonsa, katsella jkta kasvoista kasvoihin, langeta kasvoilleen* ja *maata kasvoillaan*. Koskenniemen ylevän isänmaallisessa runossa sana esiintyy pipliasuomen hengessä: *Sun kasvois eessä, Suomenmaa, / on isät astuneet*. (NS s.v. *kasvot*.) Sanavartalo *kasvo* esiintyy myös kahdessa uudehkossa suuntaa ilmaisevassa partikkelissa *kasvokkain* ja *kasvotusten*.

Yksikkömuodossa *caswo* sana esiintyy jo Agricolalla, ja etymologisen sanakirjan mukaan monikollinen *kasvot* on sanan uudempaa käyttöä (SKES s.v. *kasvaa*). Murteissa *kasvo*-sana on ollut käytössä merkityksessä 'poski, kasvojen toinen puoli' (SSA

s.v. *kasvaa*). Vanhan kirjasuomen sanakirja (VKS) antaa lekseemin merkitykseksi 'pään etupuoli, naama' ja 'kasvojen ilme', ja luettelee sekä konkreettisia että kuvallisia ja abstrakteja käyttöyhteyksiä useita kymmeniä. Uskonnollisten tekstiyhteyksien lisäksi mukana on myös sekulaari "coco loonnon caswo nin quin iellenssyndyueinen". (VKS s.v. *kasvo/2*.) Puhekielessä tavallinen *naama* tavataan Jusleniuksen vuoden 1745 sanakirjasta merkityksessä 'ulkomuoto, iho' (SKES s.v. *naama*).

Puhekielessä ja murteissa arkityylinen *naama* on yleisempi kuin *kasvot*. Yleiskielessä *naama*-sanan varsinainen merkitys on 'eläimen pään etupuoli' (NS, PS s.v. *naama*). Suomen murteiden taajuussanaston mukaan *kasvot* saa yleisyysjärjestysnumeron 2664 ja *naama* järjestysnumeron 1113 (Jussila 1992). Myös idiomisanakirjoissa *kasvot*-lekseemiin liittyy vähemmän sanontoja kuin sen puhekieliseen *naama*-vastineeseen (Kivimies 1964: 56, 117 ja Kari 1993: 61, 117). Idiomisanakirjoista löytyvät seuraavat sanonnat:

kasvot

sanoa/nauraa/valehdella vasten kasvoja
menettää/pelastaa/säilyttää kasvonsa
pestä kasvonsa 'uudistua'

naama

sanoa päin naamaa
naama venähtää
heittää/pistellä naamaansa 'syödä'
kova naama 'jämerä vastustaja'
muurahaisenpolkuja naamassa 'ryppyjä'
naama peruslukemilla
naama kiinni/umpeen
näyttää hapanta naamaa

Lekseemi *kasvot* esiintyy lähinnä kirjallisen sävyisissä idiomeissa *menettää/pelastaa/säilyttää kasvonsa*, *pestä kasvonsa* sekä *sanoa/nauraa/valehdella vasten kasvoja*. Viimeinen esimerkki on kuitenkin tutumpi puhekielisessä muodossaan *päin naamaa*. Muodollisuus ja kirjallinen sävy ovat kaukana idiomeista, jotka liittyvät sanaan *naama*.

Suomen yleiskielen sana *kasvot* kuuluu ennen muuta huoliteltuun puhekieleen ja kirjalliseen kielenkäyttöön. Sen arkinen ja puhekielinen vastine on *naama*. Murteissa on vanhastaan esiintynyt yksikkömuotoinen *kasvo*, jonka merkitys on ollut rajatumpi kuin nykykielen monikkomuotoisen *kasvot*-substantiivin. Tämä tausta selittää myös sitä, miksi luontevaan nykysuomeen pyrkivä raamatunsuomennos on vähentänyt *kasvot*-sanan käyttöä. Siitä on ollut vaikea muodostaa luontevia suoria käännösvastineita heprean monissa sanonnoissa ja kiteytymissä käyttämälle *pnj*-lekseemille. Näin ollen myös

kasvojen edessä/edestä/eteen -tyyppi on uudessa suomennoksessa harvinaisempi kuin edellisissä.

Samaan yhteyteen kuuluu myös substantiivi *muoto*, jolla on ollut toissijainen merkitys 'kasvot'. Nykysuomen sanakirjan mukaan sanaa *muoto* voidaan käyttää 'kasvoista, kasvojen ulkonäöstä'. Näin on tehty esimerkiksi lauseissa *Hänen muotonsa kävi kalman kalpeaksi ja Vaimon muoto oli mustanpuhuva, kaita ja laiha*. Kasvojen ilmeeseen viitataan ilmauksissa *jonkun muoto muuttuu, miehen muoto musteni, isä otti tuiman muodon*. Myös alatyylin ilmauksissa *iskeä jotakuta vasten muotoa ja saada ruokaa muotoonsa* sanalla *muoto* tarkoitetaan 'kasvoja'. (NS s.v. *muoto*.) Tämä merkitys näkyy vielä vuoden 1938 kirkkoraamatusta eräissä kohdissa, joissa heprean *pnjm* 'kasvot' on käännetty sanalla *muoto*.¹¹ Myös kreikan kielikuvaa *proso:pole:pteo:* 'tuomita näön ym. mukaan' < 'katsoa kasvoihin' < 'kasvot + ottaa vastaan' on Agricolan Uudessa testamentissa ja vanhassa kirkkoraamatusta suomennettu *muoto*-sanan avulla: *katsoa ihmisen muotoa tai ihmisen muodon jälkeen*. Vuoden 1938 käännöksessä ilmaus esiintyy 16 kertaa sanaliittona *katsoa henkilöön*, ja uusimmassa käännöksessä tämä kreikan kielikuva on saanut vaihtelevia vastineita kontekstin mukaan. (Mielikäinen 1998b: 117, 118.) Nykysuomen sanakirjan esimerkeissä alatyylisiä ilmauksia lukuun ottamatta *muoto* liittyy tunnetilan ilmaukseen, ja raamattukielen ilmauksissa kyse on metaforasta. Käyttö on abstraktimpaa kuin *kasvot*- ja *naama*-sanojen.

Partikkeli *edessä/edestä/eteen* pohjautuu *esi*-vartaloon. Etymologisesti *esi*-sanue kuuluu kielen ikivanhaan sanastoon, jolla on vastineita etäsukukieliä myöten. Sanueella on laaja edustus murteissa ja runsaasti esiintymiä jo vanhimmissa kirjasuomen teksteissä. Partikkeli esiintyy suomessa joko postpositiona *kasvojen edessä/edestä/eteen* -rakenteen tapaan, adverbina kuten lauseessa *kissa loikkasi eteen* tai joskus murteissa myös prepositiona. Sen merkitys on kaikissa sijoissa ennen muuta lokatiivinen 'etupuolella, etuosassa, tiellä / esteenä'. Inessiivi- ja elatiivimuotoa käytetään myös temporaalisesti merkityksessä 'tulossa, odotettavissa'. Muita käyttöyhteyksiä ovat muun muassa *Jumalan ja ihmisten edessä* 'julkisesti', *pakon edessä*, *raataa kolmen edestä* 'puolesta,

¹¹ Heprean *pnjm* on käännetty sanalla *muoto* vuoden 1938 kirkkoraamatusta esimerkiksi Jobin kirjan kohdissa 9:27 ja 14:20. Uuden kirkkoraamatun vastine on ensimmäisessä tapauksessa *ilme* ja toisessa *kasvot*. Job 9:27 kuuluu suomennoksissa näin: *tahdon unhottaa tuskani, muuttaa muotoni ja ilostua* (KR 1938) / *Nyt minä unohdan murheet, otan iloisen ilmeen, nauran* (KR 1992). Job 14:20 taas kuuluu näin: *Sinä masennat hänet iäksi, ja hän lähtee; sinä muutat hänen muotonsa ja lähetät hänet menemään* (KR

veroisesti', *juosta henkensä edestä* 'puolesta, takia' sekä arkinen *uurastaa leipänsä eteen* 'puolesta, maksuksi'. (NS, PS s.v. *edessä, edestä, eteen*.) Käyttöalue on laajentunut ilmeisesti ruotsin *för*-preposition mallin mukaan yhteyksiin, joissa *edessä/edestä/eteen* merkitsee 'puolesta, hyväksi, takia'. (SKES s.v. *esi*, SMS ja VKS s.v. *edessä, edestä, eteen*.)

Seuraava taulukko havainnollistaa uusimpien raamatunsuomennostemme *kasvojen edessä/edestä/eteen* -tyypin frekvenssejä kirjoittain. Tämän vuosisadan suomenosten frekvenssien lisäksi taulukossa on suluisa Vanhan kirkkoraamatun frekvenssiluku, joka on vain suuntaa-antava. Sitä ei ole laskettu koko Vanhasta testamentista vaan vain niistä 110 jakeesta, joissa *kasvojen edessä/edestä/eteen* esiintyy vuoden 1938 kirkkoraamatun Vanhassa testamentissa.

1938) / *Sinä lannistat hänet ikiajoiksi. Hän lähtee täältä, hänen kasvonsa vääristyvät, kun sinä ajat hänet pois* (KR 1992).

Taulukko 2: Kasvojen edessä/edestä/eteen -tyypin esiintymät suomalaisissa käännöksissä

	VT 1933	VT 1992	(VKR 1776)
1. - 5. Moos.	25	9	(12)
1. - 2. Sam.	7	4	(5)
1. - 2. Kun.	8	7	(8)
1. - 2. Aik.	5	0	(1)
Neh.	1	0	(1)
Job	3	0	(0)
Ps.	28	4	(11)
Sananl.	1	0	(0)
Jes.	5	1	(2)
Jer.	13	1	(5)
Valit.	3	1	(0)
Hes.	3	0	(0)
Hoos.	2	0	(1)
Joona	4	0	(3)
Mal.	1	0	(0)
yht.	109	27	(49)

VT 1933 = Vanha testamentti. XI yleisen Kirkolliskokouksen vuonna 1933 käytäntöön ottama suomennos.

VT 1992 = Vanha testamentti. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos.

VKR 1776 = Biblia. Se on: Koko Pyhä Raamattu, Suomexi. Johan Christoper Frenckell, Turku.

Vanhan kirkkoraamatun luvut ovat taulukossa suluissa, koska käytössäni ei ole sen tekstiä sähköisessä muodossa enkä näin ollen kykene antamaan koko VT:n kattavaa frekvenssilukua tästä käännöksestä. Aineistona olivat vain ne 110 jaetta, joissa *kasvojen edessä/edestä/eteen* esiintyi vuoden 1933 VT:ssa.

Esiintymät ovat jakeissa

1. Moos. 3:8, 4:14, 4:16, 19:27, 32:20,43:3,43:5, 44:23,44:26, 48:15; 2. Moos. 10:28, 10:28, 10:29, 23:15, 23:17, 25:30, 28:12, 34:20, 34:23, 34:24; 3. Moos. 1:5, 22:3; 4. Moos. 17:9, 20:9; 5. Moos. 16:16, 16:16, 31:11; 1. Sam. 1:22, 26:20; 2. Sam. 3: 13, 3:13, 14:24, 14:24, 14:28, 14:32; 1. Kun. 9:7; 2. Kun. 13:23, 17:18, 17:20, 17:23, 23:27, 24:3, 24:20; 1. Aik. 16:27, 16:29, 16:30; 2. Aik. 7:20, 6:24; Neh. 4:5; Job 13:16, 13:20, 23:15; Ps.9:4,9:20,16:11,21:7,41:13, 42:3, 51:13, 61:8, 68:2, 68:3, 68:4, 68:5, 68:9, 68:9, 79:11, 88:3, 95:2, 96:6, 96:9, 100:2, 114:7, 114:7, 116:9, 119:169, 119:170, 139:7, 140:14, 141:2; Sananl. 17:24; Jes. 1:12, 48:19, 57:16, 64:2, 66:22; Jer. 4:1, 7:15, 15:1, 17:16, 18: 23, 18:23, 23:39, 30:20, 31:36, 31:36, 32:31, 34:15, 35:19, 52: 3; Valit. 1:22, 2:19, 3:35; Hes. 14:3, 14:4, 14:7; Hoos. 7:2, 11:2; Joona 1:2, 1:3, 1:3, 1:10; Mal. 3:14

BHS:ssa sanavartalo *pnj* esiintyy kaikissa näissä kohdissa, mutta joukossa on joitakin jakeita, joissa *pnj* ei ole osa puoliprepositioilmausta vaan itsenäinen lekseemi.

On odotuksenmukaista, että tämä ilmaistyyppi on uusimmassa käännöksessä nykykielistämisen myötä vähentynyt. Esiintymien määrä on nykyisessä kirkkoraamatussa supistunut viidennekseen edellisen käännöksen esiintymien määrästä. Tavallisimmin siis vuoden 1933 käännöksen tyypillinen ilmaus *kasvojen edessä/edestä/eteen* korvautuu vuoden 1992 käännöksessä pelkällä adverbilla *edessä/edestä/eteen*. Yllättävää oli sen

sijaan havaita, että vuoden 1776 käännöksessä eli vanhassa kirkkoraamatussa oli näissä kohdissa puoliprepositioita käännetty melko vapaasti. Vastaavien jakeiden frekvenssiluku vanhassa kirkkoraamatussa on 49. Tutkitun piirteen osalta vuoden 1933 käännös on sanakonkordanssissaan orjallisempi kuin edeltäjänsä. Näin on esimerkiksi seuraavassa jakeessa.

- (91) Ps 9:20
 VKR 1776: anna kaikki pakanat *edessäs* tuomittaa.
 KR 1938: Tuomittakoon pakanat sinun *kasvojesi edessä*.
 KR 1992: Vedä kansat tuomiolle!

Tässä jakeessa heprean puoliprepositio *‘l pny* (על-פניך) ‘edessä, kasvotusten, vastapäätä’ on VKR:ssä suomennettu pelkällä adverbilla *edessäs*. Seuraava suomennos on muotoillut ilmauksesta kielikuvan *kasvojesi edessä*. Dynaaminen uusin suomennos muuttaa ilmauksen kokonaan, eikä lokaatiota *Jumalan edessä* ole siinä merkitty lainkaan.

Näissä jakeissa on yleensä puhe Jumalan kasvoista: VT 1933 käyttää ilmausta sata kertaa Jumalasta ja kymmenen kertaa ihmisestä, VT 1992 puolestaan 25 kertaa Jumalasta ja kahdesti ihmisestä. VKR:n otoksessa oli 40 Jumalaan ja yhdeksän ihmiseen liittyvää ilmausta. BHS:n puoliprepositiot taas voivat liittyä yhtä hyvin Jumalaan ja ihmiseen kuin eläimeen tai esineeseenkin.

Yleistendenssistä huolimatta uusimmasta käännöksestä löytyi neljä jaetta, joissa (*Herran/Jumalan*) *kasvojen edessä/edestä/eteen* -tyyppi esiintyy ilman, että sille olisi vastinetta edellisessä käännöksessä:

- (92) *Kasvojen edessä/edestä/eteen* vuoden 1992 suomennoksessa

- a. 1. Moos. 19:27
 KR 1938: Aabraham nousi varhain aamulla ja meni siihen paikkaan, jossa hän oli seisonut Herran *edessä*.
 KR 1992: Aamulla Abraham meni paikalle, jossa oli seissyt Herran *kasvojen edessä*.
- b. 2. Moos. 25:30
 KR 1938: Ja pidä aina minun *edessäni* pöydällä näkyleivät.
 KR 1992: Pidä aina pöydällä minun *kasvojeni edessä* uhrileipiä.
- c. Jer. 30:20
 KR 1938: - - ja hänen seurakuntansa pysyy vahvana minun *edessäni*; - - .
 KR 1992: Heidän joukkonsa seisoo koolla vahvana minun *kasvojeni edessä*, - - .

d. 1. Sam. 26:20

KR 1938: Älköön kuitenkaan minun vereni vuotako maahan siellä kaukana Herran *kasvoista*. - -
 KR 1992: Mutta älköön minun vereni vuotako maahan täällä kaukana Herran *kasvojen edestä*, -
 -

Näiden lisäysten perusteella näyttää siltä, että *kasvojen edessä/edestä/eteen* -tyyppiä ei ole sinällään pidetty erityisen epäsuomalaisena. Sen korvaaminen muilla ilmauksilla aiemmin mainituissa jakeissa on ollut seurausta dynaamisen käännösperiaatteen toteuttamisesta.

5.4.2 *Kasvojen edessä/edestä/eteen* -tyypin lähtömuodot Biblia Hebraicassa

Lekseemi *pnj* 'kasvot' esiintyy siis BHS:n tekstissä aina, kun suomalaiset käännökset 1933 ja 1992 käyttävät ilmausta *kasvojen edessä/edestä/eteen*. Valtaosa tapauksista on selkeitä puoliprepositioilmauksia, mutta joukossa on myös kohtia, joissa *pnj* esiintyy syntaktisesti itsenäisenä tai idiomin osana. Seuraavaan taulukkoon on koottu kaikki ne puoliprepositiot, jotka esiintyvät *kasvojen edessä/edestä/eteen* -ilmausten vastineina alkutekstissä.

Taulukko 3: Kasvojen edessä/edestä/eteen -tyypin lähtömuotoina Biblia Hebraica Stuttgartensiassa esiintyvät puoliprepositiot

Puoliprepositio	f
lfnj (לפני)	31
'edessä, eteen, etupuolella, edellä, jonkun läsnäollessa, ennen'	
mlfnj (מלפני)	17
'jostakin, jonkun luota, jonkun tähden'	
mpnj (מפני)	14
'pois, ulos jostakin, jonkun vuoksi'	
m'l pnj (מעל פני)	13
'pinnalta, päältä, edestä, luota'	
't pnj (את פני)	13
'edessä, etupuolella'	
nkh pnj (נכח פני)	5
'vastapäätä'	
ngd pnj (נגד פני)	2
'mielessä, mielestä, jonkun edessä'	
'l pnj (על פני)	1
'edessä, kasvojen, vastapäätä, päällä, yläpuolella'	
'l pnj (אל פני)	1
'eteen, edessä, päällä, päälle'	
mngd pnj (מנגד פני)	1
'edestä'	
	yht. 98

Sanavartaloon *pnj* (פני) liittyvät prepositiot ovat tässä l (ל) 'johonkin', mn (מן) 'jostakin', 't (את) 'luona, kanssa', nkh (נכח) 'vastapäätä, edessä', ngd (נגד) 'edessä', 'l (על) 'päällä', 'l (אל) 'johonkin' sekä yhdysprepositiot mn + l (מן+ל), mn + 'l (מן+על), mn + ngd (מן+נגד).

Suomennosten perusteella kerätystä aineistosta ei löytynyt seuraavia *pnj*-lekseemiin liittyviä puoliprepositioita: *m't pnj* (מאת פני), *bpnj* (בפני), *d lfnj* (עד לפני), *m'm pnj* (מעם פני), *'l mwl pnj* (אל-מול פני), *mmwl pnj* (ממול פני), *'l nkh pnj* (אל-נכח פני).

Puoliprepositioista yleisin on *lfnj* (לפני) 'edessä, eteen, etupuolella, edellä, ennen', joka esiintyy hepreankielisessä VT:ssa 1025 kertaa (Sollamo 1979: 13). Ilmaus voi viitata elävien olentojen lisäksi myös esineisiin tai asioihin (mts. 19). Merkitys on tavallisesti lokaalinen mutta se voidaan joissakin tapauksissa tulkita myös temporaaliseksi.¹² Aineistoni 31 esiintymää ovat kaikki selvästi lokaalisia - eli vain lokaalisena esiin-

¹² Esimerkki lokaalisesta merkityksestä: Hes. 23:41 *Ja sinä istuit komealle vuoteelle, sen ääressä oli katettu pöytä*. Temporaalinen merkitys: 1. Sam. 9:15 *päivää ennen Saulin tuloa oli Herra ilmoittanut ja sanonut Samuelille*. Lokaalisen ja temporaalisen merkityksen välimaastoon sijoittuu seuraava tapaus: 2. Moos. 33:2 *lähetän enkelin sinun edelläsi*. (Esimerkkijakeet ovat vuoden 1933 suomennoksesta.)

tyvä *lfnj* on toisinaan suomennettu kirjaimellisesti.¹³ Tällöin on aina kyse Jumalan kasvoista, esim.

(93) *lfnj* (לפני)

2. Moos. 28:12

KR 1938: Aaron kantakoon heidän nimiänsä molemmilla olkapäillään Herran *kasvojen edessä*, että heitä muistettaisiin.

KR 1992: Aaron kantakoon heidän nimiään olkapäillään, jotta Herra muistaisi heitä.

Puoliprepositiota *mlfnj* (מלפני) käytetään samankaltaisissa merkityksissä kuin *mpnj*-puoliprepositiota. Lokaalisen 'jostakin, jonkun edestä' (1. Moos. 47:10 *Jaakob toivotti faraolle siunausta ja lähti hänen luotaan*) merkityksen lisäksi se saa joskus kausaalisen 'jonkun tähden' (1. Sam. 8:18 *huudatte Herraa kuninkaanne tähden*) tai temporaalisen 'ennen, kauan sitten' (Saarn. 1:10 *on sitä kuitenkin ollut jo ennen, ammoisina aikoina*) merkityksen. Se esiintyy BHS:n tekstissä 72 kertaa. (Sollamo 1979: 95.) Aineistossani tämä yhdysprepositio esiintyy 17 kertaa.¹⁴ Seuraavassa jakeessa puolipreposition merkitys sanakirjan mukaan on 'saavutettavista, ulottuvilta' ('out of the reach of').

(94) *mlfnj* (מלפני)

1. Moos. 4:16

KR 1938: Niin Kain poistui Herran *kasvojen edestä* ja -.

KR 1992: Niin Kain lähti pois Herran *kasvojen edestä* ja -.

Mpnj (מפני) 'pois, ulos jostakin, jonkun vuoksi' esiintyy BHS:ssa noin 300 kertaa (Sollamo 1979: 81), ja 14 kertaa se on vanhemmassa suomennoksessa käännetty kirjaimellisesti. Se esiintyy muun muassa jakeissa 1. Moos. 16:8 (*olen paennut emäntäni Sarain luota*) ja 1. Moos 6:13 (*maa on ihmisten takia täynnä väkivaltaa*). Ensimmäistä esimerkkiä muistuttaa seuraava jae aineistostani.

(95) *mpnj* (מפני)

1. Moos. 3:8

KR 1938: Ja mies vaimoineen lymysi Herran Jumalan *kasvojen edestä* paratiisiin puiden sekaan.

KR 1992: Silloin mies ja nainen menivät Jumalaa piiloon puutarhan puiden sekaan.

¹³ Alkuteksti käyttää *lfnj* (לפני)-prepositiota seuraavissa aineistoni jakeissa: 1. Moos. 48:5; 2. Moos. 25:30, 28:12; 3. Moos. 1:5; 2. Sam. 3:13; 1. Aik. 16:27, 16:29; 2. Aik. 6:24; Job 13:16; Ps. 41:13, 61:8, 68:4, 68:5, 79:11, 88:3, 96:6, 100:2, 116:9, 119:169, 119:170, 141:2; Jes. 66:22; Jer. 15:1, 18:23, 30:20, 31:36 (kahdesti), 34:15, 35:19; Val. 1:22; Joona 1:2.

¹⁴ Alkuteksti käyttää *mlfnj* (מלפני)-yhdysprepositiota seuraavissa aineistoni jakeissa: 1. Moos. 4:16; 3. Moos. 22:3; 4. Moos. 17:9, 20:9; 1. Aik. 16:30; Neh. 4:5; Job 13:20; Ps. 9:4, 51:13, 114:7 (kahdesti); Jes. 48:19, 57:16; Jer. 18:23; Joona 1:3 (kahdesti), 1:10.

Tässä uusi käänнос ei käännä puoliprepositiota kielikuvaksi *Jumalan kasvot*, vaan tuo lauseyhteydessä esiin merkityksen 'pois, jonkun vuoksi'. Kaikki aineistoni 14 kirjaimellista *mpnj*-puolipreposition käännoistä kuvaavat nimenomaan Jumalan kasvojen edessä olemista/edestä poistumista.¹⁵

M'l pnj (מעל פני) 'pinnalta, päältä' esiintyy koko BHS:ssa vain 16 kertaa (Sollamo 1979: 114) mutta peräti 13 kertaa aineistossani.¹⁶ Se on siis melkein aina käännetty kirjaimellisesti vuoden 1938 käänöksessä. Frekvenssien perusteella voi ajatella, että näin harvoin esiintyvää puoliprepositiota on ollut vaikeampi pitää kieliopillistumana kuin edellä mainittuja yleisiä puoliprepositioita. Vain kolme tapausta on vuoden 1938 käänöksessä jätetty suomentamatta *kasvot*-sanana avulla eli kielikuvina. Sollamon mukaan merkitys 'edestä, luota' esiintyy vain jakeissa 1. Moos. 23:3 (*Aabraham nousi ja lähti vainajan luota*), 1. Kun 9:7 ja Jer. 15:1, joista kaksi jälkimmäistä kuuluu aineistooni. Kuningasten kirjan esimerkijakeessa *m'l pnj* esiintyy BHS:ssa molemmissa perusmerkityksissään ('maan pinnalta' ja 'edestäni').

(96) *m'l pnj* (מעל פני)

a. 1. Kun. 9:7

KR 1938: hävitän Israelin siitä maasta - -, ja temppelin - - minä heitän pois *kasvojeni edestä*;

KR 1992: niin minä hävitän Israelin kansan tästä maasta - .Temppelin - - minä hylkään ja hävitän,

b. Jer. 15:1

KR 1938: Aja heidät pois minun *kasvojeni edestä*, he menkööt!

KR 1992: Aja se pois *edestäni*, menkööt menojaan!

Uusi suomennos on näissä tapauksissa jättänyt suomentamatta puoliprepositiota kielikuvaksi. Joissakin jakeissa vuoden 1992 käänöskin on kuitenkin käyttänyt *kasvojen edessä/edestä/eteen* -rakennetta tämän puolipreposition vastineena. Näin on tehty toisen Kuningaiden kirjan jakeissa 13:23, 17:18, 17:23, 23:27, 24:3 ja 24:20.

¹⁵ Alkuteksti käyttää *mfj* (מפני)-prepositiota seuraavissa aineistoni jakeissa: 1. Moos. 3:8, 4:14; 2. Kun. 17:20; Job 23:15; Ps. 68:2, 68:3, 68:9 (kahdesti), 96:9, 139:7; Jes. 64:2; Jer. 4:1; Hoos. 11:2; Mal. 3:14.

¹⁶ Alkuteksti käyttää *m'l pnj* (מעל פני)-prepositiota seuraavissa aineistoni jakeissa: 1. Kun. 9:7; 2. Kun. 13:23, 17:18, 17:23, 23:27, 24:3, 24:20; 2. Aik. 7:20; Jer. 7:15, 15:1, 23:39, 32:31, 52:3.

Vain 16 esiintymää BHS:ssa on myös puoliprepositiolla 't *pnj* (את־פני) 'edessä, etupuolella' (Sollamo 1979: 116). Aineistossani se esiintyi silti 13 kertaa.¹⁷ Koska 't on hepreassa myös akkusatiivia merkitsevä etuliite, on 't *pnj* -tapauksissa hankala erottaa puoliprepositiot akkusatiivimuotoisista substantiiveista. Käytännössä tämä on vaikeaa erityisesti nähdä-verbin (*r'h*) yhteydessä, koska verbistä johdettu, ns. nif'al-muoto eli refleksiivinen 'näyttäytyä' sattuu olemaan useissa persoonamuodoissaan vokalisointia lukuun ottamatta samanasuinen johtamattoman, ns. qal-muodon, kanssa. Perusmuoto (qal) saa objektin ('nähdä Herran *kasvot*'), kun taas verbin refleksiivimuoto (nif'al) prepositiorakenteen ('näyttäytyä Herran *kasvojen edessä*'). (Sollamo 1979: 116 - 118.) Seuraavissa jakeissa (97a - c) on BHS:ssa nähdä-verbin refleksiivimuoto, vaikka yhdessäkään esimerkissä ei verbiä ole käännetty orjallisesti.

(97) a. 2. Moos. 34:23 - 24
 KR 1938: - - miesväkesi tulkoon Herran - - *kasvojen eteen*. - - vaellat tullaksesi Herran, sinun Jumalasi *kasvojen eteen*.
 KR 1992: - - kokoontukoot kaikki miehet Herran - - *kasvojen eteen*. - - vaellat kolmesti vuodessa Herran, Jumalasi, *kasvojen eteen*.

b. 5. Moos. 16:16
 KR 1938: - - tulkoon kaikki sinun miesväkesi Herran, sinun Jumalasi, *kasvojen eteen* siihen paikkaan, jonka hän valitsee: - - Mutta tyhjin käsin älköön tultako Herran *kasvojen eteen*;
 KR 1992: - - kaikkien miesten on kokoonnuttava Herran, Jumalanne, *kasvojen eteen* siihen paikkaan, jonka hän valitsee. - - Kukaan ei saa tulla Herran *eteen* tyhjin käsin,

c. 5. Moos. 31:11
 KR 1938: kun koko Israel tulee Herran, sinun Jumalasi, *kasvojen eteen* - -
 KR 1992: kun israelilaiset ovat kokoontuneet lehtimajanjuhlaan Herran, teidän Jumalanne *kasvojen eteen* - -

Näissä jakeissa myös uusin käänös on suosinut ilmausta *kasvojen eteen*. Esimerkkitapauksissa qal-muodon arvellaan kuitenkin olevan alkuperäinen ja näin ollen alkutekstin 't olisi akkusatiivin tunnus eikä puolipreposition alkuosa. Tätä tukee tunnusmerkittömän akkusatiivin esiintyminen kahdessa muuten ylläolevien esimerkkien kaltaisessa jakeessa, 2. Moos. 23:15 ja 34:20 (1938: tyhjin käsin älköön tultako minun kasvojeni eteen). Myös 'l *pnj* 2. Moos. 23:17 on saattanut alun perin olla nähdä-verbin saama objektiimuoto ('t *pnj*). Vokalisoinnilla olisi siis tietoisesti alkutekstin verbi muutettu BHS:ssa refleksiiviseksi ehkä siksi, että ei jouduttaisi teologiseen hämmennykseen, jonka ilmaus

¹⁷ Alkuteksti käyttää 't *pnj* (את־פני)-prepositiota seuraavissa aineistoni jakeissa: 1. Moos. 19:27; 2. Moos. 34:23, 34:24; 5. Moos. 16:16 (kahdesti), 31:11; 1. Sam. 1:22; 2. Sam. 3:13 (kahdesti); Ps. 16:11, 21:7, 140:14; Snl. 17:24.

nähdä Jumalan kasvot aiheuttaisi - olihan 2. Moos. 33:20 ja 23 todettu, että Jumalan kasvoja ei kukaan kuolevainen voi nähdä. (Sollamo 1979: 117 - 118.)

Mikäli mainitut tapaukset siis ovat objektimuotoja, kirjaimellinen suomennos voisi olla *tulkoon katsomaan Herran kasvoja*. Kyseessä on siis joka tapauksessa idiomiksi, jolle ei ole luontevaa kirjaimellista vastinetta. Suomennoksissa on traditiota kunnioittaen päädytty alkutekstin vokalisoijan kanssa samaan ratkaisuun ja kierretty suora objekti-ilmaus 'nähdä Herran kasvot' kielikuvalla *tulla kasvojen eteen* - BHS:ssa kierto on saatu aikaan muuttamalla verbi refleksiiviseksi.

Kohdan 97 esimerkit olivat siis Tooran eli Mooseksen kirjojen lakitekstistä. Runokielessä ilmauksilla ei kuitenkaan ole samanlaisia teologisia painolasteja. Jobin ja Psalmien kirjoissa käytetään metaforisia ilmauksia *katsella Herran kasvoja* tai *nähdä Herran kasvot* seuraavaan tapaan (esimerkit vuoden 1938 käännöksestä).

Job 33:26	Jumala -- antaa hänen riemuiten <i>katsella -- kasvojaan</i>
Ps. 11:7	oikeamieliset saavat <i>katsella hänen kasvojansa</i>
Ps. 17:15	saan <i>nähdä sinun kasvosi</i> vanhurskaudessa
Ps. 21:10	kun sinä <i>kasvosi näytät</i>
Ps. 22:25	<i>etkä kätke häneltä (kurjalta) kasvoiasi</i>

Näissä jakeissa ei ilmeisesti ole ollut pelkoa teologisista väärinymmärryksistä. Syynä voi olla runokiehen ominaislaatu: ilmaukset on runokiehen kontekstissa helpompi käsitellä kuvallisiksi.

Kaikki puolipreposition *nkh pnj* (נִכְחַ פְּנֵי) viisi BHS:n esiintymää (Sollamo 1979: 122) kuuluvat aineistooni. Preposition merkitys on 'vastapäätä' ja käännösvastine on vuoden 1938 käännöksessä aina *kasvojen edessä/eteen*. Jeremian ja Hesekielin kirjojen esimerkeissä uuden käännöksen ratkaisuihin on tekstiyhteyttä muokattu radikaalisti.

(98) *nkh pnj* (נִכְחַ פְּנֵי)

a. Jer. 17:16

KR 1938: Mitä minun huuliltani on lähtenyt, se on sinun *kasvojesi edessä*.

KR 1992: Sinä tiedät kyllä kaiken, mitä olen julistanut.

b. Val. 2:19

KR 1938: Anna sydämesi vuotaa kuin vesi Herran *kasvojen edessä*.

KR 1992: Vuodata sydämesi tuska Herran *kasvojen eteen*.

c. Hes. 14:3 (myös 14:4,7)

KR 1938: Ihmislapsi, nämä miehet ovat sulkeneet kivijumalansa sydämeensä ja asettaneet *kasvojensa eteen* sen, mikä heille oli kompastukseksi syntiin.

KR 1992: Ihminen, nämä miehet ovat antaneet sydämensä epäjumalille ja kiinnittäneet *katseensa* sellaiseen, mikä vie heidät syntiin.

98a-kohdassa on uusimmassa käännöksessä vaihdettu säkeiden järjestystä, poistettu metonyymi *huulet* sekä muutettu metaforinen lokaatio *olla (Jumalan) edessä* ilmaukseksi *sinä tiedät*. Esimerkissä 98c on säiliömetaforinen ilmaus *sulkeneet kivijumalansa sydämeensä* on muutettu metaforaksi *antaneet sydämensä epäjumalille* ja ilmaus *asettaneet (sen) kasvojensa eteen* on muutettu muotoon *kiinnittäneet katseensa (sellaiseen)*.

Aineistossani oli kahdesti myös puoliprepositio *ngd pnj* (נגד פני), joka esiintyy BHS:ssa vain neljästi (Sollamo 1979: 121). Sen merkitys on 'mielessä, mielestä' (2. Moos. 10:10, 1933: *teillä on paha mielessä*, Jes. 5:21, 1933: *voi niitä, jotka ovat - - ymmärtäväisiä omasta mielestään*) tai '(huomiotaherättävästi) jonkun edessä'. Jälkimmäinen merkitys esiintyy seuraavissa jakeissa.

(99) *ngd pnj* (נגד פני)

a. Val. 3:35

KR 1938: kun väännetään miehen oikeutta Korkeimman *kasvojen edessä*

KR 1992: kun ihmisen oikeus vääristetään Korkeimman *silmien edessä*

b. Hoos. 7:2

KR 1938: Nyt heidän tekonsa - - ovat tulleet minun *kasvojeni eteen*.

KR 1992: Nyt heidän tekonsa - - odottavat tuomiota minun *edessäni*.

Kasvojen edessä on uudessa käännöksessä muutettu metaforaksi *silmien edessä* (99a) tai yksinkertaiseksi adverbiksi *edessä* (99b).

Puoliprepositio *ʿl pnj* (על-פני), 'edessä, kasvotusten, vastapäätä, päällä, yläpuolella', esiintyy BHS:ssa 138 kertaa (Sollamo 1979: 102). Aineistossani se esiintyy kerran (olen käyttänyt samaa esimerkkiä edellisessä luvussa 5.4.1):

(91) *ʿl pnj* (על-פני)

VKR 1776: anna kaikki pakanat *edessäs* tuomittaa.

KR 1938: Tuomittakoon pakanat sinun *kasvojesi edessä*.

KR 1992: Vedä kansat tuomiolle!

Esimerkkiä on kommentoitu edellisessä luvussa. Tämän saman preposition esiintymät jakeissa 1. Moos. 16:12 ja 25:18 ovat aiheuttaneet keskustelua:

(100) a. 1. Moos. 16:12

KR 1938: ja hän (Ismael) on kaikkien *veljiensä niskassa*

KR 1992: aina hän on oleva *vastakkain kaikkien veljiensä kanssa*

- b. 1. Moos. 25:18
 1938: Hän (Ismael) kävi kaikkien *veljiensä kimppuun*
 1992: Ja Ismael joutui alinomaan *vastakkain veljiensä kanssa*.

On esitetty, että 'l *pnj* (על-פני) voi näissä olla joko puhtaan lokaalinen tai vihamielisyttä ilmaiseva puoliprepositio. Septuagintan kääntäjät ovat tulkinneet sen lokaaliseksi, mutta useimmat modernit tutkijat näkevät siinä vihamielisuuden ilmauksen - tai kaksimerkityksisesti sekä lokaalisuuden että vihamielisuuden ilmauksen. (Ks. Sollamo 1979: 106.) Viimeksimainittu selitys viittaa siihen, että *veljiensä niskassa/kimpussa* on tyypillinen metafora, jossa konkreettinen (*niskassa/kimpussa*) kuvaa abstraktia (*vihoissaan, riitaa haastamassa*).

Puoliprepositio 'l *pnj* (אל-פני) esiintyy 24 kertaa BHS:ssa (Sollamo 1979: 115) merkityksissä 'eteen, edessä' (Hes. 41:25, 1933: *Ulkona, eteisen edessä, oli puinen porraskatos*) ja 'päällä, päälle' (2. Aik. 19:2, 1933: *Sentähden on sinun päälläsi Herran viha*). Aineistossani tämä esiintyi kerran:

- (101) 'l *pnj* (אל-פני)
 2. Moos. 23:17
 KR 1938: Kolme kertaa vuodessa tulkoon kaikki sinun miesväkesi Herran, Herran *kasvojen eteen*.
 KR 1992: Kolmesti vuodessa näyttäytykööt kansasi kaikki miehet Herran, sinun valtiaasi, *kasvojen edessä*.

Kyseinen esiintymä saattaa olla alkutekstissä alun perin objektimuoto 'tulkoon näkemään Herran kasvot' ('t *pnj*, Sollamo 1979:117). Myös uusin suomennos on tässä tapauksessa säilyttänyt muodon *kasvojen edessä*.

Aineistooni kuuluu myös puolipreposition *mngd pnj* (מנגד פני) esiintymä.

- (102) *mngd pnj* (מנגד פני)
 1. Sam. 26:20
 KR 1938: kaukana Herran *kasvoista*
 KR 1992: kaukana Herran *kasvojen edestä*

Vuoden 1992 suomennos on tässä tapauksessa käyttänyt suomennosvastinetta *kasvojen edestä*, kun taas edellisen suomennoksen vastineena on pelkästään *Herran kasvot*.

Lisäksi alkutekstin lähtömuotoja tarkasteltaessa huomio kiinnittyy kohtiin, joissa heprealainen teksti ei käytä prepositiota lainkaan, vaikka suomennos käyttää puolipreposition käännöksestä peräisin olevaa *kasvojen edessä/edestä/eteen* -ilmausta. Tällaisia

kohtia on aineistossani seitsemäntoista: 1. Moos. 32:20; 43:3, 5; 44:23, 26; 2. Moos. 10:28 (kahdesti), 29; 23:15 ja 34:20; 2. Sam. 14:24 (kahdesti), 28, 32; Ps. 42:3; 95:2 ; Jes. 1:12. Yhtä lukuun ottamatta kaikissa näissä jakeissa käytetään hepreassa ilmausta 'nähdä jonkun kasvot, näyttäytyä jonkun kasvoille'. Psalmissa 95:2 ei hepreassa ole käytetty näkemistä merkitsevän verbin johdannaista vaan verbiä 'tavata, mennä eteen'. Viidessä näistä jakeista on kyse Jumalan ja kahdessatoista tapauksessa ihmisen kohtaamisesta. Kaikki kaksitoista ihmisten väliseen kanssakäymiseen liittyvää kohtaa kuvaavat kahden keskenään riitautuneen osapuolen tapaamisia: Eesaun ja Jaakobin (103a), Joosefin ja tämän veljien (103b), faraon ja Mooseksen (103c) sekä kuningas Daavidin ja tämän pojan Absalommin (103d).

(103) a. 1. Moos. 32:20

VKR 1776: Ja sanokat myös: katso, sinun palvelias Jacob on myös meidän jälisämme; sillä hän (Jaakob) ajatteli: minä lepytän hänen (Eesaun) lahjoilla, jotka minun edelläni menewät; sitte tahdon minä *nähdä hänen kaswonsa*, mitämax, hän otta wastan minua ystävällisesti.

KR 1938: Ja sanokaa myös: 'Katso, sinun palvelijasi Jaakob tulee meidän jäljessämme.' Sillä hän (Jaakob) ajatteli: "Minä koetan lepyttää häntä (Eesauta) lahjalla, joka kulkee edelläni. Sitten *astun itse hänen kasvojensa eteen*; ehkä hän ottaa minut ystävällisesti vastaan."

KR 1992: Sanokaa myös: 'Palvelijasi Jaakob on tulossa jäljessämme.' Jaakob näet ajatteli: "Minä yritän lepyttää hänet lahjoilla, jotta hän olisi minulle suopea, kun *kohtaan hänet*."

b. 1. Moos. 43:3

VKR 1776: Niin wastais händä Juda, sanoden: se mies (Joosef) haastoi meitä sangen kowin, ja sanoi: ei pidä teidän *näkemän minun kaswojani*, jollei teidän veljenne ole teidän kanssanne.

KR 1938: Juuda vastasi hänelle sanoen: "Se mies (Joosef) teroitti meille teroittamalla: 'Ette saa tulla *minun kasvojeni eteen*, ellei veljenne ole teidän kanssanne'.

KR 1992: Juuda vastasi: "Se mies (Joosef) antoi meille ankaran määräyksen, ettemme saa astua *hänen eteensä*, ellei veljemme ole mukamme."

(samoin 1. Moos. 43:5, 44:23, 26)

c. 2. Moos. 10:28, 29

VKR 1776: Ja Pharao sanoi hänelle: mene pois minun tyköäni, ja karta ettes enämpi sillen tule *minun kaswoini eteen*: sillä jona päivänä sinä *tulet minun eteeni*, pitää sinun kuoleman. Moses wastais: niinkuin sinä sanonut olet, en tule minä enämpi *sinun kaswois eteen*.

KR 1938: Ja farao sanoi hänelle: "Mene pois luotani ja varo, ettet enää tule *minun kasvojeni eteen*; sillä sinä päivänä, jona *tulet minun kasvojeni eteen*, sinä olet kuoleva". Mooses vastasi: "Oikein sinä puhuit; minä en tule tämän jälkeen *sinun kasvojesi eteen*".

KR 1992: Farao sanoi Moosekselle: "Mene tiehesi ja varo tulemasta enää *minun silmieni eteen*. Jos vielä kerran *näen sinut*, sinun on kuoltava!" Mooses vastasi: "Totta puhut. Tämän jälkeen minä en enää tule *sinun eteesi*."

d. 2. Sam. 14:24

VKR 1776: Mutta kuningas sanoi: anna hänen poiketa huoneseensa ja *ei nähdä minun kaswojani*. Niin Absalom poikkeis huoneseensa, ja *ei nähnyt kuningan kaswoja*.

KR 1938: Mutta kuningas sanoi: "Hän siirtyköön omaan taloonsa, mutta älköön tulko *minun kasvojeni eteen*". Niin Absalom siirtyi omaan taloonsa, mutta ei tullut *kuninkaan kasvojen eteen*.

KR 1992: Mutta kuningas sanoi: ”Absalom pysyköön omassa talossaan, *minun kasvojeni eteen* hän ei saa tulla.” Niinpä Absalom on täytyi pysyä omassa talossaan, eikä hän päässyt *tapaamaan kuningasta*.

(samoin 2. Sam. 14:28, 32)

Vanha kirkkoraamattu käyttää rakennetta *nähdä jonkun kasvot* yhdeksässä tapauksessa (103 a, b, d) ja kolmesti rakennetta *tulla kasvojen eteen*. Vuoden 1938 käännöksessä ei enää ole käytetty kirjaimellista käännöstä *nähdä jonkun kasvot* näissä jakeissa, vaan sen tilalle on otettu muissa yhteyksissä tutuksi tullut ja uskonnolliseksi leimautunut käännöslainaa *astua/tulla jonkun kasvojen eteen*. Molemmat ilmaukset ovat suoria käännöslainoja hepreasta. Kun vuoden 1992 suomennoksessa käytetään käännöslainaa *tulla kasvojen eteen*, on tavallisesti kyse Jumalan lähestymisestä. Muissa tapauksissa ilmaus on muutettu toiseksi. Vain kerran *tulla minun kasvojeni eteen* viittaa ihmisen, tässä tapauksessa kuningas Daavidin, kasvojen eteen tulemiseen (103d). Yhdessätoista tapauksessa Eesaun, Joosefin, faraon ja kuninkaan tapaamiseen liittyvä ilmaus on uudessa suomennoksessa käännetty muulla kuin uskonnolliseksi mielletävällä käännöslainalla.

Ilmaus *kasvojen edessä/edestä/eteen* näyttää siirtyneen käännöslainojen ryhmästä uskonnollisen kielen erityispiirteeksi. Vanhimpien suomennosten kieli on kokonaisuudessaan käännöskielenomaista ja hepreismeja on ollut runsaasti. Vanhan testamentin suomennosten tultua tutuksi käännöslainaa on vakiinnuttanut asemansa suomen kielessä tiettyyn tyylilajiin kuuluvana piirteenä. Hepreaisia ei ole enää niinkään mielletty käännöskielisyydeksi kuin uskonnollisen kielen piirteeksi. Uusimmassa suomennoksessa sen asema näyttää jo selvältä: *tulla kasvojen eteen* sopii kuvaamaan Jumalan lähestymistä mutta ei sovellu arkisempiin yhteyksiin.

5.4.3 *Silmien edessä/edestä/eteen* -tapaukset

Käsittelen vielä lyhyesti suomennosten *silmien edessä/edestä/eteen* -tapauksia. Osa niistä palautuu heprean *pnjm*-sanasta (‘kasvot’) muodostettuihin ilmauksiin.

Silmien edessä/edestä/eteen on yleinen ilmaus erityisesti vuoden 1933 VT:n suomennoksessa, jossa se esiintyy peräti 134 kertaa. VT 1992 käyttää ilmausta enää 32 kertaa. Vaikka ilmauksen käyttö on uusimmassa suomennoksessa vähentynyt merkittävästi, sitä on kuitenkin käytetty kahdeksassa tapauksessa *kasvojen edessä/edestä/eteen* -

tyypin sijaan. *Silmien edessä/edestä/eteen* muistuttaa lähtökielen ilmausta ja soveltuu suomen kieleen jonkin verran paremmin sikäli, että meillä käytetään puhekielessä muun muassa ilmauksia *sietää silmissään, häipyä silmistä* jne. Idiomisanakirjat tuntevat kymmenittäin *silmät*-lekseemiin liittyviä sanontoja. Muiden muassa Raamatusta peräisin olevat sanonnat *silmät palavat johonkuhun/johonkin, silmä silmästä, silmäin pyyntö, suomukset putoavat silmistä* ovat mukana idiomisanakirjoissa. (Ks. Kivimies 1964 ja Kari 1993 s.v. *silmä*.) Esimerkiksi vanhan kirkkoraamatun mukaan egyptiläisen Potifarin vaimon "silmät paloivat Josephin päälle". Tämän vuosisadan suomennoksissa Potifarin vaimo "iski silmänsä Joosefiin". (1. Moos. 39:7.) Taustalla on heprealainen idiomi, jonka melko sanatarkka käännös on juuri *iskeä silmänsä* ja merkitys on siis 'himoita, katsoa toivoen'.

Vuoden 1992 käännöstä tarkasteltaessa huomiota kiinnittää se, että neljä tapauksista on Jeremian kirjassa. Tietyt sananvalinnat näyttävät kasautuvan samoihin kirjoihin, mikä johtunee kääntäjäkohtaisista mieltymyksistä. Seitsemässä kohdassa on kyse Herran silmistä, yhdessä faraon, ja kaikissa tapauksissa ilmaus esiintyy kielteisessä yhteydessä.

(104) a. 2. Moos. 10:28

Farao sanoi Moosekselle: "Mene tiehesi ja varo tulemasta enää minun *silmieni eteen*."

b. 3. Moos. 22:3

(Herra Moosekselle) "Jos joku -- lähestyy epäpuhtaana israelilaisten minulle pyhittämiä uhri-
lahjoja, hänet on poistettava minun *silmieni edestä*. Minä olen Herra."

c. Jes. 48:19

Sinun nimesi ei koskaan häviäisi, ei sitä pyyhittäisi pois minun *silmieni edestä*.

d. Jer. 4:1

Jos poistat iljettävät epäjumalasi *silmieni edestä*, --.

e. Jer. 7:15

Minä karkotan teidät pois *silmieni edestä*.

f. Jer. 32:31

Nyt minä karkotan Jerusalemin *silmieni edestä* --.

g. Jer. 52:3

Herra heitti ne viimein pois *silmiensä edestä*.

h. Val 3:35

-- kun ihmisen oikeus vääristetään Korkeimman *silmien edessä*, --

Näissä tapauksissa ei missään traditionaalisessa suomennoksessa (1642, 1776, 1938) esiinny sana *silmä*. Perinteisiä vastineita näissä jakeissa ovat joko *kasvojen edessä/edestä/eteen* tai pelkästään *edessä/edestä/eteen*.

Käännöskielen tuntuisia *kasvojen edessä/edestä/eteen* -ilmauksia tai muita *kasvot*-lekseemiin liittyviä sanontoja olisi dynaamisen käännösperiaatteen mukaisesti mahdollista korvata suomalaisemmilla vastineilla *silmät*-metonyymiä käyttäen vaikkapa seuraavaan tapaan:

Käännöslaina	Nykysuomalainen vastine
<i>kasvojeni edessä</i>	<i>aivan silmiäni alla</i> 'aivan edessäni'
<i>kääntää kasvonsa pois</i>	<i>katsella karsain silmin</i> 'suhtautua epäsuopeasti'
<i>valistaa/peittää kasvonsa, kasvosten uhkaus</i>	<i>katsoa jotakuta hyvällä/pahalla silmällä</i> 'suhtautua suopeasti / pahansuovasti'
"enkä kehtaa kohottaa kasvotani sinun puoleesi"	<i>katsoa suoraan silmiin / silmästä silmään</i> 'rehellisesti'

Toisaalta raamatunsuomennoksista löytyy myös abstraktistunutta *silmät*-lekseemin käyttöä. Sekä vuoden 1933 että 1992 käännös suosii Kuningasten kirjoissa sanatarkkaa ilmausta *olla oikein/väärin Herran silmissä* (mm. 2. Kun. 8:18, 27, 10:30, 12:3, 13:2), vaikka sanonnan *olla silmissä* yleiskielen mukainen merkitys 'olla näkösilällä, edessä' ei sovellu tähän yhteyteen. Paremmin tunnettu suomalainen idiomiksi tässä tapauksessa kuuluisi *jonkun mielestä*. Tällöin esim. 2. Kun. 12:3 kuuluisi: *Joas teki koko ikänsä sitä, mikä on oikein Herran mielestä* (pro *Herran silmissä*), *koska pappi Jojada oli kasvattanut hänet*. Ehkä tällaista suomalaista ilmausta on pidetty liian arkisena, koska on haluttu säilyttää uskonnolliseksi miellellävä käännöslaina *oikein Herran silmissä*.

5.5 Käännöslainan säilymisen syyt

Suomennoksissa puoliprepositio, jonka pääsanana on jokin Jumalan nimistä, näyttää olleen taipuvaisempi saamaan kirjaimellisen käännöksen kuin ihmiseen tai varsinkaan esineeseen liittyvä puoliprepositio. Jumalan kuvaaminen onkin uskonnollisen kielen

ydinongelma. Häntä kuvataan antropomorfisin ilmauksin ihmisen kaltaiseksi: Jumalalla on kaikkivoipa käsi, isän sydän, laupiaat kasvot, vahva oikea käsivarsi jne. Ei ole ihme, että kuvattaessa keskustelua Jumalan kanssa saattaa prepositioilmauskin hahmottua antropomorfiseksi kielikuvaksi, vaikkei tekstin syntaktinen tai semanttinen analyysi antaisikaan mitään aihetta puhua *Jumalan kasvojen eteen tulemisesta* vaan yksinkertaisesti *Jumalan lähestymisestä*.

Jussi Aron mukaan *kasvojen katseminen ja kasvojen eteen tuleminen* merkitsevät yksinkertaisesti ‘tulla tapaamaan, päästä puheille’ (1973: 233). Tämän kannanoton mukaisesti hän on kääntänyt Psalmit nykysuomeksi -käännöksessä nämä fraasit erilaisilla dynaamisilla käännösvastineilla. Hän ei kuitenkaan perustele ratkaisuaan sillä, että *kasvojen eteen tuleminen* on usein prepositiorakenteeseen palautuva kieliopillistuma eikä kielikuva. Aro toteaa korvanneensa muitakin heprean konkreettisia ilmauksia abstraktimmilla suomalaisilla vaihtoehdoilla: *petoksen kieli* on ‘panettelua, valhetta’ ja *suun sanat* on ‘puhe’ (1973: 233). Aron käännöseriaate on ollut dynaaminen, mikä selittää nämä valinnat.

Vuoden 1938 raamatunsuomennos näyttää tässä esitellyn piirteen osalta etsivän uskonnollista tyyliä tietoisemmin kuin edeltäjänsä, vanha kirkkoraamattu. Myös lauserakennevertailussa 1930-luvun kirkkoraamattu on osoittautunut formaaleimmaksi käännökseksi (Suihkonen 1996: 273). 1930-luvun raamatunkäännöskomitea olikin valinnut juhlanan tyylin vaalimisen käännöstyötä ohjaavaksi periaatteekseen. Tämän 1930-luvun komitean suosiman vanhoillisen kielenkäytön takia uusimman käännöksen laatijat ovat joutuneet nykykielistämistyössään tekemään suuremman kielellisen harppauksen kuin suomennosten välillä olevat kuusi vuosikymmentä antaisivat olettaa. *Kasvojen edessä/edestä/eteen* on läpinäkymätön käännöslaina, joka osaltaan on loitonnuttaanut raamatutyyliä muusta yleiskielestä ja vaikuttanut tyylin uskonnollistumiseen.

Uudessa suomalaisessa raamatunkäännöksessä on pyritty eroon käännöskieli-syyksistä. Käsittelemäni käännöslaina esiintyy siinä harvemmin kuin ennen ja lähes yksinomaan yhteyksissä, joissa on kyse Jumalan lähestymisestä. Rakennetta *Jumalan kasvojen edessä/edestä/eteen* ei ilmeisesti enää mielletäkään kömpelöksi käännöslainaksi vaan asiaankuuluvaksi uskonnollisen kielen piirteeksi.

Tämänkaltaisten käännöslainojen säilyttämistä voidaan perustella niiden universaalilla ymmärrettävyydellä - ovathan kaikenlaiset kehokeskeiset ilmaukset kielissä

yleisiä. Kaikissa kielissä on ruumiinosapartikkeleita, niin että jos meillä on totuttu pitämään asioita *silmien edessä* tai *silmissä*, ymmärrämme kai helposti, jos jokin onkin *kasvojen edessä*. Lisäksi käännöslaina on jo juurtunut kohdekielen uskonnolliseen tyyliin ja on esimerkiksi rukouskielessä luovuttamaton ilmaus.

Puoliprepositioilmauksia tarkasteltaessa on otettava huomioon myös ilmauksen funktio kussakin kontekstissa: miksi alkuteksti ei käytä yksinkertaista prepositiota vaan lisää *pnj*-lekseemin tarkentamaan ilmausta? Sollamon (1979: 2) ym. tutkijoiden mukaan puoliprepositioita ei ole käytetty turhaan. On mahdollista, että perifrastinen ilmaus on erityisesti Jumalasta puhuttaessa soveltuvampi kuin paljas prepositio. Kääntäjän on erotettava toisistaan tekstiyhteydet, joissa puoliprepositioilmaus on puhdas lokaalisena tarkennuksena esiintyvä kiteytymä, ja ne yhteydet, joissa puoliprepositio tarjoaa kiertoilmauksen tai muunlaisen metaforisen lisän tekstin sanomaan.

Käännöslainan säilyttäminen on kyseenalaistettava, jos sille on osoitettavissa osuva kohdekielinen vastine, vaikka idiomaattisten kohdekielisten vastineiden puuttumisen takia käännöksen on toisinaan sulautettava joitakin käännöslainoja. Tässä tapauksessa uusimpaankin suomennokseen on hyväksytty käännöslainana Jumalan kanssa kommunikointia osoittava ilmaus *Jumalan kasvojen edessä/edestä/eteen*.

6 PÄÄTELMÄT

Kognitiivisen metaforateorian tavoitteena on osoittaa, että ihmisen tapa ajatella ja muodostaa käsite rakenteita pohjautuu fyysisiin peruskokemuksiin spatiaalisesta orientaatiosta ja ontologisesta olemisen tilasta. Tässä työssäni olen halunnut osoittaa, että uskonnollinen kieli ei tee poikkeusta tästä inhimillisen ajattelun perusjärjestelmästä vaan myös uskonnollinen käsitteenmuodostus on kokemusperustaltaan fyysistä.

Kristinuskon tai Uuden testamentin peruskäsitteistö nousee Vanhasta testamentista, jossa metaforat ja rituaalit ovat kiinteästi sidoksissa toisiinsa. Vanhan testamentin metaforat ja metonyymit luovat kristinuskolle ominaisen ajattelun pohjan. Vanha testamentti on metaforiansa kautta antanut kristinuskolle sen keskeisimmät käsitteet.

Spatiaaliorientaatio näkyy muun muassa siinä, että *taivas*, Jumalan asuinpaikka sijaitsee ylhäällä, kun taas pahuus asuu alhaalla. Jumalalle puhuessaan ihminen voi kohottaa kätensä ylöspäin ja ylistää Jumalan tekoja. Oma asemaansa Jumalan edessä ihminen osoittaa lankeamalla kasvoilleen maahan ja nöyrytyksellä. Jumala puolestaan ojentaa kätensä korkeudestaan alas ihmisen puoleen ja kallistaa korvaansa kuullakseen ihmisen puheen. Pahuudestaan tietämätön ihminen voi kulkea pää pystyssä, mutta lopulta hän kompastuu omiin juoniinsa. Murheet painavat ihmisen kumaraan, maata kohti, mutta Jumala voi nostaa hänet ylös liejusta kalliolle.

Ihmisenä olemisen fyysisessä kokemuksessa korostuu spatiaalisen pystyorientaation lisäksi kokemus omista ruumiillisista rajoista. Tätä olen metaforateorian mukaisesti nimittänyt säiliömäisyyden kokemukseksi. Vanhan testamentin kielikuvissa ihmistä verrataan erilaisiin säiliömäisiin esineisiin, kuten ruukkuun ja leiliin. Jumalan hahmottaminen eräänlaiseksi säiliöksi, joka voi sulkea piiriinsä hurskaat, saa useita ilmauksia Uuden testamentin kielikuvissa. Ajatus on kuitenkin jo idullaan psalmeissa, joissa kehoitetaan iloitsemaan *Herrassa*.

Ihmisen on selvitettävä myös metafyyssisten kokemustensa sisältöä itselleen fyysisperäisten metaforien kautta. Jumalan olemusta on voitava havainnollistaa jollakin ymmärrettävällä tavalla. Yksi tärkeimmistä Vanhan testamentin kristinuskolle antamista kielikuvista on *Isä Jumala* -metafora: ”Olethan sinä (, Herra,) meidän isämme” (Jes. 63:16, 64:8). Näitä kielikuvia ei ole paljon mutta kuitenkin riittävästi luomaan pohjan Uuden testamentin *Taivaan Isä* -metaforalle. Jo Vanhan testamentin Jumala on ”orpojen

isä” (Ps. 68:6); hän kohtelee ihmistä ”niin kuin isä” (Ps. 103:13, Snl. 3:12), tulevan Messiaan nimi on ”iankaikkinen isä” (Jes. 9:6), Jumala on ”Israelin isä” (Jer. 31:9), ja Jumalan palvelija voi kutsua Jumalaa isäkseen (Ps. 89:27). Isä-kuvan ohella tärkeitä uskonnollisen kokemuksen elementtejä ovat muut antropomorfiset kielikuvat (ks. lukua 4.2).

Näiden ja useiden muiden kielikuvien käyttö kertoo, että Vanhan testamentin kielikuvat eivät ole olleet vain erään tekstilajin tyyllisiä figuureja, vaan ne ovat luoneet käsitejärjestelmän tai -järjestelmiä, joiden varaan monen aikakauden ja kansan arvo maailma on rakentunut tiiviimmin tai löyhemmin.

Olen tarkastellut ja kommentoinut eri raamatunsuomennosten eroja. Traditionaalisten käännosten (1642, 1776, 1938) heikkoutena on ollut se, ettei eksplisiittisen ja implisiittisen informaation eroa ole otettu riittävästi huomioon. Kielten rakenteelliset eroavuudet eivät näin ollen ole saaneet riittävästi huomiota osakseen. Prototyypistä kirjaimellisuutta edustavan vuoden 1938 kirkkoraamatun selvin puute koko sen olemassaolon ajan on ollut kielen arkaistisuus. Sen tyyli ei ole tuttua mistään muualta kuin uskonnollisista yhteyksistä, ja siksi se on ollut vaativaa luettavaa. Kirjaimellisten käännosten kömpelön pintarakenteen alta paljastuu kuitenkin vahva ja elinvoimainen kielikuvasto. Traditionaalisten käännosten suurin vahvuus onkin kielikuvien kääntämisessä.

Uusinta suomennosta olen kritisoinut sen selvästä demetaforisoivasta tendenssistä, joka on ollut seurausta strukturalistiseen kielikäsitteeseen pohjautuvan dynaamisidiomaattisen raamatunkäännösperiaatteen noudattamisesta. Sujuvana ja melko nykykielisenä suomennoksena vuoden 1992 Vanha testamentti on kuitenkin entiseen verrattuna helppolukuista ja siksi lukijaystävällistä tekstiä. Keskeisimmät kielikuvat, kuten juuri mainitut *isä*-metaforat, ovat siinäkin säilyneet.

Esitän seuraavaksi rinnakkain psalmin 55 traditionaalisen suomennoksen (KR 1938) ja dynaamisidiomaattisen uuden suomennoksen (KR 1992). Sen esimerkkien avulla kokoan eri puolilla tutkimustani esittämiäni huomioita käännoisperiaatteiden vaikutuksesta kielikuvien kääntämiseen.

Ps. 55
KR 1938

1 Veisuunjohtajalle; kielisoittimilla;
Daavidin mietevirsi.

KR 1992

1 Laulunjohtajalle. Kielisoittimilla. Daavidin virsi.

2 Jumala, ota korviisi minun rukoukseni,
Älä kätkeydy, kun minä armoa anon.
3 Kuuntele minua ja vastaa minulle.
Minä kuljen rauhatonna murheessani ja huokaan,

4 koska vihemies huutaa
ja jumalaton ahdistaa;
sillä he vyöryttävät minun päälleni turmiota
ja vihassa minua vainoavat.

5 Sydämeni minun rinnassani vapisee,
kuoleman kauhut lankeavat minun päälleni.

6 Pelko ja vavistus valtaa minut,
pöyristys peittää minut.

7 Ja minä sanon:

Olisipa minulla siivet kuin kyyhkysellä,
niin minä lentäisin pois ja pääsisin lepoon!

8 Katso, minä pakenisin kauas
ja yöpyisin erämaassa. Sela.

9 Minä rientäisin pakopaikkaani
rajuilman ja myrskyn alta.

10 Sekoita, Herra, tee eripuraiseksi heidän kielensä,
sillä minä näen väkivaltaa ja riitaa kaupungissa.

11 Yötä päivää he sitä kiertävät, sen muureja pitkin,
vääräys ja vaiva on sen keskellä.
12 Sen keskellä on turmio,
sorto ja petos ei väisty sen torilta.

13 Sillä ei minua herjaa vihollinen
- sen minä kestäisin -
eikä minua vastaan ylvästele minun vihamicheeni
- hänen edestään minä voisin lymytä;

14 vaan sinä, minun vertaiseni,
sinä, minun ystäväni ja uskottuni,
15 jonka kanssa me elimme suloisessa sovussa,
yhdessä vaelsimme Jumalan huoneeseen
juhlakansan kohinassa!

16 Karatkoon kuolema heidän kimppuunsa,
menkööt he elävältä alas tuonelaan,
sillä heidän asunnoissansa ja sydämissänsä
vallitsee sula pahuus.

17 Mutta minä huudan Jumalaa,
ja Herra pelastaa minut.

18 Illoin, aamuin ja keskipäivällä
minä valitan ja huokaan,
ja hän kuulee minun ääneni.

19 Hän päästää minun sieluni heistä rauhaan,
etteivät he minua saavuta;
sillä paljon on niitä, jotka ovat minua vastaan.

20 Jumala kuulee sen ja vastaa heille,
hän, joka hallitsee hamasta muinaisuudesta. Sela.

Sillä he eivät muuta mieltänsä
eivätkä pelkää Jumalaa.

2 Kuuntele rukoukseni, Jumala,
älä kätkeydy, kun pyydän apua.

3 Kuuntele minua ja vastaa minulle,
ahdistus painaa mieltäni.

Olen suunniltani pelosta,
4 kun vihollinen huutaa uhkauksia,
kun jumalattomat ahdistavat minua.

He kaatavat päälleni onnettomuutta,
syyttävät minua vihassa.

5 Sydän hakkaa rinnassani,
kuoleman kauhut hyökkäävät kimppuuni.

6 Pelko vavisuttaa sisintäni,
Kauhu saartaa minut.

7 Jos saisin kyyhkysen siivet,
lähtisin lentoon, etsisin lepopaikan.

8 Pakenisin kauas,
majaailisin autiomaassa. (sela)

9 Kiiruhtaisin turvapaikkaan,
suojaan myrskytuulelta.

10 Herra, saata heidät sekasortoon,
sekoita heidän neuvonpitonsa.
Joka päivä minun täytyy katsella kaupungissa
riitaa ja väkivaltaa.

11 Ne kiertävät kaupunkia yötä päivää,
väijyvät sen muureilla.

Vääräys ja tuho asuvat sen sisällä,

12 turmelus sen keskellä,
sorto ja petos vallitsevat sen toreilla.

13 Jos vihollinen herjaisi minua,
sen kyllä kestäisin.

Jos vihemies nöyryyttäisi minua,
minä voisin piiloutua.

14 Mutta sinä olet kaltaiseni,
ystäväni ja uskottuni.

15 Ystävinä vaelsimme yhdessä
Jumalan huoneeseen.

16 Kuolema periköön heidät,
menkööt he elävinä alas tuonelaan!
Heidän asuinsijansa ovat pahuutta täynnä.

17 Minä huudan Jumalaa,
ja hän pelastaa minut.

18 Illoin, aamuin ja keskipäivällä
minä huokaan ja valitan,
ja hän kuulee ääneni.

19 Kun minua vastaan käydään sotaa
ja monet hyökkäävät kimppuuni,
hän päästää minut rauhaan.

20 Jumala kuulee minua ja nöyryyttää heidät,
Hän, joka hamasta ikuisuudesta
on hallinnut valtaistuimellaan. (sela)

Viholliseni eivät muutu,
eivät kunnioita Jumalaa.

21 Tuo mies käy käsiksi niihin,
jotka hänen kanssaan rauhassa elävät,
hän rikkoo liittonsa.

22 Hänen suunsa on voita sulavampi,
mutta hänellä on sota mielessä;
hänen sanansa ovat öljyä lauhkeammat,
mutta ovat kuin paljastetut miekat.

23 Heitä murheesi Herran huomaan,
hän pitää sinusta huolen,
ei hän salli vanhurskaan ikinä horjua.

24 Mutta heidät sinä, Jumala, syökset
tuonelan syvyyteen;

murhamiehet ja petturit eivät pääse puoleen ikäänsä. He eivät elä puoleenkaan ikäänsä.
Mutta minä turvaan sinuun. Mutta minä turvaan sinuun.

21 Petturi käy ystäviensä kimppuun

ja rikkoo liittonsa.

22 Hänen puheensa ovat lipeviä kuin öljy,
mutta hänellä on paha mielessä.

Hänen sanansa ovat liukkaita kuin voi
Mutta teräviä kuin paljastettu miekka.

23 Jätä taakkasi Herran käteen,
hän pitää sinusta huolen.

Hän ei ikinä salli
hurskaan sortua.

24 Murhamiehet ja petturit
sinä, Jumala syökset

syvimpään kuoppaan,

He eivät elä puoleenkaan ikäänsä.

Mutta minä turvaan sinuun.

Jo silmäys rinnakkain kirjoitettuihin käännösvariantteihin riittää kertomaan, että vuoden 1992 suomennos on säejaottelussaan tavoittanut alkutekstinomaista tiivyyttä. Pitkiä säkeitä on lyhennetty (55:21), pilkottu (55:3) tai ryhmitelty uudelleen (55:24). Jakeen 55:7 metateksti ”ja minä sanon” on poistettu, samoin kuin kuulijalle osoitettu ”katso” jakeesta 55:8. Tosin myös informatiivinen jakeen osa ”juhlakansan kohinassa” on poistettu jakeesta 55:15, jossa BHS käyttää sanaa *תונגוס*, ‘tungos’. Turhia persoonapronomineja on poistettu lauseista, joissa on possessiivisuffiksi, esimerkiksi jakeista 55:2, 8 ja 9.

Tiivistämisen lisäksi on pyritty nykykielisyyteen. Muun muassa jakeen 55:8 *erämaa* on muutettu sanaksi *autiomaa*. Vanhahtavia sanoja on muutettu uudemmiiksi, niin että jakeen 55:4 *vihamies* on nyt *vihollinen*, *pöyristys* on muuttunut sanaksi *kauhu* (55:6), verbi *rientää* on uudessa käännöksessä *kiiruhtaa* (55:9) ja jakeen 55:20 *asunto* ‘asuinpaikka’ on nyt *asuinsija*. Kuitenkin ylätyylisiä ilmauksia on jätetty uuteenkin käännökseen. Tällaisia ovat muun muassa *vavisuttaa* (pro *vapisuttaa*, 55:6) sekä *hamasta ikuisuudesta* (pro *ikuisuudesta asti*, 55:20). Pyrkimystä idiomaattiseen suomeen voidaan nähdä vuoden 1992 käännöksen ilmauksissa *olen suunniltani pelosta* (55:3) ja *kuolema periköön heidät* (55:16). Nämä on nimittäin otettu käyttöön traditionaalisten käännösten kirjaimellisesti kääntämien alkutekstin kielikuvien *kuljen rauhatonna murheessani* ja *karatkoon kuolema heidän kimppuunsa* sijaan.

Tässäkin psalmissa on uuteen käännökseen tehty paljon kielikuvamuutoksia. Alussa (55:3) on selitetty kirjaimellisesti kielikuva *kuljen rauhatonna murheessani* ja

huokaan > ahdistus painaa mieltäni. Olen suunniltani pelosta, - . Näin konkreettisesta liikkeestä on tehty abstrakti mielenliike. Usein kielikuvamuutokset on tehty selventämistarkoituksessa, erityisesti jos on tehty lisäys, kuten jakeessa 55:22, jossa *kuin paljastetut miekat* on korvattu ilmauksella *teräviä kuin paljastettu miekka*. Selventäminen lienee ollut tarkoituksena myös poistoissa, kuten jakeessa 55:10, jossa *heidän kielensä* on tiivistetty muotoon *heidät* ja jakeessa 55:16, jossa *asunnot ja sydämet* on nyt *asuin-sijat*. Myös rytmin tiivistäminen selittää muutoksia. Otaksuttavasti rytmisyydestä on jakeessa 55:9 *rajuilma ja myrsky* muutettu sanaksi *myrskytuuli* ja jakeen 55:15 alkusoin-tuinen ilmaus *suloisessa sovussa* sanaksi *ystävinä*.

Kaikkien kielikuvien muuttumisen tarkoitusta ei kuitenkaan voi havaita. Esimerkiksi jakeessa 55:5 on muutettu kielikuvaa niin, että persoonattomasta massasta *kuoleman kauhut* on tullut personoitu olio: *kuoleman kauhut lankeavat minun päälleni > kuoleman kauhut hyökkäävät kimppuuni*. Samaan tapaan jatkaa seuraava jae (55:6), jossa on tehty muutos *pöyristys peittää > kauhu saartaa*. ”Kauhu” rinnastetaan nyt viholliseen. Toisaalta jakeessa 55:16 on ennen esiintynyt personoitu *kuolema*, ja nyt - sanontaa *paha periköön* muistuttavan ilmauksen *kuolema periköön* myötä personointi ei enää näytä yhtä selvältä kuin ennen (*karatkoon kuolema heidän kimppuunsa > kuolema periköön heidät*). Kielikuvien vaihdoilla ei siis näytä aina olevan selvää suuntaa.

Esimerkkisalmin muutosten syitä olivat siis säkeiden tiivistäminen, nykykie-listäminen ja kielikuvien selittäminen. Kahteen ensimmäiseen seikkaan en ole työssäni puuttanut. Kielikuvista tässä kommentoimani seikat ovat tulleet jo aiemmin työssäni esille muiden esimerkkien avulla. Kielikuvien muutosten motivoitumattomuus näkyy tästäkin psalmista, ja tämä saa pohtimaan metaforista koherenssia ja sitä, missä on uusi-en kuvien lähde - millaisten assosiaatioiden kautta muutoksiin on päädytty.

Idiomaattisen kääntämisen vaarana on alkaa suosia raamatunkäännöksessä sa-manlaista assosiativista tyyliä, joka on nähtävissä raamatullisiin teksteihin perustuvassa myöhäisemmässä runoudessa, kuten virsirunoudessa. Uskonnollisella virsirunoudella ja psalmeilla on kuitenkin keskeinen tyyllinen ero: psalmit ovat useammin perusotteel-taan metaforisia kun taas virret ovat usein metonyymisiä. Vaikka virsissä esitetään me-taforia, niiden paljous ja kirjavuus sotii usein metaforista koherenssia vastaan eikä kai-kista virsistä löydy yhtenäistä analogiarakennetta. Virret onkin helpompi ymmärtää as-sosiativisiksi kielikuvastoiksi, joiden kaikilla metaforilla on sama suunta. Kokonaisuus

on metonyyminen: kaikki osoittaa samaan elämänpiiriin. Johdantoluvussa (1.2.5) esitin tähän liittyvän esimerkin: Kristus voi olla samassa virressä metaforisesti *leipä, lähde ja paimen* tai *veli, ystävä, paimen, kuningas ja tie*. Virsien metaforat on poimittu sekä Vanhan että Uuden testamentin teksteistä eikä niissä ole ollut olennaista erotella Raamattuun eri aikoina tulleita vaikutteita toisistaan. Virren tehtävänä on tässä tapauksessa kertoa, miten eri tavoin Raamatun teksteissä kuvataan Kristusta. Psalmeissa taas tavallisesti luodaan yhden metaforan ympärille analoginen kielikuvien kenttä. Parhaiten tämä näkyy allegorisista psalmeista, kuten paimenpsalmista 23, jota olen esitellyt luvussa 1.2.2. Siinä *Herra on paimen*, mutta vaikka psalmissa puhutaan *oikeasta tiestä*, tässä yhteydessä ei toimi metafora **Herra on oikea tie*. Koska virret ammentavat kielikuvansa yhtäkaaa kaikista Raamatun teksteistä, voi samassa virressä olla sekä psalmista 23 peräisin oleva metafora *Kristus on paimen* (kristilliseen kontekstiin sovellettuna Herra > Kristus) että evankeliumiteksteihin perustuva metafora *Kristus on tie* (esim. Joh. 14:6).

Näin ollen virsien kielikuvien koherenssin voi sanoa olevan assosiaatioiden suunnassa eikä kuvien semanttisessa samankaltaisuudessa. Virret elävät suhteessa niiden subtekstiin. On luonnollista, että virsien kielikuvien lähteenä on raamatunkäännös eikä raamatunkäännöksen kielikuvien lähteenä ole virsirunous. Idiomaattisessa kääntämisessä kuitenkin voidaan päätyä näin nurinkuriseen lopputulokseen, kun alkutekstin vaikeasti ymmärrettäviä kielikuvia pyritään korvaamaan kohdekielisillä kielikuvilla. Kohdekielessä lähin tyyllillinen vastine löytyy muusta uskonnollisesta kielestä. Näin ollen ”hämäriä kielikuvia” saatetaan korvata kohdekielen muilla uskonnolliseen tyyliin sopivilla kielikuvilla. Menetelmällä saatetaan ratkaista joidenkin yksittäisten kielikuvien ongelma mutta päätyä kokonaisuuden kannalta vielä hankalampaan tilanteeseen. Ääritapauksessa psalmi voisi kielikuvien valinnassaan alkaa muistuttaa enemmän kohdekielistä virttä kuin heprealaista runoa. Tällöin on luovuttu alkuperäisen runon metaforisesta koherenssista.

Tapauksia, joissa kielikuvan vaihto jää motivoitumatta kontekstista käsin, nimittäin assosiatiiiviseksi muutoksiksi. Näitä ovat luvuissa 4.4.2 ja 4.4.3 käsitellyt metonyymien muutokset. Assosiatiiivisessä muutoksessa uusi vastine sopii hyvin kyseisen tekstin tyyliin ja kohdekielen traditioon, mutta se ei perustu lähdetekstiin vaan kohdekielen vaatimuksista tehtyyn harmonisointiin. Hankalasti kääntyvän kielikuvan tilalle otetaan toinen, tekstityyppiin soveltuva kielikuva. Useimmiten lopputuloksesta ei voi erottaa

lähdetekstille vieraita kielikuvia, jollei tutustu lähdetekstiin. Uskonnollista virsirunoutta on luotu ja luodaan samankaltaisella periaatteella: muodostetaan kielikuvista yhtenäinen assosiaatioiden ketju, joka havainnollistaa runoilijan teemaa. Vaarana on kuitenkin tilanne, jossa käännökseen liitetään kielikuvia vain kohdekielen ehdoilla, koska tällöin rikotaan helposti lähdetekstin yhtenäinen kielikuvasto. Näin saatetaan päätyä tyyllilliseen anakronismiin.

Assosiatiivisena muutoksena pidän myös työni sivulöydöstä, sitä että Jumalan rooli on tekstissä toisinaan muuttunut. Usein muutos näyttää tapahtuneen arkisempaan suuntaan, jossa Jumalaa on vedetty lähemmäs ihmistä. Tällainen tapaus on esimerkiksi psalmissa 1:6, jossa Jumalan ”tietäjän” rooli muuttuu aktiivisen ”toimijan” rooliksi, kun ilmaus *Herra tuntee vanhurskasten tien* on muutettu muotoon *Herra ohjaa omiensa tietä*. Toisaalla intiimiyttä on lisätty ylimääräisellä persoonapronominilla: Psalmassa 33:13 *Herra katsoo alas taivaasta, näkee kaikki ihmislapset* kuuluu uudessa suomenoksessa *Taivaastaan Herra katsoo meitä, hän näkee kaikki ihmislapset*. Näitä tapauksia Jumalan roolien muuttumisesta eri käännöksissä pitäisi kerätä lisää ja tutkia tarkemmin ennen pidemmälle meneviä päätelmiä.

Moni muukin asiakokonaisuus on työssäni jäänyt vielä melko vähälle huomiolle. Esimerkiksi heprean sisäelinten nimistä muodostetut kuvailmaukset ja niiden suomentamisen ongelmat ansaitisivat oman artikkelinsa. Puoliprepositioista olen edellä käsitellyt vain yhteen kantasanaan (*pnj*) liittyvät tapaukset, vaikka taulukossani (luvussa 5.3) esitän frekvenssitiedot kymmenestä puoliprepositiovaralosta. Niistä jokaisesta ja niiden suomentamisesta voisi kirjoittaa oman lukunsa. Heprean puoliprepositioiden kielipillistumisen aste ei myöskään ole lähdekirjallisuuteni perusteella vielä riittävän tarkasti selvitetty tutkimusaihe, mutta sen tutkiminen kuuluu semitistiikan piiriin. Naiseen liittyviä metaforia sivuan säiliömetaforien yhteydessä (luvussa 4.3.2). Naismetaforista olisi mahdollista koota erillinen kokonaisuutensa, vaikkapa vertaillen suomalaisen ja heprealaisen sananlaskuperinnön naiskuvaa. Nämä eri tahoille leviävät tutkimusaiheet vain kuvaavat sitä, kuinka laajaan aihepiiriin tutkimuksessani olen tarttunut.

Olen tutkimuksessani käsitellyt uskonnollista kieltä niin kuin mitä tahansa inhimillistä kieltä. Olen myös suhtautunut raamatunkäännöksiin kuin kirjallisuuskriitikko ihmisten tekemiin taideteoksiin. Välillä olen kuullut epäilyjä siitä, onko tällainen lähestymistapa oikeutettu. Puolustuksekseni luen Raamatun ensimmäisen kirjan alkulu-

vuista, että Jumala loi ihmisen maan tomusta ja puhalsi tähän elämän hengen. Ihmiskehon alkuaineet ovat siis kourallisessa tomua, ja vastaavasti ihmiskielen käsitejärjestelmien alkuaineet ovat kehokeskeisessä hahmottamisessa. Kieli luotiin tomusta, ja fyysisen kokemuksen pohjalta syntyy myös uskonnollinen kieli. Olen yrittänyt ymmärtää, kuinka ihmisenä olemisen fyysisyys antaa muodon myös uskonnollisille käsitteille. Kokonaan analyysini ulkopuolelle on jäänyt luomistapahtuman toinen osa, elämän puhaltaminen tomuun. En ole yrittänyt sanoa, milloin kielessä on ”henki” ja milloin ei, sillä en pysty siihen. ”Tuuli puhaltaa missä tahtoo”, ja kiitollisena totean, ettei sen vangitseminen kuulu kielentutkijan tehtävään.

LÄHTEET

- Argyle, Michael** 1988 [1975]: *Bodily communication*. Second edition. Methuen & Co. Ltd, London and New York.
- Aristoteles** 1967 [-]: *Runousoppi*. Alkuteos: *Peri poietikes*. Suom. Pentti Saarikoski. Otava, Helsinki.
- Aro, Jussi** 1973: *Psalmikäännöstyön ongelmia*. - *Psalmiit nykysuomeksi* s. 232 - 239. Suomen Kirkon Sisälähetysseura, Helsinki, ja Suomen Piipliaseura, Turku, Helsinki.
- Beekman, John - Callow, John** 1988 [1974]: *Translating the Word of God*. Seventh printing. Summer Institute of Linguistics, Dallas.
- Blau, Joshua** 1993: *A Grammar of Biblical Hebrew*. Harrasowitz, Wiesbaden.
- Brown, Francis - Driver, S. R. - Briggs, C. A.** 1951: *Hebrew and English Lexicon of the Old Testament*. Based on the lexicon of William Gesenius as translated by Edward Robinson. Oxford.
- Bullinger, E. W.** 1989 [1898]: *Figures of speech used in the Bible*. Originally published in 1898 by Messrs. Eyre and Spottiswoode, in London. Reprinted 1968 by Baker Book House Company. 14th printing. Baker Book House, Michigan.
- Chomsky, William** 1986 [1957]. *Hebrew: the Eternal Language*. Eighth printing. The Jewish Publication Society of America. Philadelphia.
- Corradi Fiumara, Gemma** 1995: *The metaphoric process: Connections between language and life*. Routledge, London and New York.
- Elovaara, Raili** 1992: "Olen tyhjä huone". Tutkielma sanataiteen metaforista ja symboleista. Yliopistopaino, Helsinki.
- Engnell, Ivan** 1987: *Grammatik i gammaltestamentlig hebreiska*. Andra upplagan. Es-selte Herzogs, Nacka.
- Gesenius, Wilhelm** 1976: *Hebrew Grammar*. As edited and enlarged by the late E. Kautzsch. Second English edition, revised in accordance with the twenty-eighth German edition by A. E. Cowley. Thirteenth impression. Oxford.
- Goatly, Andrew** 1997: *The language of metaphors*. Routledge, London and New York.
- Goossens, Louis** 1990: *Metaphtonymy: the interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action*. - *Cognitive Linguistics* 1 - 3 pp. 323 - 340.
- Hakulinen, Lauri** 1969: *Suomen sanaston käänöslainoja*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran julkaisuja 293. Helsinki.
- 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Neljäs, korjattu painos. 1. painos 1968. Otava, Helsinki.
- Hick, John** 1992: *Uskonnonfilosofia*. Teos kuuluu sarjaan *Filosofian perusteet* (Foundations of Philosophy Series). Suom. Taisto Nieminen ja Heikki Kirjavainen. Kirjapaja, Jyväskylä.
- Häkkinen, Kaisa** 1994: *Agricolasta nykykieleen*. Suomen kirjakielen historia. WSOY, Juva.
- Itkonen, Erkki** 1966: *Kieli ja sen tutkimus*. WSOY, Porvoo.
- Itkonen-Kaila, Marja** 1985: *Paavalin kirjeiden suomentamisesta*. - *Teologinen Aikakauskirja* s. 453 - 460.
- Jaakola, Minna** 1997: *Genetiivin kanssa esiintyvien adpositioiden kieliopillistumisesta*. - Tapani Lehtinen ja Lea Laitinen (toim.), *Kieliopillistuminen*. Tapaustutkimuksia suomesta s. 121 - 156. *Kieli 12*. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

- Jackendoff, Ray - Aaron, David** 1991: Review article: Lakoff, George - Turner, Mark 1989. - *Language* 67 s. 320 - 338.
- Jakobson, Roman** 1987: *Language in literature*. Edited by Krystyna Pomorska and Stephen Rudy. The Belknap Press of Harvard University Press; Cambridge, Massachusetts; London, England.
- Johnson, Mark** 1987: *The body in the mind: the bodily basis of meaning, imagination, and reason*. University of Chicago Press, Chicago.
- Jouön, Paul - Muraoka, T.** 1991: *A Grammar of Biblical Hebrew*. *Subsidia biblica* 14/I and 14/II. Editrice Pontificio Istituto Biblico, Roma.
- Jussila** 1992 = **Jussila, Raimo - Nikunen, Erja - Rautoja, Sirkka** 1992: Suomen murteiden taajuussanasto. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 66. VAPK-kustannus, Helsinki.
- Kari, Erkki** 1993: *Naulan kantaan. Nykysuomen idiomisanakirja*. Otava, Helsinki.
- Karvonen, Pirjo** 1996: Missä on taloustekstin ihminen? - Jyrki Kalliokoski (toim.), *Teksti ja ideologia. Kirjoituksia kielestä ja vallasta julkisessa kielenkäytössä* s. 151 - 167. *Kieli* 9. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- KBL = Koehler, Ludwig - Baumgartner, Walter**: *Lexicon in Veteris Testamenti libros*. Leiden 1953. Supplementum 1958.
- Kela, Maria** 1991: Psalmien adjektiivit. Havaintoja kirkkoraamatun ja raamatunkäännösehdotuksen psalmikäännösten eroista. C-sarja 45. Kirkon tutkimuskeskus, Tampere.
- Kieli ja sen kieliopit. Opetuksen suuntaviivoja*. 1994. Opetusministeriö, Helsinki.
- Kielikuvia. Nykysuomen seuran tiedotuslehti*. Tampere.
- Kivimies, Yrjö** 1964: Näinkin voi sanoa: suomen kielen fraseologiaa. Tammi, Helsinki. Kohti uutta kirkkoraamatua. Näkökulmia Raamatun kääntämiseen. Salminen, Jorma - Toivanen, Aarne (toim.) 1986. Suomen eksegeettisen seuran julkaisuja 43, Helsinki.
- Konkordanz zum Hebräischen Alten Testament. Nach dem von Paul Kahle in der Biblia Hebraica edidit R. Kittel besorgten Masoretischen Text. Unter verantwortlicher mitwirkung von Prof. D. Dr. Leonhard Rost ausgearbeitet und geschrieben von Dr. Theol. Gerhard Lisowsky*. Stuttgart.
- Koski, Mauno** 1987: Ihmisen ruumiinosien nimitykset suomessa ja ruotsissa. Kontrastiivista kielentutkimusta I. Mauno Koski (toim) s. 25 - 116. *Fennistica* 8. Åbo Akademi, Finska institutionen, suomen kielen laitos, Turku.
- 1992: *Erlaisia metaforia*. - *Metafora* s. 13 - 32.
- Krikmann, Arvo** 1992: *Muutama sana metonymiasta*. - *Metafora* s. 79 - 90.
- Kuningas-Autio, Johanna** 1998: *Intentio ja implikatuuri: Raamatun kielikuvat ja kääntäminen*. - Aila Mielikäinen ja Paavo Suihkonen (toim.), *Tutkielmia Raamatun kielestä* s. 7 - 34. Suomen kielen laitoksen julkaisuja 39. Jyväskylän yliopisto.
- Kupiainen, Unto** 1960: *Kirjallisuustieteen peruskurssi*. Toinen, tarkistettu painos. Karisto, Hämeenlinna.
- Lakoff, George** 1987: *Women, fire and dangerous things: What categories reveal about the mind*. The University of Chicago Press, Chicago.
- Lakoff, George - Johnson, Mark** 1980: *Metaphors we live by*. University of Chicago Press, Chicago.
- Lakoff, George - Turner, Mark** 1989: *More than cool reason. A field guide to poetic metaphor*. University of Chicago Press, Chicago.

- Langacker, Ronald W.** 1991: Foundations of cognitive grammar II: Descriptive application. Stanford, California.
- Larson, Mildred L.** 1984: Meaning-based translation. A guide to cross-language equivalence. University Press of America, Lanham.
- Leino, Pentti** 1983: Mielikuvat kielikuvien takana. - Vir. 87 s. 107 - 116.
- 1993: Suomen kielen kognitiivista kielioppia 1: Polysemia - kielen moniselitteisyys. Kieli 7. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Leino, Pentti - Onikki, Tiina (toim.)** 1994: Suomen kielen kognitiivista kielioppia 2: Näkökulmia polysemiaan. Kieli 8. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Lotman, Juri** 1989: Retoriikka. - Merkkien maailma: kirjoitelmia semiotiikasta s. 263 - 288. Juri Lotmanin teoksista ja artikkeleista koottu suomennosvalikoima, suomentaneet Erkki Peuranen, Paula Nieminen ja Jukka Mallinen. VAAP (Vsesojuznoje agenstvo po avtorskim pravam), SN-kirjat, Helsinki.
- Mac Cormac, Earl R.** 1985: A cognitive theory of metaphor. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts; London, England.
- Metafora = Metafora: ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin. Harvilahti, Kalliokoski, Nikanne ja Onikki (toim.). Suomi 162. SKS, Helsinki.
- Mielikäinen, Aila** 1996: *Kirkko ja seurakunta* 'eklesian' vastineina. Sanojen merkityssuhteet suomen kielessä. Suomen kielen laitoksen julkaisuja 37. Jyväskylän yliopisto.
- 1998a: Muuttumaton sisältö, muuttuva kieli. - Kielikuvia 1/1998 s. 14 - 17.
- 1998b: 1900-luvun raamatunsuomennosten uudissanastoa. - Aila Mielikäinen ja Paavo Suihkonen (toim.), Tutkielmia Raamatun kielestä s. 105 - 136. Suomen kielen laitoksen julkaisuja 39. Jyväskylän yliopisto.
- 1999: Miten kieli hengellistyy? (Artikkeli kuuluu valmisteilla olevaan kokoelmateokseen Piipakielestä kirjakieleksi. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 105. Helsinki.)
- Mikre-Selassie, G. A.** 1993: Metonymy in the Book of Psalms. - Bible Translator, vol. 44, no. 4, Oct 1993, pp. 418 - 425. United Bible Societies, N.Y.
- 1995: Figures of speech in Genesis. - The Bible Translator, vol. 46. No. 2, Apr 1995, pp. 219 - 225. United Bible Societies, U.K.
- Nida, Eugene A.** 1964: Toward a Science of Translating. Leiden.
- 1998: The cultural context of biblical interpretation. Paper in a symposium organised by University of Leuven with the title "Meaning, metaphor and religion: cognitive semantics and the Bible". July 1998, Leuven.
- Nida and Taber** 1969: Theory and Practice of Translation. Helps for Translators, vol. 8. Leiden Brill.
- Nida and Reyburn** 1981: Meaning across Cultures. Maryknoll, N.Y.
- Nikanne, Urpo** 1992: Metaforien mukana. - Metafora s. 60 - 78.
- Nikolainen, Aimo T.** 1986: Mistä Raamatun käännöstyössä on kysymys? - Kohti uutta kirkkoraamattua s. 9 - 14.
- NS = Nykysuomen sanakirja** 1 - 3. Lyhentämätön kansanpainos. Valtion toimeksiantonasta teettänyt Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Kolmas painos. WSOY, Porvoo 1970.
- Ojutkangas, Krista** 1999: Itämerensuomalainen näkökulma kieliopillistumiseen. - Sananjalka 40 s. 67 - 85.
- Onikki, Tiina** 1992: Paljon pystyssä. - Metafora s. 33 - 59.

- Pajunen, Anneli** 1998: Partiaalis-refleksiiviset asennon muutosta ilmaisevat verbit. - Vir. 102 s. 330 - 360.
- Peura, Simo** 1989: Olla Kristuksessa. - TA s. 486 - 492.
- Pfeiffer, Robert H.** 1948: Introduction to the Old Testament. Adam and Charles Black, London.
- PS = Suomen kielen perussanakirja 1 - 3. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Helsinki 1990 - 1994.
- Puukko, A. F.** 1946: Suomalainen Raamattumme Mikael Agricolasta Kirkkoraamattuun. Otava, Helsinki.
- Raamattuohjelmat 1993, 1994. Kharis, Tampere.
- Rahtu, Toini** 1993: Metafora poikii. - Vir. 97 s. 318 - 330.
- Rapola, Martti** 1968: Käännöskerrostumia Agricolan tuotannossa. - Virittäjä 72 s. 116 - 124.
- Richards, I. A.** 1964 [1929]: Practical criticism. A study of literary judgement. Routledge, London.
- Räisänen, Heikki** 1986: Kohti uutta raamatunsuomennosta. - Kohti uutta kirkkoraamattua s. 176 - 199.
- 1990: "Kristuksessa" raamatunkäännöksen ongelmana. - TA s. 223 - 228.
- Schökel, Luis Alonso** 1988: A manual of Hebrew poetics. Subsidia biblica - II. Editrice Pontificio Istituto Biblico, Roma.
- Sipöcz, Katalin** 1996: The semantic study of body-part terminology. - Seppo Pekkola (toim.), Kuuskymppinen s. 198 - 222. Suomen kielen laitoksen julkaisuja 38. Jyväskylän yliopisto.
- SKES = Suomen kielen etymologinen sanakirja I - VI. Suomalais-ugrilainen Seura, Helsinki 1955 - 78.
- SMS = Suomen murteiden sanakirja 1. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 36. Helsinki 1985.
- Sollamo, Raija** 1979: Renderings of Hebrew semiprepositions in the Septuagint. Annales Academia Scientiarum Fennicae - Dissertationes Humanarum Litterarum 19. Suomalainen Tiedekatemia, Helsinki.
- SSA = Suomen sanojen alkuperä 1 - 2. Etymologinen sanakirja. Suomalaisen kirjallisuuden seura ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki 1992, 1995.
- Suihkonen, Paavo** 1996: Lauserakenteen muutoksia suomenkielisissä Uuden testamentin käännöksissä. - Seppo Pekkola (toim.), Kuuskymppinen s. 240 - 276. Suomen kielen laitoksen julkaisuja 38. Jyväskylän yliopisto.
- Suojanen, Päivikki** 1975: Uskonnollinen kieli. - Juha Pentikäinen (toim.), Uskonnollinen liike s. 230 - 260. Tietolipas 74. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Suoniemi-Taipale, Inga** 1996: Ruumis - hahmottamisen lähtökohta. Ruumiinosan nimen perustuvat partikkelit. - Heikki Leskinen, Sándor Maticsák & Tönu Seilenthal (toim.), Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum, Jyväskylä 10. - 15.8.1995. Pars V. Sessiones sectionum: Lexicologia & Onomastica s. 198 - 202. Jyväskylä.
- TA = Teologinen Aikakauskirja. Teologinen Julkaisu-seura r.y. Helsinki.
- Toivanen, Aarne** 1985: Ajankohtainen raamatunsuomennos. Sisälähetysseuran Raamattutalo, Pieksämäki.
- 1986: Raamatunkääntäjä vieraan kulttuurin välittäjänä. - Kohti uutta kirkkoraamattua s. 167 - 175.
- 1989: Sanotaan se suomeksi. Uudistuva raamatunkäännös. Gummerus, Jyväskylä.

- Tuggy, David** 1998: The literal - idiomatic Bible translation debate from the perspective of Cognitive grammar. Handout of a paper given in a symposium organised by University of Leuven with the title "Meaning, metaphor and religion: cognitive semantics and the Bible". July 1998, Leuven.
- Työrinoja, Reijo** 1984: Uskon kielioppi. Uskonnollisten väitteiden ja käsitteiden luonne Ludwig Wittgensteinin myöhäisfilosofian valossa. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 141. Suomalainen teologinen kirjallisuusseura, Helsinki.
- Wellek, René - Warren, Austin** 1969 [1942]: Kirjallisuus ja sen teoria. Alkuteos: Theory of literature. Suom. Vilho Viksten ja Matti Suurpää. Otava, Helsinki.
Vir. = Virittäjä. Kotikielen Seuran aikakauslehti. Helsinki.
- Wittgenstein, Ludwig** 1981 [1953]: Filosofisia tutkimuksia. Alkuteos: Philosophische Untersuchungen. Suom. Heikki Nyman. WSOY, Porvoo - Helsinki - Juva.
- VKS = Vanhan kirjasuomen sanakirja 1 - 2. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 33. Helsinki 1985, 1994.
- Välisaari, Marika** 1998: Kristuksessa vai Kristuksen yhteydessä? - Aila Mielikäinen ja Paavo Suihkonen (toim.), Tutkielmia Raamatun kielestä s. 86 - 104. Suomen kielen laitoksen julkaisuja 39. Jyväskylän yliopisto.
- Yri, Kjell Magne** 1998: My father taught me how to cry, but now I have forgotten. The semantics of religious concepts with an emphasis on meaning, interpretation, and translatability. Acta Humaniora 29 (AH is a series of doctoral theses that have been presented to the Faculty of Arts, Univ. of Oslo). Scandinavian University Press, Faculty of Arts / University of Oslo.

AINEISTOLÄHTEET

- BHS = Biblia Hebraica Stuttgartensia (quae antea cooperantibus A. Alt, O. Eissfeldt, P. Kahle ediderat R. Kittel. Editio funditus renovata.) Vierte verbesserte Auflage 1990. Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart.
- Die Bibel = Die Bibel oder die ganze Heilige Schrift des Alten und Neuen Testaments nach der Übersetzung Martin Luthers. Württembergische Bibelanstalt, Stuttgart 1970.
- EU 1977 = Elävä uutinen. Uusi testamentti vapaasti kerrottuna. WSOY, Juva.
- GNB = Good News Bible. Today's English Version.
- HL = Hengellinen laulukirja 1992. Viides, uudistettu painos. Hengellinen laulukirja, Vantaa.
- KJ = New King James Version 1982. Based on King James Version (1611/1769).
- KR 1938 = Vanha testamentti. XI yleisen Kirkolliskokouksen vuonna 1933 käytäntöön ottama suomennos. Uusi testamentti. XII yleisen Kirkolliskokouksen vuonna 1938 käytäntöön ottama suomennos.
- KR 1992 = Kirkkoraamattu. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos.
- PsN 1973 = Psalmit nykysuomeksi. Jussi Aron Suomen Kirkon Sisälähetysseuralle ja Suomen Piipiaseuralle laatima psalmisuomennos. Sisälähetysseuran Raamattutalo, Pieksämäki.
- R 1642 = Biblia. Se on: Coco Pyhä Raamattu, Suomexi. Henrich Keyser, Stockholm.
- RSV = Revised Standard Version of the Holy Bible.

- S 1969 = Evankeliumi Matteuksen mukaan 1969. Suomentanut Pentti Saarikoski. Ota-va, Helsinki.
- UTN 1972 = Uusi testamentti nykysuomeksi. Suomen Kirkon Sisälähetysseura, Helsinki, ja Suomen Piipliaseura, Turku, Helsinki.
- VK = Virsikirja 1995. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon virsikirja ja kirkkokäsikirja I - IV. Suomen kirkon sisälähetysseura, Helsinki.
- VKR 1776 = Biblia. Se on: Koko Pyhä Raamattu, Suomexi. Johan Christoper Frenckell, Turku.